

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ**

Мовні виміри світу

Матеріали

**II Міжнародної науково-практичної
студентсько-учнівської конференції
(21 квітня 2022 р., м. Житомир)**

Житомир 2022

ББК 81.001.2

УДК 811.161.2+81-119

*Рекомендовано рішенням вченої ради
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(протокол № 8 від 27 травня 2022 року)*

Рецензенти:

Башманівська Л. А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Денисюк В. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови з методикою навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Плечко А. А., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету.

Мовні виміри світу : матеріали II Міжнародної науково-практичної студентсько-учнівської конференції (21 квітня 2022 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич. – Відп. за випуск В. М. Титаренко, А. В. Ящук. – Житомир, 2022. – 137 с.

У збірнику вміщено наукові роботи магістрантів, студентів та учнів, у яких порушено актуальні проблеми з лексикології, фразеології, граматики, діалектології, етнолінгвістики, історії мови, ономастики, стилістики української мови.

Призначений для вчителів-словесників, студентів-філологів та всіх, хто цікавиться проблемами української мови.

Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів і правильність цитування несуть автори.

ЗМІСТ

БЕЗПАЛЬКО О. С. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ).....	6
БІЛЕНЬКА А. В. МОВНІ АНОРМАТИВИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ САЙТУ ГАЗЕТИ «ЗЕМЛЯ БЕРДИЧІВСЬКА»).....	9
БІЛЬСЬКА Т. В. ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	15
БОРИСЮК О. С. ТИПОВІ МОВНІ ПОМИЛКИ В ЗМІ М. ЖИТОМИРА.....	18
БУГАЙЧУК В. Б. ТРАНСПОЗИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МЕЖАХ ЗАЙМЕННИКОВИХ СЛІВ.....	21
БУДЬКО І. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ ЖИТОМИРЩИНИ (НА МАТЕРІАЛІ «НАЦІОНАЛЬНОЇ КНИГИ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ»).....	24
ВАВІЛОВА А. Д. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ.....	28
ВАСИЛЕНКО С. Ю., РУДНИЦЬКА А. А. ДОКУМЕНТОНІМИ В «ЩОДЕННИКУ» М. ХАНЕНКА.....	31
ВЕЛЬМИК В. О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ».....	34
ВОРОБІЄВСЬКА Я. О. ТРИКОМПОНЕНТНІ АНТРОПОНІМОФОРМУЛИ В ЛУЦЬКІЙ ЗАМКОВІЙ КНИЗІ XVI СТ.....	37
ГОЛЯНСЬКА І. С. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПІДРЯДНИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ МОВОТВОРЧОСТІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА).....	40
ГОНЧАРУК А. В. СУРЖИК У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ СТУДЕНТІВ М. ЖИТОМИРА.....	42
ГУЛА Т. Ю. ДИСКУРС ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС.....	45
ЗАХАРЧУК А. С. АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ.....	48
КОВАЛЕНКО А. В. ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ.....	51
КОЛЕСНИК О. С. ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КЛЮЧОВИМ ДІЄСЛОВОМ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ ЗІНОВЧУК.....	53
КОЦЮБА К. В. КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	56

КРАВЧУК К. В. РОСІЇЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»).....	59
КУШНІРЕНКО А. А. ФУНКЦІЮВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ОДИНИЦЬ У ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО.....	62
ЛЕВЧЕНКО Д. І. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНОМУ ДИСКУРСІ РОМАНІВ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ», «І ПРИБУДЕ СУДДЯ».....	65
ЛУКОМСЬКА А. А. УКРАЇНСЬКА МОВА – ПОГЛЯД КРІЗЬ ВІКИ.....	68
МАЗУР А. В. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПІДМЕТА В «ЩОДЕННИКУ» М. ХАНЕНКА.....	72
МАЛЬОНА М. А. МОВНА ДИНАМІКА ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	76
НИЧИПОРУК М. П. НОМІНАЦІЯ ОСОБИ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНЕ СОНЦЕ».....	78
ПОСТОЛЮК У. С. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ТРОЯН-ЗІЛЛЯ»).....	83
ПУШКАР А. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТИХ НЕЕЛЕМЕНТАРНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ».....	85
РЕШЕТНІКОВ Д. К. СУФІКСИ ЯК НОСІЙ КОНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ МИКОЛИ КУЛІША).....	88
РОЖКО Т. М. СУЧАСНА ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ДИНАМІКИ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ.....	92
СИДОРИК А. В. МЕТАФОРИ В РОМАНІ «КОХАНЦІ ЮСТИЦІЇ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА.....	95
СИЧ А. Л. ГРАМАТИЧНЕ, ЛЕКСИЧНЕ ТА СТИЛІСТИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У РЕТРОРОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ЦЕНЗОР СНІВ».....	98
СЛАБОКРУГ О. М. БІЛІНГВІЗМ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ КОРОСТЕНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ.....	101
СЛИВА М. В. МОВНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	103
СТЕПУШЕНКО О. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПУ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЖИТОМИРСЬКИХ ШКІЛ У ДВОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	106
ТАРАСЮК А. В. МОВНІ ЗАСОБИ ПЕРЕКОНУВАННЯ У ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЧАС ВІЙНИ.....	108

ФІЯЛКА Д. І. НАРОДНА ЕТИМОЛОГІЯ ТОПОНІМІВ ЖИТОМИРЩИНИ.....	111
ЦАПЕНКО О. С. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИСУДКА В «ЩОДЕННИКУ» М. ХАНЕНКА.....	114
ЮВКО В. С. ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗАСОБАМИ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ.....	118
ЯКУБІВСЬКА Ю. Г. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ХОЛОДНИХ СТРАВ ТА ЗАКУСОК У ПОВІСТІ «КУЛІНАРНІ ФІГЛІ» МАРІЇ МАТІОС.....	121
ЯРИНОВСЬКА К. Т. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ІЗДРИКА.....	124

МАТЕРІАЛИ УЧНІВ

БАБІЙ С. М. ТРАНСФОРМАЦІЯ – ЯК ВАЖЛИВА СТРАТЕГІЯ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	127
ОСИПЧУК М. О. СЕМАНТИКА ТА СЛОВОТВОРЧА БУДОВА ПРИЗВИЩ СЕЛА ВАРВАРІВКА КОРОСТЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	130
СУХАРЄВА Б. В. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЬСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ.....	134

О. С. Безпалько,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. філос. н., асистент Л. Я. Зайко)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ)

Актуальність використання методів проблемного навчання під час уроків української мови для здобувачів середньої освіти є беззаперечною. В умовах дистанційного навчання це працює на підсилення продуктивності та результативності навчального процесу.

Технологія проблемного навчання – це спроектована вчителем організація процесу активного оволодіння учнями новими знаннями і способами дій, під час якого нові знання не даються учневі в готовому вигляді, а здобуваються ним під час розв'язування проблеми, сконструйованої педагогом [1, с. 265].

Використання технології проблемного навчання на уроках української мови у школі сприяє глибокому засвоєнню знань, водночас має вагомий вплив на розвиток особистості учня. Зацікавлений навчальним процесом учень, який зустрічається з проблемною ситуацією, є насправді вмотивованим та продуктивним здобувачем освіти.

Проблемним є такий спосіб організації освітнього процесу, при якому учні внаслідок активної самостійної або частково самостійної розумової діяльності здобувають та закріплюють нові знання.

Під час проблемного навчання учителем можуть бути використані специфічні методичні прийоми: створення проблемних ситуацій, постановка навчальних проблем в умовах проблемної ситуації, керівництво пізнавальною діяльністю учнів у процесі розв'язання проблем.

Проблемне навчання ґрунтується не на передачі готової інформації, а на відкритті учнями нових знань і умінь шляхом розв'язання теоретичних і практичних проблем. Розвиток уваги, спостережливості; активізація мислення та пізнавальної діяльності учнів; розвиток самостійності, відповідальності, критичності, самокритичності, нестандартності мислення та ініціативності – основні переваги проблемного навчання.

Проблемне завдання – це «завдання, що передбачає застосування набутих умінь і навичок у нових умовах» [2, с. 186]. Воно передбачає вказівку для учня щодо його подальшої самостійної пізнавально-дослідної діяльності на уроці, спрямованої на одержання необхідного результату – нових знань, умінь та досвіду.

Спосіб вирішення проблемного завдання учневі не відомий. Він опановує його у ході продуктивного процесу, що становить мікроетап психічного розвитку [3, с. 32].

Синтаксис – це розділ лінгвістики, вивчаючи який учні знайомляться з будовою і граматичним значенням словосполучень і речень, оволодівають умінням пізнавати синтаксичні конструкції та їх значення.

Вивчення синтаксису дає змогу усвідомити різноманітні форми висловлювання думки і збагачує мовлення учнів під час спілкування і накопичення знань, впливає на формування комунікативних умінь та навичок. Розуміння будови і значення словосполучень, речень різних типів є необхідним ґрунтом для засвоєння норм літературної мови, елементів стилістики, основою для формування пунктуаційних навичок.

Серед складних питань синтаксису в учнів найчастіше виникають труднощі з розмежуванням односкладних та двоскладних речень, визначенням членів речення, типів присудків, синтаксичної функції окремих частин мови. Завдання вчителя показати шляхи вирішення цих труднощів.

При вивченні синтаксису ефективним методом для вирішення складних питань є проблемне навчання, оскільки саме при вивченні цього мовознавчого розділу є великі можливості для постановки проблемних завдань.

Для прикладу, щоб учні зрозуміли, що таке неузгоджені означення, їм варто дати словосполучення для спостереження і поставити запитання, відповідаючи на які учні дійдуть висновку: виділені слова є неузгодженими означеннями.

Лісові квіти – квіти з лісу;

*степова трава – трава зі **стену**;*

*батьків піджак – піджак **батька**.*

Нам які питання відповідають виділені слова?

Яке значення вони мають?

Як пов'язуються з означуванням словом?

Для того, щоб викликати в учнів інтерес до вивчення однорідних членів речення корисно дати їм, наприклад, таке завдання:

Пояснити відмінність у змісті та побудові речень.

Здалеку виднілись гілки груші.

Здалеку виднілись гілки, груші.

Проблемні питання стимулюють учнів до пошуків невідомого; викликають бажання подолати інтелектуальні труднощі; відіграють важливу роль на уроках вивчення простого та складного речення.

Ефективність проблемного навчання полягає у тому, що воно сприяє розвитку пізнавальної, комунікативної, практичної та творчої діяльності учнів; їхньої особистості, вмінню використовувати засвоєні знання для вирішення практичних завдань у реальному житті. На продуктивність учнівської діяльності, під час розв'язання проблемних завдань, впливає сформованість відповідних умінь та навичок самостійної роботи.

Самостійну навчальну діяльність, як правило, організовує та скеровує вчитель, але основні зусилля для її здійснення має докласти сам учень. Пізнавальні завдання разом із тренувальними вправами повинні якомога ширше застосовуватися у системі робіт з мови. Самостійне оволодіння мовним матеріалом(коли вчитель виступає керівником процесу) є найефективнішим засобом у свідомому та міцному засвоєнні знань.

Складність управління проблемним навчанням у тому, що виникнення проблемної ситуації – акт індивідуальний, тому вчителю потрібно використання диференційованого і індивідуального підходу. Якщо за традиційним навчанням вчитель надає теоретичні знання у готовому вигляді, то при проблемному навчанні він підводить учнів до суперечності й пропонує їм знайти метод вирішення проблеми [4, с. 102].

Формулювання навчальних завдань з мови ускладнюється абстрактним характером граматики, а тому суть проблемного навчання та поняття проблемної ситуації є цікавою темою для наукової розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Захлюпана Н. М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 2002.
2. Кудрявцев В. Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. *Педагогика и психология*. 2002. № 4. С. 201.
3. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія. Умань : Видавець ФОП Жовтий О. О. 2014.
4. Манько В. А. Проблемне навчання як актуальна науково-педагогічна проблема. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Львів, 2006. № 25. С. 102–106.

Л. В. Біленька,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

МОВНІ АНОРМАТИВИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТЕКСТАХ (на матеріалі сайту газети «Земля Бердичівська»)

Однією з визначальних ознак мовленнєвої культури є нормативність або правильність мови. Найавторитетніший одинадцятитомний словник української мови так тлумачить слово правильність: 1) який відповідає дійсності; 2) який відповідає встановленим нормам; 3) безпомилковий [7, 7, с. 503].

Як зазначає С. Головащук, правильність мовлення – це насамперед дотримання тих літературних норм, які є «усталеним зразком, еталоном для носіїв цієї мови» [4, с. 3]. Отже, правильність мовлення, мовленнєвого висловлювання – це його істинність, відповідність певним явищам дійсності, що прийняті за взірці, якою і є мовна система та її норми.

Норма, у результаті довільного порушення якої виникають помилки, є доволі унікальним явищем, що розглядається на основі історичних, культурно-соціологічних та власне лінгвальних чинників. Зважаючи на це виникає потреба кваліфікувати поняття мовна норма та мовна помилка. На важливості та необхідності вивчення питання норми наголошував М. Пилинський: «Як би ми не розглядали питання культури мови – у прикладному, навчально-педагогічному, виховному аспекті чи у зв'язку з мисленням і психологічними факторами, – усі вони неминуче обертаються навколо поняття норми» [6, с. 9].

У лінгвістичній літературі репрезентовано численні дефініції і характеристики поняття норми, що відображають різні підходи до явища. У студіях практичного спрямування дослідники оперують термінолексемою «норма» як загальновідомою, що не потребує трактування. Аналіз праць теоретичного характеру свідчить про відсутність єдиного, загальноприйнятого визначення мовної норми. Як слушно зауважує Б. М. Головін, «при уважному осмисленні вживання терміна «мовна норма» у сучасних лінгвістичних текстах стає очевидною нечіткість його семантичних меж і навіть неоднозначність розуміння» [5, с. 16].

Існує кілька визначень мовних норм, які можна узагальнити так: нормою (лат. *norma* – правило, взірець) називають сукупність найбільш стійких традиційних загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації; «закріплені в практиці зразкового використання мовні варіанти (у сфері вимови, слововживання, граматики, орфографії та пунктуації), які найкраще і найповніше з-поміж існуючих виконують свою соціальну роль» [3, с. 156–157].

Порушення мовних норм у процесі мовлення неодмінно призводить до виникнення мовних аномалій. Трактуючи поняття помилки, дотримуємося визначення, запропонованого Т. Бондаренко. «Помилка – це аноматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає внаслідок

невмотивованого порушення літературної норми і є результатом неправильних мисленнєвих операцій [1, с. 7]. Інакше кажучи, помилка – це об'єктивне відхилення, яке перетворює правильний компонент повідомлення на неправильний (помилковий).

Зважаючи на таку багатоаспектність, мовні помилки слід класифікувати лише за одним, проте домінантним критерієм – відповідно до рівнів мовної системи. Це дає змогу виділити такі різновиди ненормативних утворень: орфографічні помилки, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні, акцентуаційні аномалії.

Готуючи матеріал до друку, важливим завданням є упорядкувати його відповідно до мовних норм сучасної української мови, позбутися мовних помилок. Сьогодні ситуація дещо змінилася. Умови дії медійного тексту інакші, з'явилася нова поетика, відповідно й підхід до оцінки правильності під час редагування. Це зумовлено сучасними завданнями процесу комунікації. Кожен опублікований текст має бути семантично зрозумілим, правильно оформленим синтаксично, щоб об'єктивно показувати дійсність, правильно структурно-композиційно організованим, і мати інформаційну цінність для своїх читачів.

У наш час грамотності мовної структури публікацій, на жаль, належить не перше місце. На перший план виходять функціональні ознаки, тому важливою є оцінка медіа-тексту не лише щодо мовних норм, але й комунікативних та стилістичних. У бажанні максимально спростити текст, зробити його більш читабельним, журналісти подекуди формулюють абсурдні речення, надаючи словам невласних значень. На думку Я. Гаврилової, орієнтація на оцінку текстів друкованих видань з погляду стилістичних і комунікативних норм допоможе налагодити баланс між естетичними, етичними і мовними нормами [2, с. 119].

Аналізований фактаж дібрано шляхом суцільного лінгвообстеження сайту газети «Земля Бердичівська» – зі статей за 2022 рік (під час покликання на цю статтю вказано лише її порядковий номер, у якій засвідчено помилку).

Для дослідження було обрано та опрацьовано 10 статей:

1. Нова експозиція у музеї 26-ї артбригади (22.01.2022 р.)
2. Нардеп Арсеній Пушкаренко: На Житомирщині вчителі 59 громад отримали сучасні ноутбуки на 46 мільйонів гривень (26.01.2022 р.)
3. Подарунки та вітання з Житомирщини привіз голова обласної ради захисникам на Сході України (27.01.2022 р.)
4. Сказ. Що про дане захворювання необхідно знати (27.01.2022 р.)
5. Голова Бердичівської районної державної адміністрації Людмила Димидюк відвідала Фермерське господарство «Сергій-С» (27.01.2022 р.)
6. Роки, віддані праці на землі (31.01.2022 р.)
7. Вшанували учасників бойових дій на території інших держав (15.02.2022 р.)
8. Пішов з життя Почесний громадянин міста Бердичева Ольшевський Володимир Станіславович (15.02.2022 р.)

9. День Єднання (18.02.2022 р.)

10. Бердичівську міську ланку цивільного захисту переведено у режим повної бойової готовності (25.02.2022 р.)

Дослідивши сайт газети «Земля Бердичівська», ми виявили низку помилок, із-поміж яких:

Орфографічні:

- неправильне написання літер: «буде заваршено до кінця 2022 року» (5), «все новії та нові будови» (6), «загинув на цій да інших війнах» (7), «За роки робити» (8);

- помилкове вживання великої літери: «до Новорічно-різдвяних свят» (3), «до Меморіалу «Слава Героям!»» (7), «День Єднання» (9), «часи здобуття Незалежності» (9);

- недотримання вживання великої літери: «до райгородоцької школи» (6), «райгородоцький хмелерадгосп» (6), «закінчив житомирський агроуніверситет» (6), «за спеціальністю «агроном»» (6), «мешканці бердичівської громади» (7), «республіки Афганістан» (7), «до бердичівського машинобудівного технікуму» (8);

- неправильний правопис часток: «**як то** кажуть» (6), «**немовби-то**» (10);

- неправильний правопис сполучників: «**все таки** напали» (9);

- неправильне вживання складених прийменників: «**Згідно** повідомлення» (Згідно з повідомленням) (4), «**згідно** Постанови» (згідно з Постановою) (5), «наказ, **згідно** якого» (згідно з яким) (8);

- неправильне написання числівників: «у **восьмидесятих** роках» (у вісімдесятих роках) (3);

- недотримання подвоєння в загальних назвах: «**Овручини**» (10);

Граматичні:

- неправильне вживання граматичної категорії роду: «**відбулось** урочиста церемонія» (5);

- неправильне поєднання числівника з іменником: «2692 **ноутбук**» (2), «384 **ноутбуків**» (2), «794 **ноутбуків**» (2), «122 **учасника**» (7);

- порушення дієслівного керування: «розпочато **встановлено** систем» (6);

- неправильне вживання активних дієприкметників: «**усі бажуючі**» (охочі) (8);

- неправильне вживання граматичної категорії числа: «**Рішеннями** Державних надзвичайних протиепізоотичних комісії» (4);

- уживання неправильної відмінкової форми: «**налічується** 3 неблагополучних **пунктів**» (4), «**якісне** молоко вищого **сортом**» (5), «**дбаючи** про власну **землею**» (6), «**проведено** **низка** заходів» (7).

Лексичні:

- уживання кальок: «**дане** захворювання» (це, зазначене) (4), «**на даний час**» (у цей час) (4), «**Необхідно відмітити**» (відзначити) (4), «**так як** за твариною можна **встановити**» (оскільки, позаяк) (4), «**займаючись**

виключно вирощуванням» (винятково) (5), *«Виключенням може стати»* (винятком) (5), *«розвиток даного господарства»* (цього) (5), *«за діючого керівника»* (чинного) (8), *«На протязі 17 років»* (протягом) (8);

- уживання слів у невластивому значенні: *«об'єм роботи»* (Об'єм – величина у довжину, висоту й ширину, вимірювана в кубічних одиницях. Вживається у сполученнях: «об'єм конуса, куба, циліндра, колби, посудини, приміщення, кімнати». Обсяг – взагалі розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось. Тому правильно було б сказати обсяг роботи) (3).

Фонетичні:

- недотримання чергування у/в: *«В рамках візиту»* (3), *«В Бердичівському районі»* (4), *«в разі»* (4), *«з 2007 року у підсобному»* (5), *«щороку у підприємство»* (5), *«В ніч»* (5), *«в Бердичеві»* (5), *«В природі»* (5), *«можуть в своїй уяві»* (6), *«перебуває в творчому пошуку»* (6), *«працюватимуть в новій амбулаторії»* (6), *«біг вперед»* (6), *«учасник всіх подій»* (8), *«спогадів в шкільному житті»* (9);

- порушення евфонії під час уживання постфіксів –ся/–сь: *«утримуватись від контактів»* (4), *«звертатись до спеціалістів»* (4), *«звертатись за телефоном»* (4), *«утримувалось всього»* (5), *«з'явилась на світ»* (6), *«вчитись на агронома»* (6), *«відбувались на території»* (7), *«накопичились за останні роки»* (8), *«з'явилось повідомлення»* (9);

- недотримання чергування з/із/зі: *«складається із декількох блоків»* (1), *«один з сертифікатів»* (3), *«фермер з багаторічним досвідом»* (5), *«Разом з тим»* (5), *«вечір з нагоди»* (7), *«військ з республіки»* (7), *«пішов з життя»* (8);

- недотримання чергування і/й: *«санітарних та технологічних норм»* (4), *«тварин та норм поводження з ними»* (4), *«собак та котів»* (4), *«сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств»* (5), *«починає розвиватися і галузь тваринництва»* (5), *«щоб село жило і розвивалося»* (5), *«зернових та технічних культур»* (5), *«охотило і молочний напрям»* (5), *«тракторів та комбайнів»* (6), *«факторів та показників»* (8).

Пунктуаційні:

- відсутність коми після дієприслівникового звороту: *«Повернувшись через рік із армії продовжив працю на Рівненщині»* (6);

- відсутність тире між підметом і присудком: *«Поїздка до наших воїнів не просто мій обов'язок»* (3);

- невмотивований розділовий знак: *«на яких, фактично, сьогодні тримається українське село»* (5), *«пожеж, терактів, тощо»* (10);

- відсутність коми в складнопідрядному означальному реченні: *«Значна військово-патріотична робота, яку проводять бердичівські артилеристи та яка увінчалась відкриттям»* (1), *«розташованих у різних мікрорайонах які у випадку необхідності»* (10);

- відсутність коми у реченні зі вставним словом: *«Очевидно за словами керівника фермерського господарства»* (5), *«Можливо саме ці поневіряння»* (6);

- відсутність коми при однорідних членах речення: «*як зернові (пшениця, гречка, кукурудза та інші) так і технічні (соняшник, соя, ріпак) культури*» (5);

- відсутність двокрапки після узагальнювального слова: «*Ноутбуки були розподілені по районах області таким чином Новоград-Волинський район – 384 ноутбуків*» (2), «*Двоповерховий навчальний комплекс отримав усе необхідне просторі класи, спортивну залу*» (6);

- відсутність коми перед сполучником: «*Так, нині йде війна та є багато інших проблем*» (10);

- відсутність розділових знаків при передачі прямої мови: «*Як наголосив Володимир Федоренко, це вкрай важлива річ, адже мова йде про найцінніше*» (3).

Стилістичні:

- неправильний порядок слів: «*Також проявляється сказ у тварин*» (4), «*Готова усіляко сприяти та допомагати місцевим фермерам Бердичівська районна державна адміністрація*» (5), «*такою є натура людська*» (6), «*Проживало на землях господарства 3500 чоловік*» (6);

- тавтологія: «*в мережі Інтернет через соціальну мережу*» (3), «*Рішенням громади ... ухвалено рішення*» (6).

Як бачимо, проаналізований сайт газети «Земля Бердичівська» має чималу кількість помилок на різних мовних рівнях. Відхилення від мовних норм різних рівнів не є поодинокими, що свідчить про недостатньо сформовану українськомовну компетентність і нерозвинуте чуття мови. Дослідження мовних помилок дало можливість визначити ступінь лінгворизику, який виникає у процесі редагування журналістських матеріалів.

Основні причини появи анормативних одиниць – це незнання норм сучасної української літературної мови, вплив російської мови, а також дія аналогії до інших форм. Помітне зниження рівня мовної грамотності журналістських матеріалів, з одного боку, можна пояснити тим, що спроби журналістів першими викласти свій матеріал на сайт не залишає часу для вдумливого редагування, з іншого – свідчить про незнання багатьох правил, якими автори мас-медіа повинні послуговуватися автоматично на етапі записування матеріалу. Недосконале володіння синонімічним багатством мови, її нормами призводить до появи неякісних текстів – як з лінгвального боку, так і з логічного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2003. 20 с.

2. Гаврилова Я. До проблеми розрізнення «норми» і «помилки» у текстах періодичних видань. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. наук, праць. Херсон, 2015. Вип. 22. С. 119–120.

3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
4. Головащук С. І. Українське літературне слововживання : словник-довідник. Київ : Вища школа, 1995. 319 с.
5. Головин Б. Н. Вопросы социальной дифференциации языка. Львов : Наука, 1969. С. 15–20.
6. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Т. В. Більська,
студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(науковий керівник: д. ф. н., професор Н. М. Костусяк)

**ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Фразеологічна система української мови надзвичайно різноманітна, яскрава й багатогранна. Вона відіграє вагомий роль у комунікативному процесі, оскільки дає змогу влучно й оригінально висловити свою думку, емоційно впливаючи на співрозмовника. Збереження фразеологічного фонду важливе й тим, що він віддзеркалює тяглість українських традицій, специфіку усного мовлення й належать до важливих надбань нашого народу. З огляду на це фразеологія слугує важливим об'єктом опанування в шкільному курсі української мови. Вивчення стійких мовних одиниць та визначення особливостей їхнього вживання сприяє формуванню комунікативної компетенції здобувачів освіти, розвитку їхнього логічного мислення й набуттю вмінь працювати з фразеологічним словником. Такими пріоритетами має керуватися вчитель, подаючи інформацію про фразеологію загалом та стійкі мовні одиниці зокрема.

За чинною Навчальною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів [1], у 6 класі передбачено вивчення розділу «Фразеологія». Його опанування пов'язане з досягненням певних результатів, серед яких знання того, що вивчає цей розділ, уміння наводити приклади фразеологізмів, розуміння та пояснення значення стійких мовних одиниць. Успішній реалізації цього, на нашу думку, сприятиме дібраний учителем матеріал, що насамперед зацікавить здобувача освіти. На цьому етапі важливо з'ясувати, яку роль виконують фразеологізми в мовленні, чому їх потрібно використовувати, чи допомагають вони висловлювати думки та почуття більш яскраво й неординарно та ін. Задля поглиблення знань про фразеологічну систему української мови необхідно подати дотичні за проблематикою теоретичні відомості, зокрема ознайомити з дефініціями понять *фразеологія* і *фразеологізм*. Крім того, важливо поінформувати школярів про класифікації стійких сполук слів за структурою та походженням, пояснити значення конкретних фразеологізмів тощо.

Серед очікуваних результатів навчання – діяльнісний складник, відповідно до якого учень повинен визначати фразеологізми в реченнях і текстах, доречно використовувати їх у мовленні, добирати фразеологічні синоніми й антоніми, користуватися фразеологічним словником та фразеологічними довідниками, визначати синтаксичну роль фразеологізмів у реченнях, редагувати речення й тексти, у яких фразеологізми вжито неправильно. Досягненню цієї мети сприятиме виконання різних за складністю завдань. Наприклад, щоб перевірити, чи школярі правильно розуміють значення фразеологізмів, варто подати вправи на увідповіднення такого зразка:

Фразеологізм	Значення
1. Задати перцю з маком.	А. Мати багато недоліків (про справу, роботу і т. ін.).
2. Кульгати на обидві ноги.	Б. Надзвичайно перебільшувати щонебудь.
3. Облизати макогона.	В. Повністю знищити все, зруйнувати дощенту, дотла.
4. Згущувати фарби.	Г. Зазнати невдачі; мовчки зносити образу.
5. Не лишити каменя на камені.	Д. Дуже лаяти, сварити кого-небудь, дошкуляти критикою, завдавати клопоту.

Відповідь: 1Д, 2А, 3Г, 4Б, 5В.

Цій меті також підпорядковані тексти, у яких на місці пропуску треба вставити потрібні за змістом стійкі вирази.

Компетентнісно орієнтований підхід у навчанні передбачає сповідування принципу комплексного опанування певної дисципліни, що спонукає до розгляду фразеології та її одиниць у зв'язку з іншими розділами, зокрема лексикологією, морфологією та синтаксисом. Акцент на таких параметрах дасть змогу навчити учнів використовувати у своєму мовленні фразеологізми як сполуки з цілісним значенням, що мають супровідний емоційно-експресивний відтінок, відрізнити їх від семантично еквівалентних, проте часто емоційно нейтральних однослівних відповідників, розмежовувати фразеологізми від вільних словосполучень, правильно визначати синтаксичну роль стійких сполук слів та ін.

Важлива роль у реалізації ціннісного складника результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів припадає на творчі завдання, виконуючи які здобувачі освіти продемонструють уміння використовувати стійкі одиниці у своєму мовленні. Такий вид роботи сприятиме збагаченню словникового запасу школярів, мотивуватиме до збереження мовної спадщини.

Керуючись навчальною програмою з української мови для учнів 10–11 класів [2], учитель має спрямувати свої зусилля на поглиблення знань учнів про фразеологізми. Окрім чіткого розуміння відмінностей між фразеологічними зрощеннями, єдностями та сполученнями, здобувачі освіти повинні вирізнити багатозначні стійкі сполуки, укласти тематичні словники українських фразеологізмів, добирати фразеологізми з творів українських письменників та ін. Ґрунтовному опануванню вказаної теми сприятимуть різні форми роботи (індивідуальна, парна, групова), вправи на розвиток власного мовлення та ін.

Отже, під час ознайомлення учнів із фразеологічною системою мови вчитель повинен спрямувати свої зусилля на те, щоб школярі отримали необхідні знання, якими легко оперуватимуть у практичній діяльності, а також дібрати завдання, що сприятимуть збагаченню словникового запасу здобувачів освіти, підвищенню культури їхнього мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська мова. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 23.03.2022).

2. Українська мова. 10–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 25.03.2022).

О. С. Борисюк,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

ТИПОВІ МОВНІ ПОМИЛКИ В ЗМІ М. ЖИТОМИРА

Однією із сфер суспільного життя сьогодення, яка активно реагує на соціальні процеси та відображає їх, є ЗМІ. Вони мають величезний вплив на свідомість людей. Здатність швидко й майже повністю охопити найширшу аудиторію дозволяє ЗМІ формувати громадську думку та визначати духовні цінності. Отже, мова медіа останнім часом активно досліджується в сучасній лінгвістиці, про що свідчать багато важливих наукових праць з цього питання (М. Жовтобрюх, Л. Масенко, О. Сербенська, Г. Залізник, С. Єрмоленко, Т. Коць, Н. Мечковська, М. Яцимірська, А. О. Капелюшний, О. Стишов, І. Мащенко, В. Миронченко, О. Черемська, І. Холявко та ін.).

Метою нашого дослідження є комплексний аналіз реалізації мовної коректності на радіо й телебаченні в місті Житомирі, як культурно, так і мовно. Завданням є дослідження, наскільки мова радіо й телебачення дотримується літературних норм.

Вивчаючи мову засобів масової інформації, лінгвісти не лише документують окремі явища, а й установлюють закономірність мовного прогресу чи регресу. Як зазначає О. Сербенська в праці «Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою», «прагнення до чистоти мовлення, його зрозумілості – один з основних принципів тележурналістів. Сьогодні мова ЗМІ має чи не найбільший вплив на встановлення норм літературної мови. Тим і небезпечні мовні норми і огріхи, що з ефіру йдуть в мас-медіа» [4, с. 8].

За нашими спостереженнями, мовці, а саме ведучі, часто помиляються й не дотримуються певних правил, зокрема орфоепії та наголосу (реалізуються в усному мовленні), які передбачають правила вимови звуків і фраз, правила наголосу. Наприклад, виявили недоліки в таких словах: *один і той самій* (замість *самий*) *об'єкт* (UA:Житомир, 09.05.2022, «Навчання без меж»), *вигóда* (у значенні прибуток якийсь) (замість *ві́года*) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Навчання без меж»), *сво́ю* (замість *сво́ю*) (Суспільне радіо, 09.05.2022, «Спецефір українського радіо»), *взяли* (замість *взялі*) участь (UA:Житомир, 10.05.2022, «Марафон «Суспільне Спротив»»).

Також журналісти часто порушують орфоепічні норми, зокрема спостерігається ненормативна вимова звуків. Наприклад: *банкі* (замість *банки*) (UA:Житомир, 10.05.2022, «Навчання без меж»), *Паріжі* (замість *Парижі*) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Новини»). Ведучі часто не дотримуються законів милозвучності через уживання невідповідного сполучника чи прийменника: *все в ваших* (замість *у ваших*) *руках* (UA:Житомир, 10.05.2022, «Навчання без меж»), *з цих* (замість *із цих*) *та інших причин* (UA:Житомир, 10.05.2022, «Навчання без меж»), *в Парижі* (замість *у Парижі*) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Новини»), *в той* (замість *у той*) *колір* (UA:Житомир, 10.05.2022, «Марафон «Суспільне Спротив»»).

кореспондент з *Чернігова* (замість *із Чернігова*) (UA:Житомир, 10.05.2022, «Марафон «Суспільне Спротив»»).

Багато мовців, за нашими спостереженнями, допускають відхилення від норми при вимові шиплячих [ж], [ч], [ш], які в українській мові є тверді, наприклад: [*шч'ороку*] (замість [*шчороку*]) (UA:Житомир, 10.05.2022, «Навчання без меж»), [*ч'и*] (замість [*чи*]) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Новини»), [*злоч'ини*] (замість [*злочини*]) (Суспільне радіо, 24.02.2022, «Активізація з Людмилою Тягнирядно»), під [*ч'ас*] (замість [*час*]) *війни* (UA:Житомир, 10.05.2022, «Марафон «Суспільне Спротив»»), [*шч'ойно бач'или*] (замість [*шчойно бачили*]) (UA:Житомир, 10.05.2022, «Марафон «Суспільне Спротив»»).

Під час аналізу лексичних помилок у мові ЗМІ виявлено непоодинокі випадки слів чи мовних зворотів, утворених за зразком російської мови. Наприклад: *спорів* (замість *суперечок*) (Суспільне радіо, 09.05.2022, «Спецефір українського радіо»), *неоправданих* (замість *невиправданих*) *очікувань* (UA:Житомир, 10.05.2022, «Навчання без меж»), *вирішиться* (замість *наважиться*) (Суспільне радіо, 09.05.2022, «Спецефір українського радіо»), *по ходу* (замість *під час*) *нашої розмови* (Суспільне радіо, 24.02.2022, «Активізація з Людмилою Тягнирядно»).

На граматичному рівні, досліджуючи мову місцевого радіо- й телебачення, часто вживаються помилки при звертанні ведучих до слухачів, наприклад: *пане Микола* (замість *Миколо*) (Суспільне радіо, 09.05.2022, «Спецефір українського радіо»), *Діма* (замість *Дмитре*), *вітаю, тобі слово* (Суспільне радіо, 09.05.2022, «Спецефір українського радіо»), *Марина* (замість *Марино*) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Новини»).

Мовці також допускають помилки в уживанні відмінкових форм іменників: *до пам'ятнику* (замість *пам'ятника*) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Новини»), *переходить межі розумності* (замість *розумного*) (UA:Житомир, 09.05.2022, «Новини»).

Українська мова продовжує розвиватися й збагачуватися. Сьогодні цей процес супроводжується встановленням і уточненням літературних норм, яких повинні дотримуватися всі мовці. Але поки що рівень мови та грамотності радіо й телебачення не завжди на високому рівні. Тому працівникам ЗМІ необхідно звернути увагу на стабільність мови, уміти спрямовувати розмову з абонентом або гостем студії в потрібне русло та уникати мовних дефектів. Нормативне мовлення залежить від мовних навичок журналістів. Установлено, що під час роботи як наживо, так і опосередковано, з нотатками чи без них, оратори роблять помилки через поспішність чи незнання норм літературної мови. Здебільшого вони порушували норми наголосу та лексики, без мотивації вживали російську мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів, 1990. 231 с.

2. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : [навчальний посібник]. Київ : ВЦ «Академія», 2007.– 360 с.

3. Поліщук П. Рятуйте наші вуха, або хто захистить телеглядачів від фонетичних знущань. *Урок української*. 2001. № 5. С. 37–38.

4. Сербенська О. А. Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою. Телевізійна й радіожурналістика : Зб. наук-метод. праць. Львів, 2002. С. 80–82.

5. Масенко Л. Мовна поведінка особистости у ситуації білінгвізму. Поняття мовної стійкості. *Число*. 2004. № 35. Електронний ресурс]. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-bilingv.htm> (дата звернення: 13.04.2022).

В. Б. Бугайчук,
студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(науковий керівник: д. ф. н., професор Н. М. Костусяк)

**ТРАНСПОЗИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В МЕЖАХ
ЗАЙМЕННИКОВИХ СЛІВ**

У морфологічній системі сучасної української мови, крім слів, що виявляють чіткі ознаки частиномовної належності, існують додаткові одиниці, для яких характерна похідність, тобто вторинність. Такі утворення традиційно вважають результатом транспозиції, що зазвичай кваліфікують як «вживання однієї форми у функції іншої» [2, с. 20]. Науковці переважно розмежовують два вияви транспозиційних процесів: функціонування слова у сфері іншої частини мови, що називають зовнішньою транспозицією, і використання однієї форми в ролі іншої, номінуючи це явище внутрішньою транспозицією. В. М. Ожоган визначив кілька чинників першого різновиду, серед яких «1) перенесення тієї чи тієї частини мови в нетипову для неї синтаксичну позицію (позиційне переміщення); 2) редукція компонента, якому вихідний трансформ цілком підпорядковувався (або з яким корелює); 3) зміна в морфологічному оформленні граматично пов'язаного з ним компонента; 4) зміна синтаксичної функції» [1, с. 17]. Зазначений перелік кваліфікаційних ознак частково чи повністю виявляє стосунок до одного з різновидів зовнішніх транспозиційних змін – прономіналізації, що передбачає перехід інших частин мови до сфери займенника. У такому разі числівники, прикметники та іменники втрачають закріплені за ними загальнокатегорійні значення відповідно кількості, ознаки та предметності й набувають узагальненої семантики. Звісно, зазначені міжчастиномовні переходи можна виявити тільки в контексті, що продемонструємо на прикладах.

У займенникову сферу спрямований числівник *один*, який за семантичним діапазоном наближений до неозначеного займенника *якийсь* та означального *сам*, пор.: *У результаті ми отримали нових три десятки підписників. А один чоловік навіть написав: «Ніколи не думав, що у вас так цікаво. Закінчиться карантин, прийдемо всією родиною»* (День, 08.04.2020) і *У Харкові внаслідок обстрілів російських військ загинули батьки новонароджених двійнят. Тепер діти залишилися зовсім одні* (Сьогодні, 02.04.2022). У першому реченні виділене слово реалізує не кількісну семантику, а вказує на невизначеність особи, що увиразнює можливість його заміни на займенник *якийсь*. У другій конструкції прономінатив *одні* виконує роль корелята *самі*. Поєднуючись із заперечною часткою *ні*, числівник *один* здатен функціонувати як контекстуальний відповідник займенників *ніхто* й *жоден*, наприклад: *Я думаю, що потім ні один візит не збуджував у мене виру таких думок, як оцей...* (День, 04.06.2020); *Одним словом, працюють депутати, щоб ні один клатик землі не пропав, а був облікований і, згодом, оприбуткований кимось* (День, 04.10.2016); *Ні один департамент нам не надав інформації про кількість зареєстрованих та кількість тих, хто*

проживає фактично (День, 13.05.2015). Принагідно зазначимо, що в поданих реченнях вдалішим вважаємо функціонування власне-займенників, а не їхніх відповідників, що виникли внаслідок прономіналізації.

В українській мові транспозиційні зміни реалізують прикметники, зокрема *цілий* як корелят слова *весь* (*увесь*), *різний* як відповідник займенника *всякий* (*усякий*), *певний* як контекстуальний еквівалент лексеми зі спеціалізованим узагальненим значенням *деякий*. Наприклад: *На Луганщині цілий день тривала повітряна тривога* (ТСН, 26.04.2022); *Україні та Грузії треба «певний час», щоб досягти стандартів НАТО* (заг.) (День, 12.01.2022).

До розряду займенників здатні переходити іменники на зразок *чоловік*, *хлопець*, *жінка*, *людина*, *річ* за умови набуття ними узагальненого значення, наприклад: *Олег Микитенко – людина*, глибоко закорінена в буття українського слова (День, 26.10.2020); *Приміром, така рубіжна для історії Східної Європи віха, як відродження польської державності 11 листопада 1918 року – теж річ багатомірна* (День, 15.11.2017); *Але від цього сутність його не змінюється: цей сегмент українських медіа – річ серйозна та вагома* (День, 10.02.2022). Подекуди зазнають прономіналізації прийменниково-відмінкові форми на кшталт *на голову*, *на душу*, *із людини*, що за своїм семантичним потенціалом наближені до сполук *на* (з) *кожного*, наприклад: *За даними щорічного статистичного звіту Ради Європи про становище у в'язницях країн-членів, у Росії 2014 року було найбільше в'язнів на душу населення...* (День, 08.03.2016); *За організацію фотополювання і магнітного запису голосів птахів і тварин – 110 грн за один день з людини* (День, 25.06.2013); *За даними порталу Turizmhaberleri, спочатку передбачалося ввести податок у розмірі 3 євро з людини* (День, 27.12.2018).

Крім схарактеризованих змін, пов'язаних із прономіналізацією, в українській мові трапляються транспозиційні процеси, у яких роль твірних слів виконують займенники, зокрема ті, що корелюють із прикметниками. У такому разі вказані мовні одиниці перебувають не у звичній для них атрибутивній сфері, а в іменниковій, тобто в позиції підмета чи додатка. Унаслідок субстантивації деривати набувають нових морфологічних ознак, зокрема самостійних категорій роду, числа й відмінка. Стосунок до субстантивації виявляють деякі означальні займенники, наприклад: *Через посередництво благодійних організацій внески меценатів з будь-якої точки світу швидше та ефективніше досягають своєї мети, а взяти участь у допомозі Україні може кожен* (Газета по-українськи, 04.05.2022); *Усі, крім двох бізнесменів, які були на зустрічі в Кремлі, стали мішенню санкцій, запроваджених США, ЄС і Великою Британією* (Газета по-українськи, 04.05.2022). Спрямування в іменникову сферу характерна й для присвійних займенникових форм, наприклад: *Наші відбили наступ ворога*.

Отже, в українській мові числівники, прикметники та іменники внаслідок набуття узагальненого значення здатні поповнювати сферу займенника. Крім того, співвідносні з прикметниками займенникові форми

виявляють стосунок до субстантивації. Спільність таких транспозиційних переміщень зумовлена впливом функційних потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ожоган В. М. Транспозиція незайменникових слів до займенникових. *Науковий вісник Херсонського державного університету : збірник наукових праць*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2016. Вип. 25 : Серія «Лінгвістика». С. 16–21.

2. Мельник І. А. Транспозиційна граматики українського дієслова. Основні наукові підходи до тлумачення транспозиції в сучасному мовознавстві: монографія. Луцьк : Вид-во «Надстир'я», 2015. 476 с.

І. В. Будько,

студентка Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: к. ф. н., доцент Ящук Л. В.)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ ЖИТОМИРЩИНИ

**(на матеріалі «Національної книги пам'яті жертв голодомору
1932–1933 років в Україні»)**

Виникнення інтересу до особових назв людей сягає давніх часів, однак системне й ґрунтовне вивчення антропонімів стало надзвичайно актуальним лише з другої половини ХХ століття. Український антропонімікон мав довгий і складний шлях до свого становлення – у ньому відбилася специфіка побуту, культури, вірування, суспільно-політичного й економічного життя нашого народу на різних відрізках його історичного розвитку.

Об'єкт нашого дослідження – прізвища Житомирської області Коростишівського, Попільнянського та Радомишльського (нині частин Житомирського) районів, відображені в «Національній книзі пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні».

Прізвище в сучасному розумінні – це «додаване до власного імені (або власного імені й назви по батькові), спадкове, незмінне офіційне родинне найменування, яке передається від батька до шлюбних дітей (від матері – до нешлюбних дітей), при шлюбі від чоловіка до дружини та має вже більшу, ніж двопоколінну традицію вживання» [2, с. 91].

Оскільки значення, яке лягло в основу прізвища й у період його формування виражало прямий стосунок до носія, на сучасному етапі повністю «закам'яніло», у нашому дослідженні здійснено лексико-семантичний аналіз не прізвищ, а їхніх твірних основ, які здебільшого співзвучні з основами апелятивів чи інших онімів.

У праці застосовуємо класифікацію М. Л. Худаша [2], виділивши такі семантичні типи: а) прізвища, що походять від антропонімів (християнських і слов'янських автохтонних власних особових імен, зокрема імен-комполітів); б) антропонімно-апелятивні прізвища, утворені від слов'янських апелятивних імен та прізвищ категорії «*nomina personalia*» й «*nomina impersonalia*»; в) прізвища, похідні від апелятивів: етнонімів, місць проживання і походження, назв професій та родів діяльності першоносія.

В антропоніміконі досліджуваного регіону зафіксовано прізвища, похідні від чоловічих християнських імен: *Гнатюк* (с. 478, 624)¹; *Панасюк* (с. 625); *Сидоренко* (с. 590), *Сидоринко* (с. 669), *Сидорчук* (с. 630); *Мирончук* (с. 592, 609); *Артемчик* (с. 592), *Артемчук* (с. 592); *Олексійчук* (с. 659); *Лук'янчук* (с. 599, 640), *Лук'яненко* (с. 663); *Максимчук* (с. 599); *Юрчук* (с. 602) та ін.

---

¹Тут і далі вказуємо номер сторінки за виданням: Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область. Житомир : «Полісся», 2008. 1116 с.

Від жіночих християнських імен на Житомирщині утворювалося значно менше прізвищ, серед них виявлено: *Христинко* (с. 671); *Домченко* (с. 672); *Кулина* (с. 648); *Меланко* (с. 642); *Ганенко* (с. 640), *Ганжук* (с. 596), *Гандзюк* (с. 656); *Оксененко* (с. 682); *Мотряченко* (с. 679); *Паращук* (с. 649).

Нечисленні й прізвища, похідні від автохтонних слов'янських власних імен-комполітів та відкомполітних усічених дериватів: *Стаськевич* (с. 477), *Сташенко* (с. 666, 683), *Станкевич* (с. 662); *Богдан* (с. 654), *Богданенко* (с. 663), *Бодь* (с. 604); *Ярчук* (с. 616); *Ярошенко* (с. 667); *Гудемчук* (с. 644) та ін.

З погляду на доонімну семантику досліджувані прізвища, основою яких є відапелятивні імена та прізвиська, поділяємо на дві категорії, виокремлюючи в їхніх межах менші підгрупи.

Прізвища категорії «*nomina personalia*». До цього лексичного типу належать оніми, базою для яких є:

1) внутрішня характеристика денотата, особливості його вдачі, поведінки, темпераменту, мовлення тощо: *Веселюк* (с. 593); *Легкий* (с. 607); *Розпутній* (с. 608), *Розпутенко* (с. 677); *Безименний* (с. 613); *Глухенький* (с. 618, 635); *Крикун* (с. 619); *Гулько* (с. 628, 654); *Безсмертна* (с. 667) тощо;

2) зовнішня характеристика, фізіологічні особливості першоносія: *Щербатий* (с. 609), *Щербатюк* (с. 625); *Безверхий* (с. 643); *Сутолюк* (с. 600); *Гладченко* (с. 603, 632), *Гладун* (с. 627); *Рудчук* (с. 655); *Кривий* (с. 610, 628). Серед цього типу також важливо виокремити прізвища-комполіти, утворені шляхом поєднання основи прикметника з основою іменника: *Краснонос* (с. 589), *Жовтоніс* (с. 607), *Вислоух* (с. 596), *Білоус* (с. 604, 613, 685), *Кривоус* (с. 624), *Сухоребрій* (с. 608, 611, 642), *Кривов'яз* (с. 615), *Краснощок* (с. 619).

Прізвища, похідні від імен та прізвиських категорії «*nomina impersonalia*». Антропоніми цієї категорії, що лягли в основу сучасних прізвищ, утворилися шляхом перенесення життєвих реалій на особу. Прізвища, похідні від таких відапелятивних утворень поділяємо на кілька семантичних підгруп:

1) твірні основи яких утворені від назв представників фауни: *Соловей* (с. 476), *Солов'юк* (с. 642); *Дятел* (с. 588); *Журавель* (с. 593); *Шпакович* (с. 595); *Вовк* (с. 633), *Вовченко* (с. 680, 685);

2) похідні від назв органів та частин тіла людини чи тварини: *Грива* (с. 593); *Бородій* (с. 596); *Голова* (с. 597); *Бородавка* (с. 604, 605); *Шкурченко* (с. 622); *Зубов* (с. 624); *Чуприна* (с. 643); *Шийченко* (с. 649);

3) утворені від назв представників флори та їх частин: *Яворенко* (с. 476); *Качан* (с. 588); *Бульба* (с. 593); *Груша* (с. 665); *Дубовий* (с. 670), *Дубовенко* (с. 598, 641, 657); *Коріняка* (с. 598); *Бараболя* (с. 604);

4) похідні від назв видів їжі та продуктів харчування: *Ковбаса* (с. 594, 598), *Ковбасюк* (с. 589); *Кисіль* (с. 594); *Борщик* (с. 610); *Смальцев* (с. 616); *Пиріжок* (с. 683);

5) утворені від назв предметів побуту, знарядь праці, їхніх частин та інших предметів: *Решотка* (с. 478), *Решетюк* (с. 683); *Котловий* (с. 589); *Ложка* (с. 589); *Рубанець* (с. 666); *Раленко* (с. 674); *Люлька* (с. 682);

б) похідні від назв явищ природи, часових та абстрактних понять: *Мороз* (с. 590, 673); *Середа* (с. 590); *Громовий* (с. 598); *Субота* (с. 610, 611, 621), *Суботінко* (с. 600); *Вітрук* (с. 632); *Журба* (с. 669); *Біда* (с. 669) та ін.

Прізвища, утворені від апелювативних означень першоносія, первісно ідентифікували особу за її професією, родом діяльності, соціальним та майновим станом, релігійними вподобаннями, територіальними та етнічними ознаками.

В антропоніміконі Коростишівського, Попільнянського та Радомишльського районів, відображеному в «Національній книзі пам'яті жертв голодомору...» засвідчено чималу кількість прізвищ, утворених від назв професій і видів діяльності: *Слюсар* (с. 594, 684), *Слюсаренко* (с. 621); *Швець* (с. 595); *Гончарук* (с. 639); *Кухарчук* (с. 645, 676); *Резніченко* (с. 648, 649); *Пивоваров* (с. 663), *Пивоваренко* (с. 679); *Чабан* (с. 671) та багато інших.

До прізвищ, в основі яких лежить значення соціального, майнового стану та релігійної ознаки першоносія, зараховуємо такі: *Козак* (с. 665), *Козаченко* (с. 594); *Король* (с. 594, 634); *Джурук* (с. 614); *Штундюк* (с. 622); *Царук* (с. 631); *Батрак* (с. 632); *Сотниченко* (с. 677) і под.

Прізвища, мотивовані назвами осіб за походженням чи місцем проживання, утворювалися від топонімів і назв дрібніших географічних об'єктів (ойконімів, мікротопонімів тощо): *Заводнюк* (с. 475); *Загорулько* (с. 478); *Задорожній* (с. 592, 614); *Підлипний* (с. 610); *Заболотний* (с. 611); *Новиченко* (с. 682) та ін. В окрему групу виділено прикметникові відтопонімні прізвища із суфіксом *-ськ-* та його варіантами (*-зьк-*, *-цьк-*), що можуть мати в основі назви населених пунктів різних регіонів України: *Бачинський* (с. 480); *Савицький* (с. 480, 679); *Сольський* (с. 475); *Яворський* (с. 591, 592) і под.

Прізвища, похідні від назв осіб за етнічною ознакою: *Татарчук* (с. 591, 649); *Литвин* (с. 645), *Литвиненко* (с. 622, 679); *Циганенко* (с. 623); *Венгер* (с. 632, 635); *Ляшенко* (с. 673).

Отже, лексико-семантичний аналіз основ прізвищ Житомирської області Коростишівського, Попільнянського й Радомишльського (нині частин Житомирського) районів, відображених у «Національній книзі пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні», засвідчив, що велику роль у їхньому творенні відігравала як антропонімна, так і апелювативна лексика. Християнський іменник, представлений у значній кількості досліджених прізвищ, демонструє найбільш поширені імена українців, котрі обирали для ідентифікації особи в окресленому регіоні. Прізвища категорій «*nomina personalia*» й «*nomina impersonalia*» несуть у собі багато історичної та етнографічної інформації: у них відображено побут, матеріальну й духовну культуру місцевого населення. В онімах, похідних від апелювативних означень особи, відбито соціально-історичні, економічні та демографічні процеси, що відбувалися в період становлення прізвищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область. Житомир : «Полісся», 2008. 1116 с.
2. Худаш М. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.

А. Д. Вавілова,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. п. н., доцент Л. С. Шевцова)

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ

Виховання почуття патріотизму, активної громадянської позиції, відданості загальнодержавній справі в учнів набуває все більшої актуальності, враховуючи соціально-політичну ситуацію, яка нині склалася в Україні.

Під компетентністю розуміють обізнаність людини, її достатні знання, уміння та навички для здійснення ефективної діяльності у певній галузі. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» компетенція визначається як «добра обізнаність із чим-небудь», а компетентний – той, «який має достатні знання в певній галузі: який із чим-небудь добре обізнаний» [2, с. 443]. Даний набір знань, умінь та навичок набувається індивідом як під час процесу навчання, так і впродовж усього життя.

Слушною є думка М. Пентилюк, яка вважає, що компетентність – це здатність застосовувати знання у міжособистісних стосунках ефективно та творчо, виявляти вміння та навички використання мови під час спілкування. Виходячи з її слів, можна визначити, що компетентність є ознакою особистості, показником того, що учень зміг засвоїти та як здатен застосовувати ці знання [4, с. 4]. Отже, сформована компетентність дає змогу особистості власними силами визначити та успішно розв'язати проблему, яка є характерною для певної діяльності.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти серед переліку компетентностей найпершою названо саме громадянську. «Громадянська компетентність – здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства» [3, с. 2]. Також у вступі акцентована загальнокультурна компетентність, яка передбачає здатність учня аналізувати, оцінювати та орієнтуватися у досягненнях національної та світової культури.

Т.М. Смагіна дає власне визначення поняття «громадянська компетентність» як сукупності знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, успішно реалізуватися як громадянину української держави [5, с. 15]. Автором не тільки дано теоретичне обґрунтування громадянської компетентності, але й визначено особливості формування цієї важливої ключової компетентності під час навчально-виховного процесу.

При формуванні громадянської компетентності на уроках української мови необхідно зосередити увагу на здатності учня до критичного та творчого мислення, мати та відстоювати власну позицію та власну думку; зважено оцінювати явища, події, предмети, дії та вчинки (як власні, так і

інших особистостей); вміти працювати в колективі; брати відповідальність за свої рішення та їх результати; самостійно знаходити шляхи розв'язання проблеми та виявляти стійкість; поважати себе та інших.

Громадянська позиція є складовою громадянської компетентності. У статті «Компоненти процесу формування активної громадянської позиції підлітків» дослідниця М. І. Бабкіна доходить висновку, що формування активної громадянської позиції підлітка складається з багатьох компонентів, які утворюють комплекс таких різновидів виховання: національного, гуманістичного, патріотичного, морального, естетичного, правового, трудового, екологічного, фізичного [1, с. 29].

Вивчення іменних частин мови є важливою ланкою шкільної мовної освіти. Вчителеві слід сформуванати в учнів ряд відповідних умінь та навичок: визначати особливості іменника, прикметника, займенника, числівника як частин мови; розрізняти самостійні та службові частини мови, визначати приналежність слова до певної частини мови, знати морфологічні ознаки, виконувати морфологічний розбір, з'ясовувати роль слова у контексті, знаходити орфограми в іменних частинах мови, користуватися словниками тощо.

У процесі вивчення іменних частин мови зосереджується увага на вправах на спостереження та зіставлення мовних явищ, заміну одних форм іншими, морфологічному розборі, творчих та ін.

Важливо враховувати специфічні морфологічні принципи: зв'язку морфології з вивченням фонетики, лексики, словотвору, синтаксису, орфографії, розвитком мовлення.

До найважливіших методів і прийомів у вивчення іменних частин мови відносять: поставити слова в необхідній формі, розмежовування аналогічних слів, що належать до різних частин мови, зіставлення граматичних форм, спостереження над граматичними формами, складання словосполучень, речень, схем, таблиць, алгоритми, програмування тощо.

Формування громадянської компетентності в учнів є тривалим та цілеспрямованим процесом, який відбувається у тісному зв'язку з формуванням інших ключових компетентностей. Його ефективність залежить від залучення учнів до активної навчальної діяльності та внутрішньої розумової активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабкіна М. І. Компоненти процесу формування активної громадянської позиції підлітків. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 23. С. 22–30.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. Київ : Перун, 2004. 1440 с.

3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. 2011. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/> (дата звернення: 22.03.2022).

4. Пентиліук М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.

5. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 2007. 15 с.

С. Ю. Василенко, А. А. Рудницька,
магістрантки Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. В. Денисюк)

ДОКУМЕНТОНІМИ В «ЩОДЕННИКУ» М. ХАНЕНКА

Студіювання писемних пам'яток української мови різних періодів її розвитку завжди на часі. Як тут не згадати слова, які сьогодні актуальні, як ніколи: не знаючи свого минулого, не можна побудувати майбутнього. Зрікання мови, відмова від історії, утрата національної ідентичності, вікові потурання чужинцям – ось ті маркери, що призвели до чергової війни північно-східного неслов'янського сусіда з Україною. З погляду XXI століття видаються зовсім логічними і зрозумілими всі дії імперії в попередні часи, зокрема в XIX ст., коли дозвіл на публікування українських пам'яток писемності насправді мав на меті не стільки вступлення їх широкому загалу, стільки через видання вкрасти тут чи ту пам'ятку, адже перед виходом у світ текст пам'ятки проходив жорстке редагування в напрямку наближення мови до тодішньої російської. Саме так більшість опублікованих українських пам'яток були максимально підігнані під російську мову, що автоматично розв'язувало руки імперським посіпакам твердити про тяглість і неперервність російської мови від найдавніших часів. Така доля спіткала і «Щоденник» генерального хорунжого Миколи Ханенка, про що свідчить порівняння записів за 1727–1753 рр., виданих окремою книгою 1884 р., та надрукованих у журналі «Київська старовина» через 12 років за 1719–1723 рр. і 1754 р.

Мовна палітра пам'ятки вирізняється залученням лексики майже всіх тематичних груп. Нашу увагу привернули документоніми – різновид ідеонімів, власні назви (важливих для народу чи народів) документів [1, с. 81]. У досліджуваному «Щоденнику» документоніми виражені двома основними способами: апелятивами (*миръ, трактатъ, дикретъ, унѣверсаль/уневѣрсаль/уневерсаль, статъ* та ін.) та власними назвами.

Нерідко в назвах документів можуть фігурувати топоніми або відтопонімні прикметники. Це також є одним із доказів того, що подібні утворення належать до категорії власних назв. Проте в досліджуваній пам'ятці спостерігаємо авторське потрактування цих документів у тому аспекті, що М. Ханенкові було зовсім неважливо занотовувати повну назву того чи того договору, трактату. Для нього важливим є радше зрозуміла одно- чи кількالكлексемна фіксація, що в будь-який момент дасть змогу відновити в пам'яті те, про що йдеться. Це, зокрема, доводять такі записи: *Принесена царского величества грамота и за собственною монаршею рукою листъ изъ кабинета зъ объявленіемъ о состоявшемся вѣчномъ миру зъ короною шведскою* [3, с. 171]; *Рано былъ у мене полковникъ, а обѣдалъ я у войта Стеріевича и до позна у него проседѣлъ, гдѣ при мнѣ получилъ онъ войтъ писма отъ синовъ своихъ изъ С.-Пбурха зъ сообщеніемъ печатного мирного трактату съ шведами* [2, с. 230]; *Писалъ до Скоропадского съ посилкою печатныхъ вѣдомостей, въ которыхъ и трактатъ миру, между*

королемъ прусскимъ, полскимъ и венгерскою королевою заключенный, выпечатанъ [2, с. 268] та ін.

Документонімів, що мають у своїй структурі пропріатив, зафіксовано всього чотири. Два з них утворені за моделлю «апелятив + прийменник + топонім»: *Были въ дворцѣ и тутъ въ придворной церквѣ было молебствіе о состоявшемся трактатѣ зъ Персією* [2, с. 51]; ... *трактатъ зъ Полицею 1686 году учиненный, которимъ уступлена полякамъ тогобочная Украина* [2, с. 463]; третій – за моделлю «апелятив + ім'я та прізвище у Р. в.»: *Вечеромъ заездилъ изъ дворця до насъ Журманъ и взялъ для прочитанія **статью Юрія Хмельницкого*** [2, с. 348]; четвертий – описова конструкція, що включає авторське найменування учасників перемовин, виду документу та прийменниково-відмінкову форму топоніма – назви міста, де було укладено договір: *Пришла въдомость зъ С. П. Бурха о состоявшемся между имперією російскою и короною шведскою миръ въ **Ненишатъ*** [3, с. 171]. В останньому контексті звертає на себе увагу вживання лексеми *миръ* зі значенням «угода сторін про припинення воєнних дій; мирний договір» [5, с. 199], а також неадаптована назва нині фінського міста Ніштадт.

Використання таких номінацій вимагає від автора неабияких енциклопедичних знань, оскільки тільки в такому разі він зможе відновити, про що йдеться в конкретному запису. Наприклад, авторський документонім *статью Юрія Хмельницкого* синкретизує в собі суб'єктну сему (Ю. Хмельницький – гетьман, наділений правом від імені держави укладати угоди), темпоральну (Ю. Хмельницький міг підписати документ тільки тоді, коли був гетьманом), локативну (місце, де підписано угоду), каузальну (подія, наслідком якої стало укладання угоди, тобто створення відповідного документу). Отож у наведеному контексті йдеться про Слободищенський (або Чуднівський) трактат, який Юрій Хмельницький підписав 17 (27) жовтня 1660 року з Річчю Посполитою у Слободищі біля Чуднова [4, с. 464].

Увагу привертає функціонування такого документоніма, як *Статут*, лексичний виразник якого входить до складу різних пропріативів. В одному випадку йдеться про те, що М. Ханенко послуговується конденсованою назвою Статуту Великого князівства Литовського, у якому були юридично закріплені права й обов'язки народів, що входили до складу цієї держави. Однак ми свідомі того, що в цьому разі йдеться про міжонімну транспозицію, коли пропріатив *Статут*, який первинно позначав юридичний документ, у записах М. Ханенка реалізує семантику біблїоніма, тобто вказує вже на перевидання цього документа задля удоступнення широкому загалу. Звертає на себе увагу атрибутивний конкретизатор, виражений відтопонімним прикметником, напр.: *Надъ вечери былъ у сенатора князя Щербатова съ Янушкевичемъ и подлинный въ **Статутъ** артикуль и родословіе о наслѣдствѣ въ добрахъ показиваны, где при томъ былъ и офицеръ гвардіи Алексіевъ* [2, с. 421]; *Ездили рано до графа Кирила Григоріевича Розумовского и презентовали ему 3 книги: двѣ **Статута литовского по руску и по полску печатные, третью – Статуты коронные*** [2, с. 463]. Останній приклад засвідчує авторське номінування Статуту Ласького – акту

інкорпорації польського права, створений у 1506 році коронним секретарем та примасом Яном Лаським, видрукуваного Йоганном Геллером. Статут став першим друкованим виданням в історії Польщі [7, с. 95–98]. Тож М. Ханенко для називання документа-книги використав конкретизатор – атрибутив, утворений від конденсованого сувереноніма – назви незалежної держави [6, с. 159], якою на той час була Корона Польська.

Прикметним є те, що генеральний хорунжий жодного разу не вжив лексеми *договоръ* зі значенням «взаємне зобов'язання, письмова або усна угода про права та обов'язки між державами», натомість послуговуючись ним тільки для позначення домовленостей між окремими особами.

Отже, М. Ханенко на позначення документів послуговувався переважно апелятивними описовими конструкціями. Проаналізовані контексти свідчать про неактуальність послуговуватися повною назвою, вербальну альтернативу якій автор убачав в апелятиві та прийменниково-відмінковій конструкції з топонімом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучко Д., Ткачова Н. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012.
2. *Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г.* Київ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884.
3. *Дневникъ Николая Ханенко (1719–1723 и 1754 г.). Киевская старина.* 1896. LIV(8). С. 151–196.
4. Крушинський В. Слободищенський трактат 1660. *Українська дипломатична енциклопедія*, 4, 464. Харків : «Фоліо», 2013.
5. *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* Львів : Ін-т українознавства ім. І Крип'якевича НАН України. 2017. Вип. 17.
6. Торчинський М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст. 2008.
7. Szwejkowska H. *Książka drukowana XV–XVIII wieku: zarys historyczny.* Wrocław : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1987.

В. О. Вельмик,

студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»

Лексичне наповнення художнього твору залежить від низки умов. Передовсім впливають жанрові особливості, епоха, у якій живе і творить автор, суспільно-політична ситуація цього часу, а також ідіостиль письменника. У контексті вивчення словникового складу мови цікавими є твори на історичну тематику, що рясніють застарілою лексикою. Зауважимо, що розгляд мовних особливостей цих жанрових утворень має важливе значення, оскільки дає можливість простежити загальні закони розвитку мови, а також динаміку її словникового складу.

Мовотворчість Івана Нечуя-Левицького є предметом дослідження багатьох учених, зокрема, В. Русанівського, С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Л. Мялковської, Г. Пашковської та ін. Однак застаріла лексика роману «Гетьман Іван Виговський» досі не стала предметом розгляду, що зумовлює **актуальність** нашої роботи.

Мета – простежити особливості функціонування застарілої лексики в романі Івана Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський».

Найхарактернішою ознакою словникового складу мови є мобільність. Одні слова виходять з ужитку, тобто стають застарілими (знають процесу архаїзації), а інші, навпаки, – з'являються. Відомо, що весь лексичний склад української мови можна диференціювати на дві групи: активна лексика й пасивна. До другої, зокрема, належать такі слова, які в повсякденні або взагалі не використовуються, або вживаються лише з певною стилістичною метою. Ця лексика формує периферію словникового складу мови й згодом може набувати статусу застарілої, оскільки не задовольняє потреб мовців у щоденному спілкуванні.

Однак зауважимо, що архаїзація – явище поступове. Зокрема, Ж. Колоїз простежує: «... у кожного слова, що тепер воно отримало статус застарілого, була власна історія виникнення, становлення, прийняття узусом, стабілізації, активного використання і, врешті-решт, архаїзації. Вони “віджили” термін, після якого втратили свою актуальність, поступово почали “зникати з історичної пам'яті”, потреба в їхній активній відтворюваності відпала сама по собі» [2, с. 69]. Водночас застарілі слова час від часу можуть використовуватися мовцями, однак лише тими, хто послуговуючись такою лексикою прагне реалізувати окремі прагматичні завдання. І до такої категорії осіб належать передовсім письменники.

У цьому аспекті особливої уваги заслуговує творчість Івана Нечуя-Левицького, автора низки романів і повістей, із-поміж яких вагоме місце посідає «Гетьман Іван Виговський». Про особливості мови творів письменника В. Русанівський зазначає так: «Звенигородець, він був близький до мови Марка Вовчка, але в манері мовного використання зробив кілька

кроків уперед» [5, с. 237]. А Іван Огієнко наголошує: «Явно відчувається, вже з його I тому “Повістей” 1872 року, що перед нами письменник з широким мовним розмахом європейського зразку» [4, с. 241].

Застарілі слова поділяють на історизми та архаїзми. Спільними їх ознаками є те, що, по-перше, й одні, й інші зазнали процесу архаїзації; по-друге, обидва типи – на периферії використання мовцями; по-третє, й архаїзми, й історизми – це слова, що входять до складу пасивної лексики. Водночас історизми – лексеми, які вийшли з ужитку тому, що зникли позначувані ними реалії, предмети, події тощо. Вони не мають відповідників у сучасній літературній мові. Натомість архаїзми – слова, які вийшли з активного використання тому, що їх витіснили слова більш актуальні для означення тих самих речей, предметів, явищ. Ця група має сучасні відповідники, які повсякчас використовуються мовцями. У досліджуваному романі ми простежуємо такі архаїзми та їхні сьогоденні номени: *вакації* – канікули, *торжок* – торг, *пістоль* – пістолет, *духівниця* – заповіт.

Загалом виокремлюємо такі групи застарілої лексики, що функціонують у творі Івана Нечуя-Левицького:

- Номінації адміністративних установ та організацій: *магістрат*, *кіш*, *посесія* [3].
- Номінації транспортних (як сухопутних, так і водних) засобів пересування: *ридван*, *галера*, *чайка* [3].
- Номінації жител та інших споруд: *замок*, *корчма* [3].
- Номінації старовинних монет, грошових одиниць: *червінець*, *таляр* [3].
- Номінації зброї: *келеп*, *булава*, *пернач*, *заківниця* [3].
- Номінації одягу, взуття, головних уборів: *кунтуш*, *жупан*, *сап'янці*, *очіпок*, *плахта*, *запаска*, *літник*, *кафтан*, *черес*, *кольчуга*, *очкур*, *сукман*, *кармазин* [3].
- Номінації символів влади: *корогва*, *клейноди*, *бунчук* [3].
- Номінації-характеристики класової структури суспільства, соціальних станів, місця людини в суспільстві та суспільних взаємовідносин представників різних верств населення в минулому: *козак*, *шляхта*, *дворянин*, *пан*, *міщанин*, *хлоп*, *ходачковий*, *челядник*, *челядь* [3].
- Номінації урядових і адміністративних посад: *боярин*, *гетьман*, *бурмістр*, *райця*, *війт*, *лавник*, *каштелян*, *цісар*, *окольнічий*, *генеральний писар*, *осавул*, *канцлер*, *хан*, *сотник*, *підкоморій* [3].
- Номінації державного і політико-економічного устрою: *панщина*, *сейм*, *сотня*, *кріпацтво*, *гетьманщина* [3].

Відзначимо, що застаріла лексика виконує певне функціональне навантаження в площині художнього твору. Вона використовується письменником із метою реалістичної передачі епохи, а також задля урочистості й пафосу зображуваного. Окрім того, ми виокремлюємо такі функції: репрезентативну, експресивну, стилізації мови тексту, історико-пізнавальну. Переконаливими видаються міркування Н. Баранник: «Через те,

що застарілі слова рідко вживані в мові, вони яскраві, своєрідні, контрастні до інших загальноновживаних лексем, і тому вносять у текст своєрідне емоційне навантаження» [1, с. 211].

Отже, застаріла лексика, ужита Іваном Нечуєм-Левицьким у романі «Гетьман Іван Виговський», формує особливий колорит зображуваної епохи, а також виконує низку функцій у площині художнього твору. Ці різні тематичні групи слів репрезентують як історичні, так і культурні надбання нашого народу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні застарілої лексики в інших творах письменника, що дасть змогу глибше простежити динаміку словникового складу української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранник Н. Архаїзми в романах С. Склярєнка «Святослав», «Володимир». *Література та культура Полісся. Серія : Філологічні науки*. 2019. Вип. 96. С. 202–213.
2. Колоїз Ж. Лексичні архаїзми у творчій спадщині Івана Нечуя-Левицького. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 3. С. 68–81.
3. Нечуй-Левицький І. Гетьман Іван Виговський : роман. Київ : КМБУКС, 2017. 336 с.
4. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. 2-ге вид., випр. Київ : Наша культура і наука, 2004. С. 241–242.
5. Русанівський В. Історія української літературної мови : підручник. Київ : Артєк, 2001. 392 с.

Я. О. Воробієвська,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Л. В. Ящук)

ТРИКОМПОНЕНТНІ АНТРОПОНІМОФОРМУЛИ В ЛУЦЬКІЙ ЗАМКОВІЙ КНИЗІ XVI СТ.

Антропонімія Луцької землі XVII–XVIII ст. була об'єктом вивчення польської дослідниці Е. Рудольф-Жолковської; прізвищеві назви й іменник Волині XVI–XVIII ст. опрацювала І. Митник. Сучасний прізвищевий матеріал розглянуто в роботах Г. Л. Аркушина, І. Д. Скорук, В. П. Шульгача.

Обране для дослідження джерело – «Луцька замкова книга 1560–1561 рр.» (ЛЗ) – містить ґрунтовну передмову В. М. Мойсієнка, який схарактеризував мовні особливості пам'ятки, зокрема й специфіку наявних у ній антропонімів. Проте окремих студій, де б власні назви вказаної пам'ятки піддавалися спеціальному системному аналізу з огляду на їхню соціальну маркованість, частоту вживання, семантику твірних основ, досі не було.

Мета пропонованої розвідки – опис трикомпонентних антропонімних формул зазначеної замкової книги Волині XVI ст.

Найпоширеніші з-поміж складних антропонімних формул – трилексемні іменування. У «Луцькій замковій книзі 1560–1561 рр.» їх налічується 267, що становить 16,3 % від загальної кількості зафіксованих антропонімів. Як зазначає С. М. Пахомова, такі конструкції використовувалися практично в усіх слов'янських мовах, хоча й характеризувалися різним ступенем ужитку. В українській і білоруській мовах уживання цієї антропонімоформули було характерне для соціальної верхівки, водночас у польській і російській у XVI ст. таких обмежень не було [3, с. 112]. В. В. Денисюк спростовує категоричність цієї думки, наводячи кілька переконливих аргументів. Перший – неврахування впливу антропонімосистеми території, у складі якої перебували українські землі; другий – вплив суб'єктивного фактору, коли українець-представник соціальної верхівки навмисне ополячував чи зросійщував власне прізвище; третій – явище адаптації українських антропонімів писарями-неукраїнцями до системи іменування, прийнятої в їхній державі [1, с. 55–56].

Дослідження трилексемних формул, зафіксованих у «Луцькій замковій книзі 1560–1561 рр.», дає підстави стверджувати, що таким чином іменувалися як представники знаті, так і піддані. Щоправда, структура цих антропонімоформул відрізнялася. І хоча зовні такі структури нагадують сучасну східнослов'янську АФ **особове ім'я + по батькові + прізвище**, та третій їхній компонент у цей період ще не спадкове іменування, яке в незмінній граматичній формі поширюється на всіх членів родини й повторюється в такому вигляді з покоління в покоління [3, с. 191].

М. Л. Худаш, а за ним і Р. І. Остах трилексемні іменування поділяють на два різновиди: 1) іменування з патронімами; 2) іменування без патронімів [4, с. 134; 2, с. 509]. Цього ж підходу притримуватимемося і для класифікації трилексемних іменувань аналізованої пам'ятки.

В ідентифікації вищих верств трапляється 259 формул – 97% від усіх трилексемних іменувань, 52,2% іменувань соціальної верхівки і 15,8% від загальної кількості зафіксованих антропонімів. Серед них найпоширеніші антропонімні формули:

I. АФ ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – відтопонімне означення: «*Во(л)чко Якимови(ч) Жаско(в)ски(и)*» (ЛК, с. 162), «*па(н) Богда(н) Василєви(ч) Ба(т)ко(в)ски(и)*» (ЛК, с. 345), «*па(н) Василе(и) Романови(ч) Белосто(ц)ки(и)*» (ЛК, с. 179), «*па(н) Ива(н) Бо(р)зобагатови(ч) Кресе(н)ски(и)*» (ЛК, с. 383), «*па(н) Богу(и) Павлови(ч) Быле(ц)ки(и)*» (ЛК, с. 489), «*па(н) Ива(н) Иванови(ч) Городицьски(и)*» (ЛК, с. 352), «*пана Гурина Дахновича Жабокрьцького*» (ЛК, с. 180).

II. АФ ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – відапелятивне ім'я чи прізвисько: «*па(н) Василе(и) Петрови(ч) Верига*» (ЛК, с. 472) – «від застарілого апелятива *вериги* ‘залізні ланцюги, пута, які носили на руках релігійні фанати як засіб самокатування’ [6, с. 96], «*па(н) А(н)дрѣя(н) А(н)дрѣєви(ч) Корова(и)*» (ЛК, с. 212) < Коровай – від апелятива *коровай* ‘весільний хліб’ [6, с. 206], «*па(н) Ива(н), а па(н) А(н)дрѣ(и) Ю(х)новичи Кошки*» (ЛК, с. 311) – «від староукраїнської діалектної назви свійської тварини *кошка* ‘кішка’ [6, с. 207], «*Бориса Иванови(ч)а Совы*» (ЛК, с. 187).

III. Ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – назва особи за походженням або проживанням: «*Мо(и)се(и) Мури(н) Чагадаєєви(ч)*» (ЛК, с. 408), де *Мурин* походить від давнього етноніма *мурин* - ‘мавр’, ‘негр’ [5, с. 402], «*Я(ц)ко Иванови(ч) Руси(н)*» (ЛК, с. 315), пор *рус* ‘східний слов'янин, українець’ [5, с. 312]. Ці формули характеризуються здебільшого прямим порядком слів.

IV. АФ ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – особове ім'я: «*па(н) Василе(и) Миха(и)лови(ч) Сема(и)ко*» (ЛК, с. 229), де *Семашко* – «особове ім'я, утворене за допомогою демінутивного форманта *-ко* від імені *Семаи*» [6, с. 317–318], «*Семено(м) Федоровиче(м) Ело(м)*» (ЛК, с. 243),

V. АФ ім'я носія + ім'я + відтопонімична назва: «*пан Томи(л)о Ворони Бороти(н)ски(и)*» (ЛК, с. 434), де *Ворона* – особове ім'я, що «походить від назви хижого птаха *ворона*» [6, с. 117], «*бояри(н) гсдрски(и) Я(ц)ко Тимоха Гули(л)ницьки(и)*» (ЛК, с. 492),.

VI. АФ ім'я + патронім + патронім: «*Александра Андрѣєвича Сонкгушковича*» (ЛК, с. 219), «*Григорєи Василєвич Чаплич*» (ЛК, с. 295), «*Гаврило(м)ъ Миха(и)ловичо(м) Гулєвичомъ*» (ЛК, с. 358), «*Петръ Пе(т)рови(ч) Денисковича*» (ЛК, с. 278), «*Ивана Ма(т)аєєвича Еловича*» (ЛК, с. 256). Ця антропонімна формула характерна для називання представників соціальної верхівки, тому підтверджуємо думку С. М. Пахомової про те, що українська аристократія XVI ст. на теренах, що не підлягали московському впливу, іменувалася трилексемно.

В ідентифікації простолюдинів зафіксовано 8 трилексемних назв – 3% від усіх тричленних іменувань, 3,9% від усіх іменувань соціальних низів та

0,5% від загальної кількості антропонімів Луцької замкової книги. З-поміж них можна виділити такі:

I. АФ ім'я + патронім + патронім: «А(н)дрея Стасевича Еловича» (ЛК, с. 386).

II. АФ ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – відтопонімне означення у субстантивній модифікації. Таких іменувань у тексті зафіксовано 5: «Фе(д)ка Борисовича з Радошина» (ЛК, с. 258), «Дмитра Пе(т)ровича з Бы(т)ни» (ЛК, с. 258), «Са(в)ку Петровича зо (М)стишина» (ЛК, с. 283).

III. Ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – відапелятивне ім'я чи прізвисько розряду «*nomina impersonalia*»: «Ивана Филиповича Барана» (ЛК, с. 341).

IV. АФ ім'я + патронім + патронім: «Яцка Стецковича Биркозовича» (ЛК, с. 481).

Отже, у зафіксованих антропонімічних формулах «Луцької замкової книги 1560–1561 рр.» на першому місці стоїть ім'я здебільшого християнського походження чи його варіанти, на другому – патронімічне утворення на *-ич, -ович / -евич*, на третьому – прізвищева назва. Наявний антропонімічний матеріал яскраво демонструє соціальну маркованість трилексемних формул. Найпоширеніша з-поміж них – ім'я носія + патронім на *-ич, -ович / -евич* + ПН – відтопонімне означення в ад'єктивній модифікації. Тенденція до поширення трилексемних формул на Волині в цей період проявляється ще слабо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII–XVIII ст. : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 203 с.

2. Медвідь С. М. Старополіські антропоформули на східнослов'янському фоні (діахронічний аспект). *Ономастика Полісся*. Київ, 1999. С. 91–109.

3. Пахомова С. М. Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах : монографія. Вид. 2-е, доп. і переробл. Ужгород : В-во Олександри Гаркуші, 2012. 344 с.

4. Худаш М. Л. З історії української антропонімії : монографія. Київ : Наук. думка, 1977. 235 с.

5. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів, 2005. XLVIII + 704 с.

6. Чучка П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЛК Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. Луцьк, 2013. 733 с.

І. С. Голянська,

студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки

(науковий керівник: д. ф. н., професор Т. Є. Масицька)

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПІДРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ (на матеріалі мовотворчості Дмитра Павличка)

Постановка проблеми. Усебічний розгляд і вивчення особливостей словосполучення належить до актуальної проблематики в українському мовознавстві. Його вивчення є важливим у шкільному курсі української мови. Тому методика викладання теми «Словосполучення» у ЗЗСО сьогодні потребує оновлення. Важливим є оптимальне поєднання традиційних та інноваційних методів, прийомів викладання теми «Словосполучення» школярам різних класів. Також доречно оновлювати й поповнювати новими творами ілюстративний матеріал, уводити в зміст дидактичного матеріалу нові й цікаві художні тексти.

Результати дослідження. Речення сформоване зі слів і словосполучень. Словосполучення є складником речення [7, с. 31]. Словосполучення – це номінативна синтаксична одиниця. У Вільній енциклопедії словосполучення визначено як «синтаксична одиниця, яка виникає поєднанням двох чи більше повнозначних слів, поєднаних на основі підрядного зв'язку» [2]. З-поміж словосполучень у традиційному мовознавстві виділяють два типи – підрядні і сурядні словосполучення. У шкільному курсі синтаксису вивчають тільки підрядні словосполучення.

Потрібно звернути увагу учнів на те, що словосполучення класифікують за різними ознаками: за видом зв'язку (сурядні, підрядні); за будовою (прості, складні, комбіновані); за способом вираження головного слова: іменні (субстантивні), прикметникові (ад'єктивні), займенникові (прономінальні), дієслівні (вербальні), прислівникові (адвербіальні); за синтаксичною роллю у складі речення (синтаксично вільні, синтаксично невольні) [1, с. 20; 8, с. 466].

Потрібно, щоб учні зрозуміли особливості підрядного зв'язку і навчилися виокремлювати форми підрядного синтаксичного зв'язку.

Узгодження – це форма синтаксичного зв'язку між складниками словосполучення, у якому залежне слово відповідає на питання означення: який? чий?; тип підрядного зв'язку між компонентами словосполучення, при якому форми залежного слова відповідають формам головного, стрижневого слова [4, с. 230], напр.: *Чудовий жовтий капелюх Приріс боровику до вух!* (с. 6); *...вода прозора, По дну застелена блакить...* (с. 7); *Над сосною чорна хмара йшла, Срібний дощик по землі тягла...* (с. 29).

Керування – це форма синтаксичного зв'язку, у якому залежне слово відповідає на питання додатка: кому? чому? кого? чого?... ; вид підрядного зв'язку, при якому залежне слово набуває форми того непрямого відмінка, якого вимагає відповідно до своїх лексико-граматичних особливостей керівне слово [4, с. 230], напр.: *До кравця, до свого друга, Вбіг задиханий*

папуга. – На концерт лечу, – кричить, – Фрак поший мені за мить! (с. 12); На скрипці грала під хатою, Але не просила йди, Бо стала сама багатою – Минулися холоди (с. 32).

Прилягання – це форма синтаксичного зв'язку, у якому залежне слово відповідає на питання обставини: коли? як? де? скільки?; вид підрядного зв'язку, при якому залежне слово має незмінну форму й пов'язане з головним тільки за змістом [1, с. 20; 4, с. 230], напр.: *Бігають, сміються діти, Та – лиш дзвоник задзвенить – Стане тихо, ніби в квіти Поховались бджоли вмить. (с. 18); Вилізла мурашка на лопух, Подивилась весело навкруг: – Скільки тут повітря і тепла, Я ж, дурненька, в бур'яні жила! (с. 29); Став баран серед дороги І підняв бундючно роги (с. 20).* Виокремлення словосполучень різного зразка є найпоширенішим завданням у шкільній практиці.

Для викладання теми «Словосполучення» доцільно використовувати такі інноваційні методи, як: броунівський рух, метод «асоціативного куща», «гронування»; метод «два – чотири – всі разом», «карусель», «коло ідей», «мереживна пилка», «джигсо», «мікрофон», «Упіймай помилку», «сенкен», метод ПРЕС, метод проєктів, прийом незакінченого речення [3, с. 39–42; 5, с. 89–106].

Висновки. Отже, словосполучення – підпорядкована реченню непередикативна синтаксична одиниця, граматичне і змістове поєднання двох або більше повнозначних слів (чи словоформ). Поряд із мінімальною синтаксичною одиницею словосполучення утворює реченнєву конструкцію. Подальший науковий інтерес в означеному напрямі становить розроблення комплексу практичних завдань для школярів, які активізуватимуть засвоєння теми «Словосполучення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко, С. П., Литвин, Л. П., Семеренко, Г. В. (2005). *Сучасна українська мова. Синтаксис*. Вища школа.
2. Словосполучення. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Костів, О., Сколоздра-Шепітко, О. (2018). *Методика викладання української мови*. ЛНУ ім. Івана Франка.
4. Пономарів, О. Д., Різун, В. В., Шевченко, Л. Ю. та ін.; за ред. Пономарева, О. Д. (2001). *Сучасна українська мова*. Либідь.
5. Пентилюк, М. І., Окуневич, Т. Г. (2007). *Сучасний урок української мови*. Основа.
6. Павличко, Д. В. (1984). *Плесо*. Каменяр.
7. Шульжук, К. Ф. *Синтаксис української мови*. Академія.
8. Ющук, І. П. (2004). *Українська мова*. Либідь.

А. В. Гончарук,

студентка Житомирського державного університету

імені Івана Франка

(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

СУРЖИК У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ СТУДЕНТІВ М. ЖИТОМИРА

Питання суржику є досить актуальним у силу сучасного стану нашої складної мовної ситуації. Результат українсько-російського білінгвізму активно досліджують українські та закордонні дослідники: І. Дзюба, Л. Масенко, А. Погрібний, С. Соколова, Л. Ставицька, Л. Томіленко, В. Труб, І. Хом'як та ін.

Актуальність теми роботи зумовлена висхідним інтересом до лінгвістичних досліджень суржику як мовного явища, зокрема його походження, специфіка, причини та умови функціонування.

Мета роботи – опис та аналіз результатів анкетування студентів ВНЗ м. Житомира, зокрема в студіях ставили такі завдання: з'ясувати, якою мовою розмовляють у повсякденному житті, чи проявляють мовну стійкість під час спілкування з російськомовними співрозмовниками, що розуміють під суржиком, який відсоток такої мішанини перебуває в студентській комунікації й у яких царинах, чи хочуть опитувані, аби суржик зник з їхнього мовлення тощо. Результати такого аналізу можуть стати в нагоді при розробці стратегії щодо покращення сучасної мовної ситуації загалом.

Опитування було проведено упродовж 2021/2022 навчального року в трьох вищих навчальних закладах м. Житомира: Житомирський державний університет імені Івана Франка, Поліський університет, Державний університет «Житомирська політехніка». Опитувані студенти здобувають спеціальності різних напрямів. Загальна вибірка становить 345 осіб.

Анкета складалася з 26 питань, які передбачали відповіді на такі питання, як мовна та національна приналежність, ставлення та користуванням суржиком тощо.

Виявляється розрив між мовою, яку студент визнає рідною, і мовою, якою він переважно спілкується в різних царинах. Зокрема, українську рідною визнали 94,8 % студентів, російську – 2,3 %, інший варіант – 1,7 %. Більшість опитуваних, а саме 339, є українцями.

Хоча українську мову й визнали рідною більшість студентів, але насправді нею послуговуються значно менше в повсякденному житті. Тільки 50,7 % розмовляють українською повсякчас, 31,6 % – суржиком, 13,6 % – українською й російською мовами рівною мірою, 4,1 % – російською.

У родині практично рівною мірою послуговуються як українською мовою – 44,6 %, так і суржиком – 42,3 %. Українською та російською мовами рівною мірою 7,2 % та лише 5,5 % російською мовою. До речі, саме ця царина особистого життя студента (сім'я) зазнала найбільшого впливу російської мови, бо українською в ній спілкується найменший відсоток у зіставленні з іншими.

Під час навчання, а саме на заняттях, 92,8 % опитуваних користується українською мовою, 4,3 % – суржиком, 2 % – українською й російською мовами рівною мірою та 0,9 % російською мовою. Вважаю, що такий результат свідчить про вплив викладачів на мовну свідомість та мовну поведінку студентів під час навчального процесу, незалежно від форми навчання.

Не всі респонденти виявили мовну стійкість, оскільки на питання «Якою мовою Ви розмовляєте на перерві?» отримали відповідь, що українською тут послуговується лише 52,8 %. Значна частина розмовляє суржиком – 33,9 %. Українською та російською мовами рівною мірою 10,4 %, а російською мовою – 2,9 %.

З отриманих результатів спостерігаємо, що українською мовою найбільше користуються на заняттях, хоча на перерві цей показник зменшується майже удвічі. Найменше в родині, адже тут домінує суржик. Також суржик рівною мірою присутній і на перерві, і в повсякденному житті. Роль російської мови в мовленні студентів є найменшою. Отже, у порівнянні з дослідженнями попередніх років, студенти є більш мовно свідомими та надають перевагу українській мові в різних комунікаціях, проте значний відсоток належить суржику.

Під поняттям «суржик» більшість респондентів розуміє «елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови» (73,3 %), значно менше – «мова, яка немає норм та правил» (10,4 %), «розмовна мова» (8,4 %), «уживання слів у неправильній формі» (5,8 %), «важко відповісти» (2,0 %). Як бачимо, значна частина студентів має цілком правильне уявлення про суржик.

Більша частина респондентів виявляє нейтральне ставлення до суржику – 68,7 %, 17,7 % – негативне, 13,6 % – позитивне. Досить дивно, що більшість студентів ставиться байдуже до чистоти свого мовлення та мови загалом, та й деякі навіть не проти, щоб таке поняття як «суржик» надалі функціонувало. Чому ж така незначна частина виявляє негативне ставлення? Можливо, простіше та легше розмовляти без правил та норм, аби тільки було зрозуміло для оточення.

На питання «Чому Ви використовуєте суржик у повсякденному житті?» студенти відповіли так: «для швидкого взаєморозуміння в рутині» – 32,5 %, «так зручно розмовляти» – 27 %, «так розмовляють мої рідні» – 16,8 %, «це полегшує мовлення від правил» – 13,6 %, «не використовую суржик у повсякденному житті» – 10,1 %. Це свідчить про те, що респонденти хочуть максимально звільнити від правил та полегшити своє мовлення для швидкого спілкування, хоча варто зазначити, що десята частина не послуговується суржиком.

Приємно вражає, що все ж таки більшість хоче, щоб таке явище як суржик зник із їхнього життя (55,4 %). Значна частина обрала варіант «не знаю» (18,6 %) та варіант «ні» (15,7 %). Також були й ті, що не змогли дати відповідь на це питання (10,4 %).

Щодо відповіді на питання «Які заходи Ви вживаєте, щоб суржик зник із вашого повсякденного життя?» респонденти значно розділилися: «намагаюся розмовляти тільки літературною мовою» – 27,2 %, «нічого не роблю» – 22,0 %, «спілкуюся з людьми, які розмовляють українською літературною мовою» – 19,4 %, «читаю українськомовні книги, журнали та газети» – 18,6 %, «дивлюся українськомовні канали, фільми та телепередачі» – 12,8 %.

Слід зазначити, що покращення мовлення студентів є довготривалим процесом. Не тільки ті, що навчаються мають дбати про вдосконалення мовлення, а й ті, що навчають. Обов'язковою вимогою має стати дотримання літературних норм та правил для працівників усіх закладів освіти, та й для держслужбовців, журналістів.

Отже, проаналізувавши відповіді в анкетах, можемо зробити висновок, що в сучасних студентів відбувається вирівнювання між національною та мовною самоідентифікацією: українці за національністю обирають рідну мову українську. Одночасно, як засвідчили відповіді, респонденти не завжди використовують українську мову як засіб спілкування в родині, на перерві, повсякденному житті. Більшість опитуваних у всіх царинах життя послуговуються суржиком, хоча 55,4 % хоче, аби він зник з їхнього мовлення. Значний відсоток молоді є мовно свідомими, які розуміють значущість рідної мови та покращують її «чистоту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Малихіна О. Є. Основні підходи до дослідження проблеми білінгвізму. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2015. № 1. С. 106–109.
2. Соколова С. Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*. 2013. № 2. С. 38–55.
3. Титаренко В. Мовна поведінка студентів на тлі мовної ситуації Житомирщини. *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 1. С. 130–138.
4. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерела. URL: https://national.org.ua/library/orest_tkaczenko (дата звернення: 06.04.2022).

Т. Ю. Гула,
магістрантка Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(науковий керівник: д. п. н., професор І. А. Кучеренко)

ДИСКУРС ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС

Поняття «дискурс» (від лат. *discursus* – розмірковування) використовувалося ще у Давньому Римі у значенні «бесіда, діалог, мовлення». У царині філології науковий термін «дискурс» вперше застосував у 1952 р. Зелліг Харріс, характеризуючи мову реклами.

Діскурс (від фр. *discours* – промова, розмова на тему чогось) – «єдність мовлення та ситуації, в якій воно відбувається. Включає як перебіг мовлення, так і його передумови, обмеження та результати, позамовний контекст і невисловлені цілі й наміри, які супроводжують акт мовлення» [3].

Питання дослідження концепту «дискурс», визначення його сутності, змісту, будови, видів, функцій стали предметом наукових розвідок лінгвістів, психологів, соціологів, методистів (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Е. Бенвеніст, Н. Голуб, Т. Дейк, В. Красних, О. Кубрякова, М. Макаров, Л. Мамчур, О. Селіванова, Ю. Сорокін, М. Пентилюк та ін.). Дослідження дискурсу є синтезом когнітивного і комунікативного напрямів лінгвістичних досліджень.

Т. ван Дейк пропонує розрізнити два визначення дискурсу. У широкому значенні дискурс – це комплексна комунікативна подія, що відбувається між адресантом і адресатом у певному часовому, просторовому й іншому контексті і може бути мовною, письмовою, мати вербальні й невербальні складники. У вузькому значенні дискурс – це усний або письмовий текст з урахуванням присутності тільки одного вербального складника, завершений або триваючий «продукт» комунікативної дії, його письмовий або усний результат, який інтерпретується слухачем / читачем. Учений вважає, що дискурс складне комунікативне явище включає, крім тексту, ще й позамовні, екстралінгвістичні фактори (намір і цілі комуніканта, знання про світ тощо), необхідні для розуміння тексту [2].

Ф. Бацевич засвідчує, що «дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (іноді значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається у межах одного чи кількох каналів комунікації, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування і являє собою складний синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування. Дискурс має своїм результатом формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів [1, с. 42]». В. Лісовий вважає, що дискурс – це «аргументоване усне чи письмове обговорення будь-якої теми, в якому предметом дискусії стають і самі способи аргументації; будь-яке мовлення, розмова, дискусія, особливості яких характеризують мовця. Первинним

(традиційним) є використання терміна у першому значенні; у другому значенні поняття стали використовувати у філософії і гуманістиці передусім під впливом постмодернового повороту у філософії [5]». К. Серажим зазначає, що дискурс – це «складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо). Дискурс – це, образно кажучи, життя тексту в нашій свідомості, це накладання інформації, яку ми отримуємо з цього тексту, і нашого знання про обставини, спонуки його породження на ментально-чуттєве інформаційне поле нашого індивідуального «Я» [6, с. 13]. На думку І. Кучеренко і Л. Мамчур, дискурс – це «складне поєднання мовного (вербального) і позамовного (невербального); «живий процес спілкування», «живий текст», його звукова або графічна реалізація, що втілює думку мовця у конкретній ситуації спілкування; найзагальніша категорія міжособистісної інтеракції – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну) і відбувається у певних межах каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками комунікантів» [4, с. 125].

Нині у філологічному науковому просторі поняття «дискурс» позиціонує як найвища структурна одиниця вербальної комунікації, складне поєднання лінгвального і позалінгвального у спілкуванні. У реальній вербальній комунікації мовці у процесі соціальної взаємодії використовують дискурси, а не тексти. З урахуванням цього, дискурс потрібно розглядати й аналізувати у межах комунікативної ситуації, у якій він реалізовується.

Дискурс як складне цілісне поєднання мовного і позамовного є стрижневим у соціальній комунікації особистостей, відображає умови й обставини, в яких живе: мету і наміри комуніканта та комуніката; умови комунікативної ситуації; соціальні, гендерні, національні, релігійні, історичні чинники; втілення життєвого і професійного досвіду тощо.

Переконаємося, що дискурс є реальним «живим» комунікативним процесом, індивідуальним виявом звукової та графічної мовленнєвої комунікації у поєднанні із паралінгвістичними засобами спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007.
2. Дейк Т. Язык. Познание. Коммуникация. 1989. URL: https://engime.org/pars_docs/refs/57/56896/56896.pdf (дата звернення: 04.02.2022).

3. Дискурс. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%83%D1> (дата звернення: 04.02.2022).
4. Кучеренко І., Мамчур Л. Основи мовної комунікації : навчальний посібник. Умань, 2018.
5. Лісовий В. Дискурс. *Енциклопедія сучасної України*. 2019. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24374 (дата звернення: 07.02.2022).
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002.

Л. С. Захарчук,

магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. п. н., доцент Л. С. Шевцова)

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Пізнавальна діяльність, на думку вчених-педагогів, мимоволі не виростає із потреб і не набувається, а спеціально формується та розвивається. Перед освітніми установами стоїть завдання формування пізнавального інтересу, починаючи з початкової школи, оскільки саме в ній виявляються задатки та здібності дитини, формуються її моральні переконання та потреби у певних предметах та видах діяльності [2].

Введення нових освітніх стандартів у школу неминує підвищує соціальну значущість процесу формування пізнавальної діяльності, оскільки державні стандарти загальної освіти з необхідністю передбачають розробку моделей навчання, що гарантують їх досягнення. Проте практиковане формування пізнавальної діяльності, недостатнє впровадження у навчальний процес сучасних технологій і методичних засобів неспроможні повністю ефективно забезпечити розвиток пізнавальної діяльності учнів як особистісну інтегральну освіту.

Наукова розвідка є досить актуальною в сучасній науці, оскільки вона висвітлює наукове обґрунтування оптимальних шляхів розвитку пізнавальної діяльності школярів у навчально-виховному процесі школи.

У навчальній діяльності пізнавальний інтерес розглядається з різних боків: як засіб, сильний мотив окремих навчальних дій школяра та вчення в цілому; як результат навчання; як риса особистості, що сприяє її розвитку. Як і будь-яка інша властивість особистості, пізнавальний інтерес розвивається у діяльності, у зв'язку з іншими потребами і мотивами.

Показниками розвитку пізнавального інтересу у навчальній діяльності слід визначити пізнавальну самостійність, пізнавальну активність і навченість на уроках, хоча ними, звичайно ж, не вичерпується досліджуване нами явище.

Пізнавальний інтерес постає як сильний засіб навчання. Але характеризуючи інтерес таким чином, слід зазначити, що цікаве викладання – це не розважальне викладання, насичене ефективними дослідженнями, демонстраціями барвистих посібників, цікавими завданнями та оповіданнями тощо, це навіть не полегшене навчання, в якому все розказано, роз'яснено і учневі залишається лише запам'ятати.

Інтерес як навчання діє лише тоді, коли на першому плані є внутрішні стимули, здатні утримати спалахи інтересу, що виникають при зовнішніх впливах. Новизна, незвичайність, несподіванка, здивування, невідповідність раніше вивченому – всі ці особливості здатні як викликати миттєвий інтерес, так і пробудити емоції, породити бажання вивчити матеріал глибше, тобто сприяти стійкості інтересу.

Лексикологія вивчає семантичні типи слів, наприклад, такі семантичні особливості лексичних одиниць, як однозначність і багатозначність, досліджує структуру багатозначних слів, виявляє типи значень, шляхи зміни та розвитку цих значень [1].

Також структуру словникового складу розглядаємо у двох аспектах. По-перше, описуються системні відносини між словами, тобто як, яким чином слова пов'язані між собою, що є основою спільності груп слів, що утворюють систему. По-друге, лексика класифікується з різних підстав: у сфері вживання (загальноживана та обмежена у вживанні – діалектна, професійна, жаргонна); за стильовою приналежністю (міжстильова та стилістично забарвлена – офіційно-ділова, наукова, публіцистична, розмовна, просторічна); за походженням (споконвічна лексика та запозичена); з погляду активного та пасивного складу (пасивний склад – застарілі слова та неологізми) [3].

Проведене дослідження дозволило вивчити проблему розвитку пізнавального інтересу з різних боків. Педагогічна теорія та практика має значну кількість напрацювань із цієї проблеми, які розкривають численні підходи до її вирішення. Враховуючи досвід попередніх дослідників та адаптуючи його до сучасних умов навчання, теоретично обґрунтували та експериментально перевірили свій підхід до вирішення проблеми розвитку пізнавального інтересу учнів у навчально-виховному процесі школи.

Одним з важливих напрямків у вирішенні проблеми розвитку пізнавального інтересу в навчальній діяльності вважаємо створення на початковому ступені навчання педагогічних умов для ефективного розвитку його показників: пізнавальна самостійність, пізнавальна активність та навченість. Було доведено, що розвиток повинен мати багаторівневий характер та здійснюватися у контексті особистісно-орієнтованого навчання з поступовим збільшенням частки опосередкованого педагогічного впливу.

Допущене припущення, що успішність вирішення досліджуваної проблеми зумовлена основою функціональної грамотності. Ретельне відпрацювання конкретних знань, умінь та навичок на початковому етапі розвитку пізнавального інтересу дає школярам можливість опанувати основи для самостійного задоволення пізнавальних потреб, здійснення діяльності на творчо-продуктивному рівні, що сприяє розвитку високого рівня пізнавального інтересу.

Властивість слів змінювати свій зміст і виразність у процесі функціонування внаслідок поступового накопичення незначних зрушень, зміщень у використанні, змін у поєднанні з іншими словами, у вживанні є предметом дослідження історичної лексикології та етимології.

Таким чином, вивченням змістовної сторони слова займаються різні розділи лінгвістичної науки: власне семантичне значення слова досліджується семасіологією, невласне семантичні характеристики, властивості, особливості, що стосуються значення слова, розглядаються в стилістиці, граматиці (морфології та синтаксисі), словотворі та морфеміці,

ономастиці та топоніміці, фразеології, термінології, історичній лексикології та етимології, порівняльній лексикології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Божович Л. І. Проблеми формування особистості: Вибрані праці / за ред. Д. І. Фельдштейн. Харків : Педагогіка-Прес, 2001. 352 с.
2. Киричук О. І. Формування інтересу до навчання у школярів. Київ : Сучасна школа, 2018. С. 371–374.
3. Меншикова Е. А. Психолого-педагогічна сутність пізнавального інтересу. *Вісник ЛНПУ*. Львів, 2018. № 3. С. 16–20.

А. В. Коваленко,

магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. п. н., доцент Л. С. Шевцова)

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ

Науковий аналіз мовознавчої літератури дозволяє констатувати, що проблема частиномовної приналежності слів у лінгвістиці залишається складною і дискусійною з огляду на розбіжність щодо критеріїв їх класифікації, а концепція службових частин мови представлена двома напрямками – від розуміння їх як незмінних слів і до трактування як граматичних синсемантичних слів і морфем.

У мовознавчій літературі службовими кваліфікуються такі слова, основна функція яких полягає у зв'язуванні, виділенні, співвідношенні. Вони надзвичайно різноманітні за семантикою та синтаксичними властивостями і відповідно до цього беруть участь у формуванні різних стилів висловлювання.

Залежно від своєрідності навчання в школах різних типів визначаються особливості вивчення морфології. В усіх типах шкіл питома вага надається комунікативно-діяльнісному, функційно-стилістичному, когнітивному, соціокультурному підходам.

Функційно-стилістичний підхід до вивчення службових частин мови в загальноосвітній школі є актуальною проблемою сучасної лінгводидактики, оскільки системні знання про їх лінгвістичну природу та функційну роль у мовленні сприятимуть мовленнєвому розвитку школярів.

Функційно-стилістичний підхід передбачає засвоєння учнями виражальних можливостей усіх частин мови, зокрема засобу олюднення, що широко використовується в художній літературі та в усній народній творчості, - зображення неживих істот як живих [4].

Слід зазначити, що суть функційно-стилістичного аспекту вивчення української мови ґрунтується на взаємозв'язках функційної стилістики з іншими розділами курсу сучасної української мови (фонетикою, лексикою, граматику). У функційній стилістиці, як відомо, досліджуються мовні явища з боку їх функціонування, вона відрізняється від граматики та інших розділів тим, що розглядаються виражальні можливості мови.

У вітчизняній науково-методичній літературі означена проблема порушувалася в працях П. Дудика, В. Мельничайка, С. Карамана, А. Коваль, П. Кордун, Л. Мацько, М. Пентиліук, О. Пономарева, В. Бадер, І. Нагрибельної, О. Попової, Л. Сугейко та ін. [1; 3; 5]

Сучасна лінгвістична теорія дозволяє уточнити лінгводидактичні засади вивчення службових частин мови та спрямувати цей процес у функційно-стилістичне русло. Необхідність дослідження дидактичних умов становлення функційно-стилістичного підходу зумовили вибір теми дослідження «Функційно-стилістичний підхід до вивчення службових частин мови».

Актуальність теми дослідження зумовлена не тільки суто дидактичною, а й соціальною потребою вдосконалення навчання української мови в загальноосвітній середній школі з метою формування в учнів мовленнєвих умінь, що забезпечать їхні комунікативні потреби. Проведене дослідження дозволило вивчити, обґрунтувати й експериментально перевірити вивчення службових частин мови у розрізі функційно-стилістичного підходу.

Огляд і аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема службових слів у лінгвістиці залишається складною і дискусійною. Їх концепція, як свідчить аналіз наукових джерел, представлена в різноманітних варіаціях – від розуміння їх як незмінних слів і до сучасного трактування як граматичних синсемантичних слів і морфем [2].

Сучасні дослідники намагаються з'ясувати природу службових слів як мовних знаків, властиві їм мовні значення. Зокрема, функційну спрямованість сполучників окреслено в працях Ф. Буслаєва, О. Шахматова, Л. Булаховського, В. Виноградова та ін. Характерною функційною особливістю часток є те, що вони існують в мові як засіб реалізації значень повнозначних слів і матеріал для конструювання й вираження модальних та емоційно-експресивних відтінків окремих слів і словосполучень, речень і цілих синтаксичних комплексів.

Аналіз психологічних досліджень дозволив дійти висновку, що застосування службових частин мови вимагає осмислення їх семантики, граматичних і стилістичних функцій. Цей процес пов'язаний із формуванням комунікативних умінь і навичок учнів основної школи, який особливо актуалізується у 5-6 класах, коли настає сензитивний період засвоєння граматичних явищ. Саме цей етап навчання вимагає урахування мотивів мовленнєвої діяльності, фаз породження мовлення, вибору таких сензитивних мовленнєвих дій, що забезпечують їх готовність до подальшого мовленнєвого самовдосконалення [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
2. Беляєв О. М., Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Передрій Г. Р., Рожило Л. П. Методика вивчення української мови в школі : посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1997. 246 с.
3. Нагрибельна І. А. Вивчення службових частин мови у 7 класі. *Дивослово*. 2002. № 6. С. 24–27.
4. Нагрибельна І. А. Система роботи зі службовими частинами мови в процесі розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь (функціонально-стилістичний аспект). *Зб. наукових праць. Актуальні проблеми викладання філологічних дисциплін*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. С. 177–180.
5. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 176 с.

О. С. Колесник,

студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КЛЮЧОВИМ ДІЄСЛОВОМ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ ЗІНОВЧУК

Роль і місце фразеології в системі української мови – цікаве та актуальне питання, яке не залишає байдужими багатьох мовознавців. Фразеологічні одиниці є важливою складовою мовлення людини. Завдяки цим неподільним поєднанням слів мова урізноманітнюється, стає цікавою та колоритною. Фразеологізми посідають особливе місце серед інших одиниць мовної системи. Вони виникають у зв'язку з потребою виражальних засобів комунікації – вербального вираження почуттів, емоційних оцінок, засобів емоційного впливу, влучних характеристик людини, предметів, явищ тощо.

М. Жуйкова зауважує, що основною ознакою фразеологічної системи, яка відрізняє її від інших мовних підсистем, є висока антропоорієнтованість (антропоцентричність), що виявляється передусім у вибірковій номінації: за допомогою фразеологічних одиниць мовна спільнота вербалізує саме ті фрагменти навколишнього світу, які, з її погляду, мають найбільшу релевантність [4, с. 7].

Використання фразеологізмів у мовленні зумовлено різними факторами. Їхня специфіка полягає в тому, що, існуючи в сталому, зафіксованому вигляді, вони мають додаткове значення та створюють таку особливість мовлення, яка допомагає зрозуміти ставлення мовця до адресата, до предмета розмови або до певної ситуації.

Проблеми фразеології української мови досліджували О. Потебня, Л. Булаховський, М. Демський, Л. Скрипник, Л. Авксентьев, М. Алефіренко, Г. Удовиченко, В. Ужченко, В. Білоноженко, Н. Бабич, Л. Батюк, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, О. Селіванова та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, функціонування фразеологізмів у поетичних творах залишається нині цілком актуальним. Зокрема, аналіз фразеологічних одиниць у творах Марії Зіновчук, які ще не привертали увагу мовознавців із позиції функціонування в них різних видів фразеологізмів.

В. Білоноженко зазначає, що фразеологічна одиниця поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [2, с. 2–73].

Фразеологізми в тексті можуть виконувати найрізноманітніші стилістичні функції: номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію портретної характеристики та функцію мовної характеристики персонажа.

Аналізуючи фразеологізми у поетичних творах житомирської письменниці, ми виявили, що значну частину становлять фразеологічні одиниці саме з ключовим дієсловом.

Зауважимо, що дієслівними називають фразеологізми з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, об'єктивованою в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, способу, особи, часу [3, с. 26–28].

М. Аліференко зазначає, що основні ознаки дієслівних фразеологічних одиниць формуються внаслідок взаємодії різних рівнів мови:

1) семантичного – фразеологічне значення узагальнено-процесуального або процесуально-атрибутивного характеру;

2) морфологічного – дієслівний компонент у ролі граматичного центру фраземи, недостатність його морфологічних парадигм (виду, стану, часу, особи, числа, роду);

3) синтаксичного – спеціалізація синтаксичних дієслівних функцій – функції присудка й обставини.

Відсутність однієї з названих ознак позбавляє фразеологічні одиниці статусу дієслівної [1, с. 53].

Такий тип фразеологізмів уживається на позначення дій і процесів, які спричинені переважно людиною. Основним компонентом у дієслівних фразеологізмах є дієслово. Найпоширенішими є такі фразеологізми з ключовим дієсловом: «*ступити на весільний рушник*» [5, с. 6]; «*прийняти вражу кулю*» [5, с. 8]; «*віддати останню краплю крові*» [5, с. 12]; «*заварити лихо*» [5, с. 13]; «*п'яти лизати*» [5, с. 15]; «*встати з колін*» [5, с. 16]; «*вовком вити*» [5, с. 17]; «*скласти голівоньку*» [5, с. 18]; «*йти на небо*» [5, с. 18]; «*колотити чвари*» [5, с. 35]; «*рвати пупа*» [5, с. 40]; «*впало з неба*» [5, с. 53]; «*годити Богу*» [5, с. 58]; «*руку не подати*» [5, с. 47]; «*серце мліє*» [6, с. 4]; «*морочити голову*» [6, с. 15]; «*сипати сіль на рану*» [6, с. 16]; «*ковтять сльозу*» [6, с. 18]; «*дати откоша*» [6, с. 22]; «*просити руки*» [6, с. 28]; «*засліпила розум*» [6, с. 36]; «*просити серце і руку*» [6, с. 36]; «*серце віддати*» [6, с. 32]; «*засліпила розум*» [6, с. 36]; «*опустити крила*» [6, с. 75]; «*зуби щирити*» [6, с. 78]; «*відбити когось*» [6, с. 78]; «*кривити рота*» [6, с. 73]; «*давати лад*» [7, с. 4]; «*надувати бантом губи*» [7, с. 15]; «*слинки текли*» [7, с. 18]; «*сідати на голову*» [7, с. 16]; «*притулитись до грудей*» [7, с. 21]; «*косити очі*» [7, с. 21]. Наприклад: «...*Бо не має відваги козацької він, щоб здолати цю нечисть і встати з колін*» [5, с. 16]. «...*Танцюю, дівчинонько, ковтять сльозу не треба*» [6, с. 18]. «*Він гнівався на світ, на пасажирів, кривив рот злостиво й щохвилини...*» [6, с. 16].

Отже, опрацьовані поетичні твори вирізняються особливо широким підбором і характером використання фразеологізмів, адже вони є надзвичайно цікавими та унікальними в системі української мови та в мовній тканині поетичного тексту зокрема.

Фразеологізми збагачують мовлення, роблячи його емоційним, цікавим та неодноманітним. У поетичних творах вони є важливим засобом художнього відтворення дійсності та свідчать про високий рівень мовної культури й майстерності письменниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аліференко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вид-во при Харк. ун-ті, 1987. 136 с.

2. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 154 с.
3. Демський М. Т. Українські фраземи і особливості їх творення. Львів : Просвіта, 1994. 62 с.
4. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія. Луцьк : РВР «Вежа», 2007. 416 с.
5. Зіновчук М. П. Воїни волі. Житомир : ПП «Рута», 2016. 58 с.
6. Зіновчук М. П. Мальва-душа. Житомир : ПП «Рута», 2019. 103 с.
7. Зіновчук М. П. Найкраща в світі. Житомир : ОП «Житомирська облдрукарня», 2008. 29 с.

К. В. Коцюба,

студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки

(науковий керівник: д. ф. н., професор Н. М. Костусяк)

КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У зв'язку з розвитком комп'ютерних технологій значних змін зазнала сучасна лексикографія. Останнім часом з'явилося чимало електронних словників, що, поза сумнівом, полегшують подання мовного матеріалу та створюють можливість легкого доступу до таких джерел. Комп'ютерна лексикографія – перспективний напрям словникарської роботи, адже видання вказаного формату пришвидшують пошук інформації, відіграють важливу роль у багатьох сферах людської діяльності, зокрема у вивченні мов, викладанні, перекладі, наукових дослідженнях тощо. А. М. Григоренко, акцентуючи на особливостях укладання лексикографічних праць, цілком аргументовано наголосив на таких перевагах електронних словників: «1) зберігання великого обсягу інформації завдяки вбудованим гіперпосиланням: електронний словник у своїй структурі поєднує кілька словників різних типів і жанрів; 2) доступності словника за рахунок ефективної системи пошуку (повнотекстовий пошук, одночасний пошук у декількох словниках, швидкість пошуку). Найголовніша перевага електронних словників – одночасний пошук не лише за назвою словникової статті, а й за всім величезним обсягом словника, що просто нереально в паперовому варіанті; 3) застосування мультимедійних засобів для семантизації лексики: голосовий супровід, введення ілюстративного матеріалу (фото, відео, ілюстрації тощо); 4) використанні словників у локальній і глобальній мережах, при цьому робота зі словниками може проводитися багатьма користувачами одночасно; 5) найвагомніше – це економія часу й матеріальних витрат для створення словників такого типу» [1, с. 22].

Швидка комп'ютеризація суспільства посприяла тому, що сучасні електронні словники витісняють свої паперові аналоги. Студентам, учням, науковцям та ін. комфортніше і швидше скористатися гаджетом, адже не завжди під рукою є друковане видання. Школа також не може забезпечити всіх учнів паперовим словником. Тому в таких ситуаціях на допомогу приходять електронні лексикографічні праці. Їх можна завантажити на пристрій або ж швидко знайти в пошуковій системі. Працюючи з електронними словниками, учні, окрім ознайомлення з різновидами лексикографічних видань, структурою словникових статей, спеціальними умовними позначками, супровідними граматичними характеристиками, ще й заощадять час для виконання інших завдань. На переконання О. А. Кучерук, освітня цінність електронних словників пояснюється тим, що «... в електронному корпусі словникової статті подається транскрипція слова, озвучення правильної вимови заголовного слова статті, інформація про синоніми, антоніми, відмінювання заданого слова, приклади його

слововживання в контексті» [2, с. 85]. Зазначимо, що це вагомий, проте не весь перелік характеристик мовних одиниць, уміщених у словникових статтях.

Задля того, аби навчити школярів вільно користуватися надбанням української лексикографії, учителям варто скерувати їх до лінгвістичного порталу *Mova.info* (<http://www.mova.info/Page.aspx?L1=61>), сайтів електронної бібліотеки «Україніка» НАН України, Інституту мовознавства імені О. Потебні НАН України (<http://www.inmo.org.ua/library.html>), електронної бібліотеки «Ізборник» (http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm) та ін., де розміщено чимало словників. Скориставшись тлумачними лексикографічними працями, школярі можуть дізнатися лексичне значення слова, визначити належність його до однозначних чи багатозначних, активного чи пасивного вжитку, стилістично нейтральних чи стилістично забарвлених, наявність переносних значень та ін. Крім того, на порталі *Mova.info* подано онлайн-словники синонімів, антонімів, омонімів, етимологічні лексикографічні праці. Перелік найпоширеніших електронних словників та алгоритм їхнього використання досить докладно описано в статті О. Г. Межова та Н. М. Костусяк «Формування лексичної і граматичної компетентностей майбутніх філологів в умовах дистанційного навчання» [3].

Після ознайомлення школярів із тим, як знайти те чи те слово та визначити його характеристики, учитель може запропонувати низку завдань, аби перевірити рівень оволодіння необхідними знаннями. Для початку доречно скористатися колективною формою роботи, коли учні разом аналізують якусь лексему. Потім варто застосувати індивідуальну форму роботи. Досить великий перелік завдань запропонували М. Надутенко, Н. Пономаренко, О. Семенов у посібнику «Електронні словники Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України в освітньому процесі» [4].

Отже, у шкільному курсу української мови важливе місце посідає опанування комп'ютерної лексикографії. Оволодіння методикою використання електронних словників дасть змогу учням правильно виявляти всі характеристики мовних одиниць, безпомилково вживати їх у своєму мовленні, стати компетентним членом сучасного суспільства. Крім того, здобутки комп'ютерної лексикографії дають змогу модернізувати навчальний процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Григоренко А. М. Особливості укладання лексикографічних праць. *Молодий вчений*. 2020. № 3.1 (79.1). С. 21–24.
2. Кучерук О. А. Основні напрями розвитку електронної лінгводидактики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Київ, 2014. № 3 (41). С. 83–91.
3. Межов О. Г., Костусяк Н. М. Формування лексичної і граматичної компетентностей майбутніх філологів в умовах дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 84. № 4. С. 104–125.

URL : <https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.3956> (дата звернення: 01.11.2022).

4. Надутенко М., Пономаренко Н., Семенов О. Електронні словники Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України в освітньому процесі. Київ : Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України. 2020. 50 с.

К. В. Кравчук,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: д. ф. н., професор В. М. Мойсієнко)

РОСІЇЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

(за матеріалами «Етимологічного словника української мови»)

Запозичення проникали в українську мову та ставали невід'ємною частиною не лише українського словника, але й щоденного спілкування. Значна кількість таких запозичень утрачала своє первісне значення та набувала нового, а з часом ці слова ставали звичними та рідними для носіїв української мови, утративши свій іншомовний вигляд.

Упродовж розвитку української мови її носії контактували з різними народами, а в мові залишалися свідчення таких взаємин – запозичення. Установлення часу, з якого починає функціонувати чужомовний елемент, допомагає визначити й джерело запозичення.

Проблема мовних переймань як і до української мови, так і з української до інших має вже довгу історію вивчення.

Питанням російсько-українських мовних контактів приділено багато уваги в мовознавстві. Але варто відзначити, що в період входження України до Радянського Союзу, більше переважала в цих студіях ідеологія, а не наука.

Контакти між двома народами сприймалися як односторонні: благотворний вплив на українську культуру й мову здійснювала тільки російська мова. «Возз'єднання України з Росією створило міцний ґрунт для дальшого безперешкодного зв'язку двох братніх культур, забезпечило творчу допомогу прогресивної російської культури українській культурі» [2, с. 44] – таких цитат за період радянської влади існує досить багато. А вершиною цієї наукової маячні про благотворний односторонній вплив російської культури й мови на українську став вислів В. Белінського, який у період російсько-радянської окупації України канонізували: «Злившись навіки з єдинокровною їй Росією, Малоросія відкрила для себе двері цивілізації, мистецтву, науці... Разом з Росією перед нею тепер велике майбутнє» [1, с. 433]. Але після оприявлення всіх наукових та історичних фактів можна зрозуміти, що історія контактів українців та росіян – це намагання Московії завоювати Україну та відповідно постійного протистояння українців таким намірам північного сусіда.

У контексті кількостолітньої ворожби двох народів аж до повного поневолення України-Руси в середині XVIII ст., певна річ, що вряди-годи до цього часу з'являлися й російські слова в українській мові, але говорити про українсько-російські мовні взаємовпливи на такому ж рівні, як українсько-польські, українсько-чеські, українсько-татарські тощо до кінця XVIII ст. годі, оскільки такі впливи були переважно односторонні українсько-російські, а правдивих росізмів в українській мові до цієї пори – одиниці.

Наукові вивчення мовних контактів були наскрізь заідеологізовані й догматизовані. Тому навіть в академічних мовознавчих працях відгомін таких процесів залишився. Ці ідологими було закріплено навіть у

термінології. Лише від часу української незалежності з'являються неупереджені дослідження, які констатують зовсім інше – до XVIII ст. в українській мові годі віднайти очевидні росіізми, основна ж маса запозичень з російської та лексем з інших мов за посередництва російської з'являється в період поневолення українців, а саме в XIX–XX ст.

У роботі досліджено росіізми в українській мові на основі «Етимологічного словника української мови», запозичені безпосередньо з російської мови та опосередковано з інших мов через російську. Варто зауважити, що не всі позначені в словнику як запозичення з російської мови або лексеми, що потрапили до української опосередковано через російську, є такими насправді.

Передовсім укажемо на явно помилкове твердження в ЕСУМ щодо потрактування лексеми **сусло** 'солодовий екстракт пива чи квасу, який використовувався в писарській справі в Русі' як запозичення з російської мови [ЕСУМ, 5, с. 483]. Мабуть, відсутність матеріалів з пам'яток української писемності призвела до хибних висновків укладачів цієї лексикографічної праці. Наразі українськими медієвістами встановлено, що слово *СУСЛО* з наведеним вище значенням відоме українським писцям від кінця XII – початку XIII ст., котре засвідчене в рукописі церковнослов'янської мови української редакції «Віденський Октоїх», переписаному в Галичині: «*учися сусло писати добро ти боу[деть]*». У російських словниках появу лексеми в мові також проілюстровано цією цитатою з української пам'ятки. Решта покликань – кінець XVI–XVII ст. [СРЯ XI – XVII, вып. 29, с. 62–63]. Отже, слово *СУСЛО* відоме від давньоукраїнського періоду розвитку нашої мови. У російській писемності з'являється на кілька століть пізніше й жодним чином не може бути марковане як росіізм, радше, навпаки: номен потрапив у російську писемність з України-Руси, хоч не заперечуємо й паралельного розвитку слова в обох мовах.

Або ж слово **КАРЕТА** 'віз'. Зазначається в словнику як запозичення з італійської мови через російську та польську [ЕСУМ, т. 2, с. 391]. У російській мові слово *КАРЕТА* (*КОРЕТА*, *КОРЕЙТА*) 'каре́та, экипаж' згадується в 1666 р., *КАРЕТКА* (*КОРЕТКА*) 'уменьш. к *каре́та*' в 1604 р. [СРЯ XI–XVII, вып. 7, с. 78]; у білоруській мові *КАРЕТА*, *КАРЫТА* – від 1589 р. [ГСБМ, вып. 14, с. 286]; а в українській слово *КАРЕТА*, *КАРИТА*, *КАРѣТА*, *КАРЫТА* датується ще з 1576 р. [СУМ XVI – I пол. XVII ст., вип. 14, с. 53]. Саме тому це слово не можемо констатувати таким, що було перейняте через російську, оскільки в українських пам'ятках воно вже було відоме майже на століття раніше. Отже, лексема *КАРЕТА* в українській мові є запозиченням з італійської, найімовірніше, за польського посередництва.

Тому, можна стверджувати, що деякі слова помилково вказані в ЕСУМ як запозичення з російської мови. Пояснити це можна тим, що при укладанні праці автори не завжди мали достатньо матеріалів з пам'яток української писемності, щоб об'єктивно оцінити проникнення чужомовних лексем. Також багато з тих слів, що зазначені в ЕСУМ як запозичені за

посередництва російської з інших мов, насправді були поширеними й функціонували в українських пам'ятках раніше, ніж у російських. Зокрема, йдеться про лексеми: *БАНКА*, *ГУСАР*, *КАРАВАН*, *КАФЕДРА*, *МУСКАТ*, *КАРЕТА*, *РЕЙТАР*, *РЕЛЯЦІЯ*, *СИРОП* та інші, які в українській та білоруській писемности засвідчені на століття (а нерідко й раніше), ніж у російській.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарбуль Л. В дополнение к списку межславянских лексических заимствований в русском приказном языке XVII в. *Studia Slavica Hung.* 65 (2020) 1. С. 40–49.

2. Гриценко С. П. Динаміка лексики української мови XVI–XVII ст.: дис. ...докт. філол. наук: 10.02.01 / Київ. нац. ун-т. Київ, 2018. 469 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1–37. Мінск. 1982–2017.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. Тт. 1–6. Київ, 1982–2012.

СРЯ XI–XVII – Словарь русского языка XI–XVII вв. Вып. 1–30. Москва. 1975–2015.

СРЯ XVIII – Словарь русского языка XVIII в. Вып. 1–22. Ленинград, 1984–2019.

А. А. Кушніренко,
студентка Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
(науковий керівник: к.ф.н. Л. П. Юлдашева)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ОДИНИЦЬ У ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

Важливим складником національної культури й мовної картини світу є прецедентні феномени, які, за визначенням В. Красних, презентують специфіку національної свідомості та ставлення етносу до власної історії й культури [3, с. 29]. Особливої ваги набуває вивчення прецедентних феноменів, здатних відображати домінантні культурні цінності, актуалізувати культурну пам'ять та породжувати імпліцитні значення в художніх текстах. Актуальність досліджень художньої літератури зумовлена тим, що в ній відображено етичні цінності соціуму, основні мовні тенденції; вона є виразником формування мовних норм.

З оперттям на дослідження О. Селіванової, тлумачимо прецедентні феномени як складники концептуальної системи, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомі й використовувані в когнітивному й комунікативному плані [4].

Ліна Костенко активно використовує прецедентні одиниці у своїй творчості. Зокрема, біблійні прецедентні феномени використано у поетичних рядках «...*Мікро-Содом, зашторена Гоморра, проснітьсь, люди, чуєте, біда!*» (*Содом і Гоморра* – біблійні міста, які були знищені Богом за гріх хтивості. Фразеологізм *Содом і Гоморра* використовують у значенні «повний бардак, плутанина»). «*Ісус Христос розп'ятий був не раз*» – *Ісус Христос* ужито в значенні «мученик, праведник». «*Брейгель. Шлях на Голгофу*» – у центрі біблійний образ Голгофи – пагорб, на якому було розп'ято Ісуса Христа. Вислів *шлях на Голгофу* означає «дуже важкі фізичні або моральні випробування, шлях на смерть. Іти на важку, часом безнадійну справу, страждання за когось».

Поетеса у вірші «Я дуже тяжко Вами відболіла...» згадує *Далілу* й *Самсона*: «*Любов підкралась тихо, як Даліла, а розум спав, довірливий Самсон...*». У творі використано біблійні образи: *Даліла* – жінка, що зрадила Самсона, а *Самсон* – довірливий чоловік, який помстився усім, хто його образив.

Яскравим прикладом прецедентності вважаємо заголовок поезії «*Був Ірод і була Іродіада*». Ім'я *Ірод* походить від давньогрецької мови. Очевидно, що цей образ пов'язаний з біблійними сюжетами, існує чимало розповідей щодо нього. Академічний тлумачний словник надає нам значення цього оніму – це дуже жорстока, люта людина [1, с. 47]. Очевидно, що це слово вживається і в розмовному, і в художньому стилях. Досить часто з ним пов'язані фразеологізми. У просторіччі *іродами* називають людей, які поводять себе агресивно.

Значення прецедентних онімів у творах дещо відрізняється від їхнього основного значення.

Ліна Костенко має цілий цикл віршів із яскравою назвою «*Давидові псалми*». «Давидові псалми» належать до корпусу канонічних текстів християнської традиції. *Псалом* – це релігійна пісня, молитва, що як складова частина входить у псалтир. Є ще одне переносне значення – захоплена хвала кому-, чому-небудь; гімн. Давид – це другий цар давнього Ізраїлю.

У рядках «*Петро – не Юда. Він любив Учителя*» використано ономастичний прецедентний феномен. *Юда (Іуда)* – це один із апостолів Ісуса Христа, котрий зрадив свого вчителя. В українській мові це слово виражає зневажливе ставлення до когось й асоціюється зі зрадником. Важливо зауважити, що є чимало фразеологізмів із цим онімом: *Іудин поцілунок, Іудине плем'я*. Використання цього оніму надає тексту емоційно-експресивне забарвлення.

«*Лежить городів гарбузова Мекка*» – рядок із віршу Ліни Костенко «Після дощів смарагдова діброва...». *Мекка* – це священне місто в Саудівській Аравії, воно є центром паломництва мусульман.

Прецедентні феномени, що виникли у сфері живопису, використані у творах Л. Костенко не так часто: «*Коли украли “Даму з горностаєм”*» («*Дама з горностаєм*» – це портрет жінки, написаний Леонардом да Вінчі приблизно в 1489–1490 роках); «*Шукайте посмішку Джоконди, вона ніколи не мине*» («*Джоконда*», або «*Мона Ліза*» – шедевр живопису, створений Леонардо да Вінчі близько 1506 року), «*Згадайте в поспіху вагона, в невідворотності зникань, як рафаелівська Мадонна у вічі дивиться вікам!*» (Рафаелем створена низка картин, на яких зображено мадонни; напевно, Ліна Костенко мала на увазі найвідомішу з них «*Сікстинську мадонну*»).

Окрім того, поетеса використовує прецеденти, пов'язані з відомими реальними особистостями та подіями: «*Кінь Калігули*», «*Ображений Торквемада*», «*І вийшов Колумб...*». *Калігула* – римський імператор з династії Юліїв-Клавдіїв, Гай Юлій Цезар Август Германік. *Торквемада* – засновник іспанської інквізиції. *Колумб* – генуезький мореплавець, першовідкривач Америки.

У заголовку вірша «*Тінь королеви Ядвіги*» використано онім *Ядвіга*. *Королева Ядвіга* – правителька Польщі. Відомий гетьман Іван Сулима згадується у вірші «*В маєтку гетьмана Івана Сулими*».

Отже, основними джерелами появи прецедентних одиниць є українська і світова історія, література, антична культура, релігійні (передусім християнська) традиції.

Добір конкретних прецедентів указує на орієнтування авторів на класичну літературну традицію – як українську, так і зарубіжну; на християнський світогляд, на міфологію; засвідчує спробу переосмислення національної та світової історії, культури прецедентні феномени – яскравий вияв інтертекстуальності, обов'язковими рисами яких є енциклопедійність і впізнаваність. Прецедентні феномени являють собою мовну гру на інтертекстуальному рівні.

Однією з перспектив нашого дослідження є вивчення трансформованих прецедентних одиниць у творах Ліни Костенко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Словник української мови* / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3.
2. Костенко Л. Триста поезій. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012.
3. Красных В. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. *Вестник МГУ*. 1997. Сер. 9. С. 62–75.
4. Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). 2009. URL: <https://bibl.com.ua/kultura/2417/index.html> (дата звернення: 07. 12.2021).

Д. І. Левченко,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к.ф.н., доцент Г. І. Гримашевич)

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНОМУ ДИСКУРСІ РОМАНІВ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ», «І ПРИБУДЕ СУДДЯ»

Безсполучникові складні речення – це складні речення, предикативні частини яких об'єднані в одне синтаксичне і семантичне ціле не за допомогою сполучників чи сполучних слів, а певною інтонацією і ритмомелодійними засобами. Вони опираються на:

- лексико-семантичне відношення предикативних частин, що уможлиблюється завдяки лексичним елементам: повторення слів, спільного другорядного члена речення, граматичної неповноти однієї з частин;
- співвідношення видо-часових і способових форм дієслів-присудків;
- порядку розташування предикативних частин;
- наявність синсемантичних (інформативно недостатніх) слів-займенників, які виконують вказівну функцію.

За смисловими зв'язками БСР поділяють на одно- й різнофункціональні [2, с. 297–298].

Звернімо увагу на однофункціональні БСР в романах Володимира Лиса. За будовою вони схожі зі складносурядними конструкціями, але не містять сполучників. Однофункціональні БСР поділяються на два типи: перелічувальні й зіставно-протиставні, до того ж перші характеризуються одночасністю й послідовністю смислових відтінків. Досить часто вживані автором БСР із семантикою одночасності дій, подій, станів. Зазвичай вона реалізується співвідношенням форм дієслів-присудків, наприклад: *Соломія просувала крізь ліс, хрустіла голосно, як постріл, кожнісінька гілка під ногами в неї* (Соло для Соломії); *Містечко спало, ніде не було чути жодного звуку* [3]; *Була пропасниця, лице, руки й ноги не слухалися* [4]; *крамниці господарчих товарів дві жінки оглядали люстру, чоловік років п'ятдесяти в потертій куфайці придивлявся до граблів, виставлених у вітрині* [3]; *Розмовляли про сьогоднішній день, про роботу, Соломія навіть про сварку чергову не розповіла* [4]; *На вулиці було ще гірше, сніговиця-хуртовинця геть збивала з ніг* [4]; почасти – завдяки наявності в другій частині займенника, яким забезпечується заміна слова в першій предикативній частині: *Та жаль переміг, він знову відкрив маленьке віконце й попросився до серця* [4]. Смисловий відтінок одночасності втілюється завдяки й перелічувальній інтонації, значення якої є досить важливим у будь-якому різновиді БСР. Варто зазначити, що одна з предикативних одиниць часто ускладнена однорідними підметами, додатками, порівняльними зворотами й відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами. Порядок розташування частин у БСР зі значенням одночасності вільний, адже їх можна змінити місцями так, що зміст при цьому не втратиться. Крім того, такі конструкції за потреби доповнюються

однотипними предикативними одиницями, отже, їх структура є відкритою. На письмі одна частина від іншої відділяється комою.

В. Лис послуговується БСР зі смисловим відтінком послідовності рідше. Таким конструкціям властивий фіксований порядок у розташуванні предикативних одиниць. Друга частина семантично залежна від першої, відповідно вона займає постпозицію в реченні, а форми дієслів-присудків переважно співвідносяться: *Фельдшер подзвонив у район, обіцяли вранці лікаря прислати* [4]; *На землю впали перші краплі дощу, незабаром він припустився з усієї сили* [3]; *Соломія підходить, чоловік хапає її за руку* [4]; *Біля хвіртки старої хати стояли дві жінки, я приєднався до них* [3]. Зазначені вище конструкції доводять: якщо їх змінити місцями, зміст речення втратиться. Ще один засіб зв'язку між предикативними одиницями – перелічувальна інтонація, завдяки якій одна частина відділяється від іншої. На письмі таке відмежування супроводжується комами.

БСР із різнофункціональними предикативними одиницями співвідносні з частинами деяких різновидів складнопідрядних речень. Вони, на противагу однорідним, належать до конструкцій закритої структури, тобто складаються з двох предикативних одиниць і не допускають поширення. Розглянемо з'ясувальні-об'єктні речення в художньому дискурсі Володимира Лиса. Перша частина таких конструкцій містить інформативно недостатні слова. Зазвичай це дієслова, що потребують доповнення, конкретизації, наприклад: *Соломійка відчула – веселість в брата удавана* [4]; *Я пригадав: «швидка» рушила від готелю не відразу* [3]; *І Соломія відчує – він таки каже правду* [4]; *Я завважив: були ще одні двері* [3]; *Не раз в оті дні думав – ліпше б Соломійка холодною була б, до себе не підпускала* [4]; *Раптом я помітив: дощ уже вщух* [3]. Варто зазначити, що з'ясувальні-об'єктні БСР співвідносяться зі з'ясувальними складнопідрядними конструкціями. Замість тире чи двокрапки, якими супроводжуються БСР, може вживатися сполучник *що*. Саме за такої умови конструкція перетворюється на СПР зі з'ясувальною підрядною частиною, наприклад: *І раптом здалося – тисячі зір просяться бути зіркою, янголом її доньки. – І раптом здалося, що тисячі зір просяться бути зіркою, янголом її доньки; *Та враз відчула – треба тікати звідси. – Та враз відчула, що треба тікати звідси* [4]. Згідно з правилами, на письмі між предикативними одиницями з'ясувальні-об'єктних БСР ставиться двокрапка, але зазначені вище конструкції доводять, що автор частіше послуговується тире. Отже, у цьому випадку пунктуація залишається на розсуд автора. З'ясувальні-об'єктні БСР супроводжуються пояснювальною інтонацією.*

Інші типи БСР із різнофункціональними предикативними частинами вжиті автором зрідка, наприклад: *І гіркота хлюпнула йому в душу – Марлен за жодних обставин не пішла б визволяти подругу* [4]; *Соломійка перелякалася – поліцай уже й руку до неї простягає* [4] – причинові БСР; *А тоді пальчиком потерла, нігтиком пошкрябала – воно й проступило* [4] – наслідкове БСР. Варто зазначити, що в причинових БСР розділові знаки, як і в деяких з'ясувальні-об'єктних конструкціях, теж не підпорядковуються правилам, адже згідно з правописом між предикативними одиницями

причинових БСР ставиться двокрапка, тоді як у своїх романах В. Лис використовує тире. Інтонація наслідкових конструкцій буде зумовленою, причинових – пояснювальною.

Отже, дослідження БСР у художньому дискурсі Володимира Лиса доводить, що з-поміж однофункціональних найбільшу частоту вжитку мають речення із семантико-синтаксичними відношеннями одночасності, дещо меншу – послідовності. Конструкцій із зіставно-протиставними смисловими-відтінками у творчому доробку Володимира Лиса не засвідчено. Серед різнофункціональних БСР письменник найчастіше послуговується конструкціями зі з'ясувально-об'єктними семантико-синтаксичними відношеннями, зрідка – з наслідковими й причиновими, тоді як речення з часовими, умовними, допустовими й порівняльними смисловими відтінками в романах «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» відсутні. Варто зазначити, що визначальна риса будь-якого типу БСР – це інтонація, яка буває перелічувальною, протиставною, зумовленою й пояснювальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці, 1999. 336 с.
2. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ, 2010. 380 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk756566.pdf> (дата звернення: 05.03.2022).
3. Лис В. С. І прибуде суддя. URL: <http://testlib.meta.ua/book/241833/read/> (дата звернення: 05.03.2022).
4. Лис В. С. Соло для Соломії. URL: <https://www.e-reading-lib.com/bookreader.php/1024974/volodimir-lis-solo-dlya-solomii.html> (дата звернення: 05.03.2022).
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ, 2003. 462 с.

А. А. Лукомська,
курсантка Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
(науковий керівник: д. ф. н., професор А. М. Поповський)

УКРАЇНСЬКА МОВА – ПОГЛЯД КРІЗЬ ВІКИ

*Не бійсь нічого, доки я з тобою,
Йди і правду людям говори!
Не жди ніколи слушної пори –
Твоє мовчання може стать ганьбою!*

Павличко Д. В.

Українська мова є унікальною, вона віддзеркалює душу народу, його історію. Ми завжди будемо цінувати тих людей, які, не зважаючи ні на які труднощі, віддали своє життя тільки для того, щоб говорити українською. Крізь віки вони змогли зберегти рідну мову – наш духовний спадок, душу нашого народу. Тому що без української мови, не буде українського народу, так само ж як і без народу – не буде й мови.

Мову для кожної людини можна порівняти з другою природою – вона оточує її, завжди і всюди живе з нею ще з народження і аж до самого кінця. З першим словом народжуються та помирають з останнім. Без мови, як і без сонячного світла, повітря, рослин, людина просто на просто не може існувати. Як величезним нещастям обертається нищення природи, так само ж боляче б'є по народові зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до матері та батька.

Для кожного патріота його мова є найгарнішою та наймилозвучнішою. Наша рідна мова дзвінка, співуча, поетична. Це мова наших предків. Хоча ми всі різні, такі не схожі один на одного, але усі маємо єдине спільне – рідне слово. Воно посіяло в серці кожного українця зерна патріотизму, що проросли зеленими пагонами віри у незнищенність України. Як би російські виродки не намагались знищити українську мову, вони ніколи не зламають дух віри в патріотичних серцях українського народу. Можна змусити людину голодувати, відібрати хату, близьких і друзів, але не можна відібрати віру.

Мовні утиски протягом багатьох століть були одним з найголовніших інструментів боротьби Росії проти України. Тому не можливо обійти увагою конфлікт, який стався через українську мову в житті Василя Стуса ще в 1962 році. Василь Стус та його колега Василь Шиманський 8 грудня 1962 року після уроків пішли в 20-ту їдальню обідати. На території шахти. Вони зайняли чергу. Підходить Василь Шиманський до вікна роздачі і каже жінці, яка видає страву: «Мені, будь ласка, на перше борщ, на друге шніцель з картопляним пюре і каву». А ззаду шахтарі стоять в черзі. Один із них:

– Ти што, падло, по-нашому говоріть не умеєш? Ти почему говоріш «на перше»? Ти што, не можеш по-человеческі сказать: «Дайте нам на первое?» А ти говоріш «на перше, на друге».

Та жінка, що за роздачею стояла, каже:

– Как вам не стыдно! Это ж учителя нашей школы!

А він не витримав, той що ззаду стояв:

– А нам наплевать, что это учителя. Это бендеровцы. Ми их в 45-м году не добілі, так сейчас добйом!

Василь Стус тоді вже не витерпів, як стояв, розвернувся, схопив цього негідника, підняв його і каже: «Замовкни, негіднику, а то зараз з тебе мокре місце буде!» [1].

Схожі випадки траплялися і в моєму дитинстві. Адже ще з самого початку свого життя я дуже любила свою рідну українську мову та завжди розмовляла тільки українською. Любов до рідної мови мені привила моя шкільна вчителька, Срібна Валентина Іванівна. Кожен урок української мови був сповнений безмежним захопленням історією становлення та розвитку рідного слова.

Проте, варто мені було кудись виїхати в місто, то люди починали проявляти до мене приховану зневагу, коли чули як я розмовляю українською мовою; навіть ніхто з однолітків не хотів зі мною спілкуватися. Виникали завжди питання: «Ти що з села приїхала?», «Ми тебе не розуміємо!», «Чому ти не можеш говорити нормально?». Для мене це було зовсім незрозумілим, адже чому я, громадянка України, не можу у своїй рідній державі розмовляти українською мовою? Не дивлячись на ці всі випадки, я все одно продовжувала нести рідне серцю українське слово.

Навіть сьогодні, коли я вже є курсанткою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, я наполягаю на обов'язковому вивченні української мови майбутніми правоохоронцями. Надихає мене на це професор філологічних наук Поповський Анатолій Михайлович. Вся творчість вченого-філолога зігріта гарячою любов'ю до українського слова, пройнята священною ненавистю до ворогів і гнобителів нашої рідної мови. Його поезія являється неоціненним скарбом для духовної скарбниці українського народу. Як і моя шкільна вчителька, професор дуже гарно знається на історії становлення української мови, а також сумлінно навчає цьому майбутніх правоохоронців. Проте, з кожним роком обсяг вивчення даної дисципліни зменшується. Для мене було великим здивуванням те, що на вивчення української мови надається лише пів року. Для мене це є зовсім не зрозумілим. Тому ми вважаємо, що потрібно викоринювати подібну недбалість навчального процесу, збільшувати обсяги годин таких класичних дисциплін, які формують культуру мови («Ораторське мистецтво», «Етика і культура мовного спілкування») та світогляд української молоді – «Народознавство», «Етнографія», «Мистецтво» тощо. Безглузде скорочення таких дисциплін призводить до мовного зубожіння. Внаслідок цього, рівень мовної культури курсантів все дедалі знижується, позбавляючи при цьому звичайного вміння гарно писати та чітко, грамотно й виразно висловлювати свої думки. Вивчення таких дисциплін, сприяє збагаченню рівня знань рідної мови і її художніх засобів [2, с. 33].

Протягом усієї історії наша мова пододала тернистий шлях. До чого тільки не вдавалися губителі нашої мови: і вводили офіційну заборону, і неодноразово оголошували її придуманою німцями чи взагалі неіснуючою, діалектом польської чи російської мови, і тримали в мовних гетто, і

оцінювали як «колхозну», «хлопську», і навіть підлаштовували її під іншу мову, щоб прискорити її злиття в ім'я світлого майбутнього всього людства, і прославляли її «небувалий розквіт» завдяки дружнім впливам, і навіть на сьогоднішній день..... – а вона таки жива. Наша мова передавалася з вуст в уста. Її стільки раз хотіли знищити, плювалися на неї, називаючи її малоросою. Та що вже й говорити, як за рідну мову вбивали.

Розриваючи шаблонний наратив про «братські народи», сучасні російські політики й далі роблять абсурдні заяви, мовляв українська мова – штучна й насаджена під примусом. Та у агресора все сталося не так, як гадалося, адже як говорив український письменник, перекладач та громадський діяч, Сергій Жадан: «Історія зараз не просто переписується – вона переписується українською мовою» [3].

В умовах кровожерливої війни, яку 24 лютого 2022 року розпочала Росія проти України, українська мова стала не тільки ознакою національної ідентичності, а й інструментом боротьби з ворогом. Тому що охороняти рідну Батьківщину можна не тільки зброєю, а й словом.

Практично всі українці знають і розуміють російську мову, в той же час як росіяни українську – ні. Саме це незнання російськими окупантами української мови є дієвим способом їх виявлення. Збройні сили України ж офіційно повідомили, що спілкуються виключно українською, навіть неідеальною.

Соціальні мережі переповнені безліччю відео, як українські військові, бійці територіальної оборони або цивільне населення перевіряють підозрілих осіб за допомогою українських слів або висловів. Слово «паляниця» вже стало одним із мовних символів цієї війни, адже росіяни просто не можуть його правильно вимовити, а їхні медіа перекладають «паляницю» як «полуниця».

Російськомовні українці ще до початку введення воєнного стану на всій території України активно переходили на українську і продовжують це робити. Таким чином вони висловлюють свою позицію проти агресорів. Нині – є чудовий історичний шанс для всього народу України назавжди позбутися будь-яких культурних зв'язків з Росією.

Зараз російська мова використовується українцями тільки для того, щоб звертатися до ворога з метою його деморалізації. Українські засоби масової інформації дублюють контент російською мовою тому, щоб цивільне населення Росії дізналося, що їхня влада дурила їх роками та продовжує дурити й по сьогоднішній день. Адже агресор активно заперечує даний факт, а також свідомо ухиляється від використання терміну «війна» як на політичному так і на дипломатичному рівні, називаючи війну проти України «спецоперацією».

З кожним днем про цю кровожерливу війну дізнаються все більше країн світу, лунають масові протести та мітинги. Українську мову почали вивчати все більше іноземців. За даними онлайн-платформи для вивчення іноземних мов Duolingo, тільки за тиждень повномасштабної війни, яку розпочала Росія, кількість охочих вчити українську мову у світі зросла на 200% [4].

Тому що українська мова тепер асоціюється з опором, єдністю, сміливістю та свободою, а російська ж – мова країни-агресора.

Отже, узагальнюючи усе вищевикладене можна зробити висновок про те, що українська мова є стійкою національною силою, яка з іншими національними чинниками привела український народ, а разом з ним і інші народи всього світу – боротися за незалежність та свободу своєї держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Стус проти русифікації. Історія листа, що мав стати маніфестом. *Локальна історія*. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/stus-donbas-rusifikatsiia-istoriia-lista-kotrii-ne-stav-manifestom/> (дата звернення: 11.02.2022).

2. Поповський А. М., Лукомська А. А. Мова і культура мовлення правоохоронців з погляду курсанта. *Бористен*. 2020. № 05 (346). С. 28–34.

3. Соціальна мережа Twitter. Serhiy Zhadan. URL: https://twitter.com/serhiy_zhadan/status/1501180618784317440?s=20&t=dXoBn8Svi4mSbJK_p2drMw (дата звернення: 05.03.2022).

4. Language matters: What learners need to know about Ukrainian. *Duolingo blog*. URL: https://blog.duolingo.com/ukraine-language/?fbclid=IwAR0Z1yDclMCJvBHwOrYZJgaoQfQta2F-0yUq51_rdPXP2rpIsnKIG4SwJQw (дата звернення: 10.03.2022).

А. В. Мазур,

магістрантка Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. В. Денисюк)

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПІДМЕТА В «ЩОДЕННИКУ»

М. ХАНЕНКА

Щоденниковий дискурс дає багатий матеріал для дослідження синтаксису української мови в часі і просторі. Особливістю його є постійна присутність автора записів як головної дійової особи, проте вербально не вираженого відповідними засобами. Власне, така імпліцитна присутність автора одразу визначає домінанти засобів «підметування».

Досліджуваний нами «Щоденник» Миколи Ханенка неодноразово був об'єктом студіювання, однак засоби вираження підмета залишалися поза увагою, що й визначає актуальність нашої розвідки.

Щоденникові записи підтверджують синтаксичну традицію і за типами присудка, і за засобами. У тексті фіксуємо простий і складений підмет. Простий підмет, зокрема, репрезентований:

а) **іменником:**

загальною назвою: *Дароваль мнѣ панѣ Борковскій пару кобилъ, рижую и сивую, да сивого-жѣ лошака и табакерку, а женѣ штофикъ жолтій и зеркало [2, с. 16]; Приехалъ сотникъ крелевецкій въ Питерь-Бурхъ и сталь зо мною на кварталъ [2, с. 245]; Рано приехалъ **протопопъ** глуховскій [2, с. 298] та ін.;*

власною назвою: *Ивашко занемогъ [2, с. 191]; Оный **Цяпа** зъ тими писмами отправленъ въ Глуховъ [2, с. 192]; Тутъ же весь день пробыль, а **Копсъ** по обѣдѣ отѣхаль ми-жѣ проежджались до млиновъ Савичевыхъ, на рѣкъ Сновѣ будучихъ [2, с. 193]; Быль **Гудовичъ** рано у графа Р. [2, с. 299] та ін. Зауважимо, що речення, у яких підмет виражений іменником-пропріативом, кількісно поступаються реченням із підметом-апелятивом. У досліджуваному «Щоденнику» це зумовлено, очевидно, тим, що автор намагався якомога точніше ідентифікувати осіб, для чого одночасно послуговувався апелятивно-пропріативною ідентифікацією, де власна назва виконує функцію неузгодженого означення;*

б) **субстантивованим прикметником чи дієприкметником:** *Подана **челобитная** по дѣлу клеветномъ на мене отъ Соколовского [2, с. 186]; По службѣ Божой былъ у мене священникъ курковскій отецъ Симеонъ Тимоновичъ и атаманъ, а **значковий** Козловскій у мене-жѣ и обѣдалъ [2, с. 227]; Визитовали мене рано Петръ Горленко, Туманскій и **хоружый** артилеріи Кологривый [2, с. 472]; Бывшій **кошовый** Ігнатовъ Якимъ и протчіи запорожци помирились зъ сотникомъ миргородскимъ В. Заруднымъ [2, с. 498]; Призиванъ бывшій **кошовый** Якимъ Ігнатовъ зъ писаремъ бывшимъ-же Романовскимъ въ генералную канцелярію [2, с. 502] та ін.;*

в) **числівником.** Такі випадки у «Щоденнику» засвідчені рідко, що підтверджує давню специфіку числівника – функціонування тільки у сполученні з іменником: *Послани листи, **єдинъ** до хоружого полкового*

стародубовского пана Іакимовича, **другій** до пана Скоропадского въ Глуховъ [2, с. 10]; Отправлены въ Глуховъ три писмъ, **одно** до пана Скоропадского, **другое** до пана подскарбія енер. Марковича, **третье** до Пантелिमона Юркевича зъ посилкою рубля для отдачи оногo лѣкарю Въттиху, чрезъ козака Мих. Гриневича, жителя стародубского [2, с. 23]. Зафіксовані контексти дають змогу потрактовувати синтаксичну функцію числівників як підметову, навіть незважаючи на ситуацію неповного речення;

г) **займенником**. Цей засіб вимагає коментаря. На думку науковців, займенник 1 і 2 особи у функції підмета в мові киеворуського періоду вживався рідко, що можна пояснити тим, що присудок у формі дієслова сам собою вказував на особу. Такий підмет спостерігається лише тоді, коли він був носієм логічного наголосу. Найчастіше це бувало при спеціальному виокремленні суб'єкта, при протиставленні його іншому суб'єкту, а також при звертанні і прикладці. Згодом підмет, виражений особовим займенником, набув поширення, що пояснюється процесом вирівнювання конструкцій, впливом конструкцій з підметом, вираженим іменником та іншими частинами мови, конструкцій, які були звичайним явищем у давньоукраїнській мові [1, с. 21]. Використання займенника у функції простого підмета в аналізованій пам'ятці зумовлено її жанровою специфікою, оскільки розповідь/інформацію подано від першої особи. Це, з одного боку, визначає і значну кількість означено-особових і безособових речень. Домінантним є особовий займенник 1 особи однини: **Я** былъ въ церквѣ Петра и Павла, въ крѣпости [2, с. 245]; **Я** былъ послѣ полдня у архимандрита Карновича, а ночью зъ Скоропадскимъ у гетмана съ поздравленіемъ о рожденномъ сину и тамъ вечеряли [2, с. 472] та ін., хоч засвідчено контексти із займенниками інших осіб чи розрядів у функції підмета: Ради тезоименитства Михаила Івановича Новоторжцова у него обѣдали **многіе** [2, с. 81]; У мене были **многіе**, чего для весь день пробавиль въ домъ, толко вечеромъ былъ у полковника и подалъ листъ ясневелможного въ моемъ интересѣ о ранговой маетности и о Куровѣ и Чубаровѣ [2, с. 99]; Было **сее** при урочищи Унчи рѣчки [2, с. 185]; Былъ у оберъ маршала Шепелева **самъ**, а у графинѣ Чернишовой зъ синомъ, по обѣдѣ у секретаря Новоторжцова, въ вечеру у архіерея крутицкогo Малиновскаго [2, с. 245]; Обослалъ насъ графъ Гендриковъ зайцемъ, отъ него затравленнымъ, а обѣдали **мы** у Жоравка и тамъ-же по огороду и ренжсереймъ гуляли [2, с. 418]; **Она-жъ** послѣ полдня отъехала въ домъ [2, с. 481].

Щоденникові записи підтверджують вихід кличного відмінка на периферію «підметової» системи.

Крім простого, у «Щоденнику» зафіксований складений підмет, засобами вираження якого є:

а) **сполучення іменника в називному відмінку з іменником в орудному відмінку з прийменником со(сь)/зъ**: **Графша** зъ полковниковою де-Фронбісового обѣдали у полковника и гуляли, а послѣ у насъ вечеряли и ночовали [2, с. 38]; **Графъ** Гаврило Владиславичъ зъ женою и полковниця де-Фронбісова зъ дочерю обѣдали у насъ [2, с. 39]; **Сегожъ** числа кушали

генераль съ протчими гг. великороссійскими и малороссійскими у полковника Андрія Тимофіевича Тютчева [2, с. 160–161]; Купчинській съ товарищи бѣжали вчора [2, с. 209]; Постъщали насъ въ квартиру прежде Іля Журманъ съ товарищи [2, с. 255].

Звертає на себе увагу використання давньої форми орудного відмінка множини, що мав тотожну до називного форму. Спостерігаємо випадки неповного вираження складеного підмета такого типу, коли компонент у формі називного відмінка присутній імпліцитно: *У бунчучного обѣдали съ Коченевскимъ и другими, где и разговоръ былъ о индуктѣ [2, с. 258];*

б) сполучення числівника в називному відмінку з іменником у називному чи родовому відмінку: *Послѣ полдня три полки салдацкіе, на луку, подлѣ дворца лѣтного, отпраовали екзерцицію, при которой и ся імператорское величество изволила присутствовать [2, с. 70]; Посланы чрезъ Осипа Булахова два рубли до Степана въ Перегонъ на дворовые расходы и пять сотъ цвяшковъ [2, с. 117]; Вечеряли два Гамаліи лохвицкіи [2, с. 122]; Я по обѣдѣ зъ синомъ Василемъ ездилъ на Василювку, где при нашей бытности господаръ тамошный поймалъ рой пчоль, а сказовалъ, что два рои-жъ новые стѣли въ бортныхъ деревьяхъ нашихъ, коло того-жъ футора найдующихся [2, с. 164].* До цієї групи зараховуємо і підмети, утворені поєднанням числівника у формі називного відмінка з іменником на позначення міри у формі називного відмінка та іменника у формі родового відмінка. Акцентуємо увагу і на тому, що М. Ханенко активно послуговується формами двоїни [3, с. 212]: *Куплены двѣ вѣдри водки на Смолномъ дворцѣ за 5 р. 40 к. [2, с. 338];*

в) сполученням прислівника числового значення з іменником у формі родового відмінка множини: *Да у тихъ же татаръ много бидла рогатого, овецъ, и верблюдовъ барзѣ з однимъ горбомъ наидуются [2, с. 178]; много господъ и ихъ імператорскіе высочества тамъ-же были [2, с. 438].*

Розвиток мови загалом спричинився до розширення засобів вираження підмета, зокрема це:

а) складені номінації тієї чи тієї термінологічної сфери: *Бунчуковий товарищъ Петръ Іскріцкій, при писмѣ своемъ поздравителномъ святами, прислалъ денегъ 190 руб., занятыхъ имъ у г. Скоропадского, о которыхъ пріемъ я ему и отписалъ и облѣгъ ему послалъ чрезъ шираевского инспектора Жуковского [2, с. 238]; Обѣдалъ въ домѣ, а въ вечеръ визитовали мене писарь генералный и полковникъ гадяцкій Галецкій [2, с. 471] та ін.;*

б) різні антропонімійні формули: *Михайло Івановичъ Новоторжцовъ вѣехалъ за министромъ Наумовымъ къ Глухову [2, с. 3]; Прибылъ Григорій Засулскій изъ Городища и привезъ отъ жены при писмѣ 20 р. [2, с. 474] та ін.* Тут радше говорити не стільки про новий засіб вираження підмета, скільки про розширення антропонімійних формул.

Отже, М. Ханенко використав різні засоби вираження підмета. Кількісно переважає простий підмет. На нашу думку, стильовою належністю пам'ятки детермінована обмеженість особових займенників та відсутність інфінітива у

функції підмета. Панівним засобом репрезентації простого підмета є іменник у Н. в. як однини, так і множини. Значна частина іменників, що виконують роль підмета, представлена власними назвами, що також зумовлено стильовими параметрами пам'ятки – необхідністю точно номінувати суб'єктів дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арполенко Г., Грищенко А., Німчук В. та ін. Історія української мови. Синтаксис. Київ : Наукова думка, 1983.
2. *Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г.* Київ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884.
3. Denysiuk V. Dualis: syncretic disappearance or official non-recognition. *The phenomenon of transitivity in the Ukrainian language*. Eds. Pr. Liudmyla Shytyk & Pr. Hanna Martynova. Lambert Academic Publishing, 2019. S. 198–217.

М. А. Мальона,

студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки

(науковий керівник: д. ф. н., професор Н. М. Костусяк)

МОВНА ДИНАМІКА ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У різні етапи історії в українській мові з'являлися нові слова під впливом тих чи тих подій. Дослідження неонімацій та лексем, у семантичній структурі яких відбулися модифікації, не втрачає актуальності впродовж тривалого часу, що засвідчують праці Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк [1], Н. В. Кондратенко [2], Н. М. Костусяк, О. Г. Межова [3] та ін. Зараз через нав'язану росією війну в Україні словник сучасної української мови також зазнає змін. Відбулася активізація військової лексики, розширили своє значення вже відомі номінації, з'явилися нові сленгізми – неофіційні, проте активно вживані в усному мовленні та в засобах масової інформації слова, а також зазнали графічного оформлення деякі власні назви. Усе це свідчить про мовний динамізм, зумовлений низкою зовнішніх чинників, передусім воєнними діями.

Агресія наших «давніх сусідів» згуртувала українську націю на боротьбу з ворогом, що відбувається не лише на військовому фронті, але й на інформаційному, на фронті слова. Як відомо, одне з обґрунтувань військових дій росії проти України, за словами путіна та його оточення, – захист прав українців, які розмовляють мовою загарбника. Натомість нині простежуємо небувале згуртування нашого народу навколо захисту державної мови. Навіть той, хто раніше надавав перевагу російськомовній комунікації, поступово намагається розмовляти українською. Мова завжди мала політичне підґрунтя, тому її вибір не може бути нейтральним чи випадковим. Те, як оформлюємо свої ідеї, думки, аналізуємо події, визначає розуміння їх і ставлення до них. Нині почуте російське слово щонайменше змушує насторожитися. У медійних джерелах певні російські лексеми чи висловлення подекуди спеціально вживають, зазвичай беручи їх у лапки, із метою підкреслити негативне ставлення до агресора. Наприклад: *Серед вісімнадцяти треків, які вмістила ця платівка, є давні та улюблені пісні, такі як «Незнайомий мій брат», «Сестра», а також написані вже цієї весни, зокрема про «**руській ваянний карабль**», котрий пішов у всім відомому напрямку* (<https://day.kyiv.ua/uk>, 28.04.2022); *«**Вторая армия мира**» не витримує боїв з українськими військовими* (<https://tsn.ua>, 28.04.2022); *Як вам **руській спецназ** на Харківщині у модних ... взувачках?* (<http://www.golos.com.ua>, 30.04.2022).

Останнім часом простежуємо динаміку, пов'язану з онімами. Від назви населеного пункту Чорнобаївка, що безуспішно намагався захопити ворог, але постійно зазнавав нищівного удару, і від прізвища французького президента Еммануеля Макрона утворено відповідно дієслова *чорнобаїти*, *відчорнобаїти* та *макронити*, які містять супровідний емоційно-експресивний відтінок. Позитивно, що журналісти навіть вдалися до

пояснення вказаних лексем. Зокрема, **ТСН.ua** на своєму сайті подає тлумачення цих слів: *чорнобаїти* – постійно робити те сам, не отримуючи іншого результату, та дуже страждати через це; *макронити* – «робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті» (<https://tsn.ua>, **28.03.2022**). Дери́ваційні процеси демонструє й новотвір *відкобзонити* зі значенням ‘знищити, вбити’, що перебуває в дери́ваційному зв’язку з прізвищем російського співака Йосип Кобзона, який помер у 2018 році. Він відомий тим, що підтримав терористичні угруповання псевдореспублік, утворених на окупованій частині Донеччини та Луганщини. Наприклад: *ЗСУ «відкобзонили» на Сумщині п’ятьох окупантів-мародерів: з’явилися перші деталі* (заг.) (<https://www.unian.ua>, 06.04.2022). Неолексема *відкобзонити* утворена префіксально-суфіксальним способом за допомогою префікса *від-* і суфікса *-и-*.

Від початку війни зазнали графічного оформлення деякі номінації, пов’язані з маркуванням держави агресора, її глави, зрадників України. У засобах масової комунікації журналісти часто покликаються на коментар О. Авраменка: «Насправді, правило таке є. Воно звучить так: прізвища людей та імена, які вживають зневажливо, пишуть з малої літери. І це правило давнє, воно ще з радянських часів було в нашому правописі. Наприклад, «гітлери», «путіни» ми можемо спокійно писати з малої літери, це відповідає вимогам чинного правопису. А щодо назви країни, цього немає в правописі, але за аналогією, зважаючи на ситуацію в країні, я вважаю, можна застосувати це правило і до неї» (<https://1plus1.ua>, 08.03.2022). У медійних текстах натрапляємо на написання з малої букви слів *росія*, *рф*, *москва*, *кремль*, *путін*, *медведчук*, що увиразнює зневагу до них, наприклад: *Президент сказав, що у війні з **росією** можна буде очікувати на припинення вогню, коли **рф** буде готова піти на діалог і відбудеться зустріч лідерів двох держав* (<https://konkurent.ua>, 04.05.2022); *Після поразки у Донбасі в **москві** може початися битва політичних еліт* (заг.) (<https://konkurent.ua>, 30.04.2022); *Глава СБУ Іван Баканов заявив, що надалі на голову політради партії «ОПЗЖ» кума **путіна віктора медведчука** чекає запобіжний захід у вигляді арешту і справедливий вирок* (<https://konkurent.ua>, 13.04.2022). Принагідно зосередимо увагу на тому, що, крім написання з малої літери, журналісти спеціально використовують прийменниково-відмінкову форму *на росії*, яка перебуває поза нормами української літературної мови. Така сполука містить супровідне негативно-оцінне значення й указує на недоречність вживання росіянами форми *на Україні* замість правильної й усталеної в Україні. Наприклад: *Італійська компанія-виробник кави Lavazza повністю зупиняє свою діяльність **на росії**, а також тимчасово призупинить постачання до України* (<https://konkurent.ua>, 13.04.2022).

Отже, від початку повномасштабної російсько-української війни в нашій мові відбуваються деякі динамічні процеси, зокрема й ті, що засвідчують порушення усталених норм. Проте вони цілком умотивовані, адже такі мовні одиниці, крім номінування, реалізують супровідну негативно-оцінну й емоційно-експресивну функцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. Київ : Видавн. дім Д. Бураго, 2008. 336 с.
2. Кондратенко Н. В. Неологізми в сучасному українському політичному дискурсі: семантико-словотвірний аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2014. Вип. 37. С. 151–156.
3. Костусяк Н. М., Межов О. Г. Префіксальні інновації як засіб психологічного впливу на свідомість реципієнтів. *Психолінгвістика*. 2018. Вип. 24 (2). С. 97–113.

М. П. Ничипорук,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

НОМІНАЦІЯ ОСОБИ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНЕ СОНЦЕ»

Сучасні художні твори українських письменників наповнені, безперечно, іменами різного походження. Дослідження семантичного поля номінації особи є дуже важливою базою для ознайомлення номінаційної сфери кожної мови.

Лінгвісти завжди цікавилися лексичною номінацією як процесом, оскільки вважали, що розкриття його функціонування «сприяє глибшому розумінню ролі людського фактора в мові, розкриттю функціональної взаємодії всіх ділянок системи і структури мови» [5, с. 13].

Відомо, що термін «номінація» походить від лат. *Nomination* – найменування. В енциклопедії «Українська мова» вміщено такі визначення:

- творення і надання назв пізнаним і вичленованим фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом;
- результат цього процесу, тобто сама назва;
- називання як використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів [3, с. 417].

Історія дослідження власних імен бере свій початок ще з часів, коли античні мислителі розцінювали імена з позиції їхньої семантики та способів використання [1]. Саме Аристотель уперше описав уживання власних назв з естетичним наміром.

Окреслюючи поняття про власні назви, оперуємо терміном «ономастика». Андрій Зубко у статті «Українська ономастика: здобутки та проблеми» подає таке визначення: «Ономастика (від грецького *ONOMA* – ім'я, назва) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає власні імена, їх функціонування в мові й суспільстві, закономірності їх утворення, розвитку та постійних перетворень» [2, с. 1].

Упродовж останніх десятиріч в Україні почали активно досліджувати знімні класи слів. Регулярно видають різноманітні довідки власних імен: Н. Дзятківська «Власні імена людей», Л. Масенко «Українські імена та прізвища», Г. Півторак «Власні імена людей у Київській Русі» та ін.

У складі сучасних імен дослідники виокремлюють кілька шарів:

- Імена християнського календаря.
- Давньоруські: *Всеволод, Володимир, Людмила*.
- Скандинавські: *Ігор, Ольга, Олег*.
- Імена, запозичені із західносл. та південносл. мов: *Власта, Ванда, Квітослава*.
- Нові імена, які почали з'являтися після революції 1917 року: *Воля, Октябриня, Іскра*.

- Індивідуальні імена-новотвори, які виникають у колі тієї чи тієї родини.

- Імена, запозичені із західноєвропейських мов на кшталт *Альберт, Елеонора, Вільгельм* [6].

Підбір власних назв у творах є чи не найважливішою умовою вдалого твору. Ім'я повинно бути влучним, характеризувати його носія й пасувати до повноцінного образу.

Іноді письменники можуть довго обирати імена своїм героям, адже хочуть, аби характери, образи їхніх персонажів гармонійно поєднувалися з іменами. Василь Шкляр не виняток. Він вдало оперує власними іменами, використовуючи не лише власне українські, а й західноєвропейські назви.

Василь Шкляр – український письменник, політично-громадський діяч. Його без перебільшення називають «батьком українського бестселера». Серед його найвідоміших творів – «Маруся», «Чорний ворон», «Кров кажана», «Чорне сонце».

Об'єктом нашого дослідження є роман Василя Шкляра «Чорне сонце», який багатий на онімну та апелятивну лексику на позначення осіб.

У творі репрезентовано онімну лексику, із-поміж якої – близько 40 назв особових чоловічих імен: *Захарій, Микола, Гнат, Гринько, Петро, Володимир, Андрій, Михайло, Трохим, Свирид, Ілько, Максим, Юхим, Вілен, Степан, Тарас, Омелян, Кіндрат, Санько, Тимофій, Іван, Геннадій, Семен, Кирило, Яків, Гордій, Григорій, Юрій, Євген, Назар, Олег, Гриць*.

Щодо генези виокремлюємо імена

Грецького походження:

Петро – грецьк. «скеля», «камінь» [4]: «Петро – чоловік грамотний, знає, що каже» [7].

Андрій – грецьк. «мужній, хоробрий» [4]: «Андрій знов глибоко затягнувся, випустив дим цього разу кільцем...» [7].

Василь – грецьк. «царський» [4]: «Василь нахилився до плитки, притримуючи ворушкового чуба...» [7].

Геннадій – грецьк. «благородний», «шляхетний» [4]: «—До роботи, до роботи ставаймо!» – скомандував Геннадій Петрович.

Кіндрат – грецьк. «чотирикутний, квадратний» [4]: «Кіндрат Павлович теж дивився на птаха і все ще усміхався...» [7].

Захарій – грецьк. «Божа пам'ять» [4]: «Захарій Скоробагатько, такого-то числа одержав від музею...» [7].

Михайло – грецьк. «рівний Богові» [4]: «Михайло сміється, він зовсім не дивується з такого несусвітнього кота» [7].

Латинського походження:

Гнат – лат. «вогненний» [4]: «Не можна сказати, що Гнат Кириченко був аж надто безстрашним у своїх розмовах...» [7].

Омелян – лат. «суперник, учасник змагань» [4]: «Із самим Омеляном Райченком – знаменитим режисером...» [7].

Максим – лат. «найбільший» [4]: «Так, мона сказати. Максим Горький» [7].

Давньоєврейського походження:

Іван – давньоєвр. «Божа благодать» [4]: «На що вже наш декан Іван Мокійович Коритко, чоловік плохий, як віл, і той розкричався після першої сесії...» [7].

Ілько – давньоєвр. «мій Бог – Ягве» [4]: «Ілько Цвик обережно, але щільненько причинив за собою важезні двері і став у порозі» [7].

Слов'янського походження:

Володимир – слов. «володар світу» [4]

У творі відзначаємо близько 25 жіночих імен: Тетяна, Килина, Гандзя, Мелашка, Марфина, Надія, Зоя, Алла, Поліна, Людмила, Ірина, Дарина, Ніна, Емма, Яна, Жанна, Голька, Юльця, Марія, Шура, Прісенька, Мотря, Аграфена, Евженя, Неля.

Грецького походження:

Алла – грецьк. «інша, друга, наступна» [4].

Ірина – грецьк. «мир, спокій» [4].

Мелашка – грецьк. «чорна, темна»[4]: «Мелашка – єдина, хто чув його душу як свою, ніколи не кинула йому колючого слова» [7].

Латинського походження:

Аграфена(Агрипина) – лат. «вперед ногами»[4]: «...два букети червоних для Фени Степанівни і Аграфени Семенівни» [7].

Килина – лат. «як орлиця» [4]: «Жінка його Килина, скупа і сварлива, аж у долоні сплеснула»[7].

Мотря – лат. «поважна заміжня жінка» [4]: «Ще, може, покоївка Мотря, але то вже залежатиме від актриси» [7].

Слов'янського походження:

Дарина – слов. «дарована»[4].

Надія – слов. «надійна, міцна» [4]: «Надія була хіба що на поштаря Михайла, але надія квола...»[7]

Неля – слов. «нова, молода» [4]: «А ти случайно не родственик Нелі Штепи?» [7].

Давньоєврейського походження:

Гандзя (Ганна) – давньоєвр. «милостивий» [4]: «Найдужче ж старалася Гандзя Пшичка...» [7].

Марія – давньоєвр. «настирливий»[4]: «...і тітка Марія досі не можуть нахвалитися невісткою...» [7].

Отже, проблеми онімної номінації особи давно цікавили лінгвістів, про що свідчить велика кількість опублікованих статей. Оними в романі Василя Шкляра «Чорне сонце» є цікавим матеріалом для наукового дослідження. Загалом, досліджуючи власні особові назви, ми виявили функціонування у творі близько 40 чоловічих та 25 жіночих. Використання зазначених вище імен мають стилістично-художнє значення, а також виконують характеристичну, хронотопічну, локалізаційну, експресивну функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авакумов О. В. Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. Київ : Наукова думка, 1992. 283 с.

2. Зубко А. М. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262–281.

3. Русанівський В. М. Українська мова : енциклопедія. Київ : «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. 820 с.

4. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Київ, 2005. 334 с.

5. Уфимцева А. А., Азнаурова Э. С., Кубрякова Е. С. Языковая номинация. Наука, 1997. 360 с.

6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. Ужгород, 2008. 671 с.

7. Шкляр В. М. Чорне сонце. Київ : «Книжк. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 304 с. URL: <https://www.rulit.me/books/chorne-sonce-zbirnik-read-419490-13.html> (дата звернення: 20.04.2022).

У. С. Постолюк,
студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(науковий керівник: д. ф. н., професор Т. Є. Масицька)

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ (на матеріалі роману Дари Корній «Троян-зілля»)

Постановка проблеми. Питання про вивчення головних членів речення є одним із складних питань синтаксу, які до нині переконливо не є вирішені у мовознавстві, хоча всі лінгвістичні школи і напрями звертали на це увагу. Сучасний стан навчального курсу української мови в ЗЗСО вимагає подальшого дослідження головних членів реченнєвої конструкції та удосконалення традиційної методики вивчення з метою відтворення сучасного рівня знань.

Результати дослідження. Основним формально-синтаксичним типом простого речення є двоскладні речення. Підмет і присудок складають структурну основу таких речень. Двоскладне речення як різновид простого речення найповніше демонструє диференційні ознаки простого реченнєвої конструкції. Головні члени речення (підмет і присудок) – це синтаксичний центр речення. Підмет і присудок є повнозначними лексичними компонентами речення. Особливою рисою їхнього виділення є належність до предикативної основи речення. Вони утворюють той мінімум, що є необхідним для функціонування речення. Предикативну основу речення формують лише головні члени.

У двоскладному реченні традиційно виділяють підмет і присудок, що пов'язані між собою предикативним синтаксичним зв'язком. [4, с. 68], напр.: *Зловісною і примарною видавалася ця картина* (с. 40); *Після почутого Вероніка довго не могла заснути* (с. 41); *Вероніка жаліла подругу* (с.49); *Так, Леся ніколи не була підробкою* (с. 51). Тоді як в односкладних реченнях виділяють єдиний головний член, співвідносний з підметом або присудком, напр.: *Бідні, нещасні люди* (с. 40); *Безперервно періщило* (с. 40); *Розплакалася* (с. 77); *Така от розвага* (с. 98);

Підмет із залежними від нього словами утворює групу підмета, а присудок із залежними від нього компонентами формує групу присудка, напр.: *Старий поважний лікар Альберт Аврамович був налаштований оптимістично* (с. 42); *Розмови з лікарем дуже допомогли* (с. 42); *Проте його оптимізм розбився об стіну реальності* (с. 42); *Деся поряд плакала дитина* (с. 58); *Таксист доставив Вероніку додому* (с. 81); Проте групи підмета і присудка розмежовують не завжди.

Підмет і присудок є граматично взаємозалежними, що репрезентує особова форма дієслова, узгоджена в теперішньому і майбутньому часі та в наказовому способі в числі та особі, у минулому часі й умовному способі – у числі та роді [3, с. 47].

Структурним мінімумом речення є його граматична основа (формально-граматичний аспект). За розуміння структурного мінімуму речення як його номінативної достатності слід розрізняти обов'язкові та факультативні другорядні члени речення. За номінативним підходом до структурного мінімуму речення належать головні члени речення та обов'язкові другорядні члени речення. Обов'язковими є члени речення, котрі виражають семантику суб'єкта й об'єкта за умови семантичної недостатності дієслова-предиката, а також компонент на позначення місця (локатив) у дієслів просторової семантики. Отже, головні та другорядні члени є категоріями формального рівня. Факультативними є члени речення, що не лежать до структурного мінімуму речення, розширюючи (уточнюючи) семантику головних членів речення або значення другорядних членів речення [1, с. 46].

Від інформативного вираження конкретних членів речення у семантичній реченнєвій моделі залежить семантичний критерій членів речення. Семантичну обов'язковість чи факультативність у реченні варто досліджувати у власне-мовних і мовленнєвих аспектах.

Висновки. Отже, головні члени формують предикативний центр реченнєвої структури. Предикативна основа синтаксичної двоскладної одиниці-конструкції виражена здебільшого повнозначними словами та їхніми різноманітними поєднаннями.

Найпоширенішим підметом у романі Дари Корній «Троян-зілля» є простий, складений підмет виявлено обмежено. Найчастотнішим присудком є особово-дієслівний простий присудок, а складений дієслівний та складений іменний присудки використані авторкою обмежено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Загнітко, А. П., & Миронова, Г. (2013). *Синтаксис української мови Теоретико-прикладний аспект*. Університет Масарика.
2. Корній, Д. (2021). *Троян-зілля*. Віват.
3. Масицька, Т. Є. (2016). *Типологія семантико-синтаксичних залежностей*. ПВД «Твердиня».
4. Шульжук, К. Ф. (2004). *Синтаксис української мови*. Академія.

А. В. Пушкар,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Л. В. Ящук)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТИХ НЕЕЛЕМЕНТАРНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «МАТИ ВСЕ»

Речення – це мінімальна комунікативна одиниця, яка складається із слова чи кількох слів, об'єднаних за граматичними законами, і характеризується відносно смисловою та інтонаційною завершеністю [3, с. 11]. З формально-синтаксичного погляду неелементарними, або ж ускладненими, вважають ті речення, у яких функціонують однорідні члени, відокремлені другорядні члени речення, вставні і вставлені конструкції, а також звертання.

Прості неелементарні речення – об'єкт дослідження багатьох мовознавців, зокрема І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, Л. О. Кадомцевої, В. І. Кононенка, І. К. Кучеренка, І. І. Слинька та ін. Мета нашого дослідження – розглянути особливості використання в романі Люко Дашвар «Мати все» речень, ускладнених однорідними членами та звертаннями.

Письменниця часто використовує у творі різні однорідні члени речення, як головні, так і другорядні. Проаналізувавши роман, зазначимо, що здебільшого це присудки, поєднані:

а) безсполучниковим зв'язком: «*Ліда затамувала дух, притисла гумове страхіття до живота, витягнула шию, обережно пішла до вітальні*» [1, с. 9]; «*Вона тільки посидить біля сина, тільки набереється від нього сили рухатись далі*» [1, с. 94]; «*До півночі за столом товклися, млинці наминали, словами кидались, все розходиться не хотіли*» [1, с. 115]; «*Водій мовчки кивнув, трохи скинув швидкість*» [1, с. 128]; «*Похапцем поскладала речі в пакети, завмерла у кріслі*» [1, с. 150];

б) сполучниковим зв'язком, що виражає єднальні відношення за допомогою таких сполучників, як **і, й, та**: «*Стас обійняв Ліду і виклав їй свою точку зору на роль мами в їхньому майбутньому сімейному житті*» [1, с. 17]; «*Ангеліна відчинила двері й аж почервоніла од прикроців*» [1, с. 62]; «*Сказала і вразилася*» [1, с. 96]; «*Пакети з Іветтиних рук приймає та все на дівчинку зиркає*» [1, с. 156];

в) безсполучниковим і сполучниковим зв'язком: «*На дев'яту вечора четверо окупували вітальню, покидали цигарки на стіл, наповнили чарки і збуджено проковтнули по першій у передчутті азартної безсонної ночі*» [1, с. 31].

Досить часто авторка вживає однорідні додатки: «*Забагато бруду, лахміття, порожніх пляшок*» [1, с. 101]; «*Ліда була готова до чого завгодно – дитячого переляку, скривдженого скигління, жаху, презирливої образи, безпорадного неприйняття*» [1, с. 225]. Переважно вони поєднані сполучниковим зв'язком: «*Міліціонер і медсестра погодилися взяти рідних братів і сестру*» [1, с. 138]; «*За коротку мить вона побачила все – і виразні*

очі, і правильний овал лиця, і довге волосся» [1, с. 162]; «*Зоряна закивала, поставила на підлогу біля дивана торт і шампанське»* [1, с. 194]; «*Я сама покинула і Стаса, і маму»* [1, с. 288].

У романі неодноразово використано однорідні контекстуальні означення, що характеризують предмет з різних боків, але контекст сприяє зближенню ознак: «*Худе, невисочке, світле волосся у хвіст забране, а таки аж до попереку»* [1, с. 100]; «*Її неймовірний, розумний Платон пішов за ним»* [1, с. 236].

Твір «Мати все» Люко Дашвар постає досить цікавою основою для дослідження звертання як граматичної категорії. Здебільшого трапляються звертання, які містять зменшувально-пестливі суфікси, що дає змогу письменниці якомога ширше та глибше відтворити всю специфіку розмовної мови. Глибоким ліризмом, сентименталізмом, любов'ю пронизане кожне таке звертання: «*Стасику, я вже! Я тільки віднесу»* [1, с. 8]; «*Ти надто забарилася, Лідочко»* [1, с. 9]; «*І ти, Лідусю, глянь. Оце мужчина!»* [1, с. 13]; «*Допоможи мені, синочку, дійти до спальні»* [1, с. 30]; «*Сонечку, прокидайся...Треба прокидатися»* [1, с. 35]; «*Уся справа в цьому. Роцумієш, Зорянко?»* [1, с. 38]; «*Івушко, цього робити не можна»* [1, с. 39]; «*Ангеліночко, проводи гостю до кабінету»* [1, с. 62]; «*Серденько моє, серденько... А я молилася»* [1, с. 65]; «*Матусю...Усе гаразд. Я поруч»* [1, с. 66]; «*Чекай мене тут, красунчику. Я швидко»* [1, с. 67]; «*Є, доню. Можливість є»* [1, с. 75]; «*Поїдеш зі мною, Раєчко?»* [1, с. 106]; «*Татусю, я тебе люблю»* [1, с. 142]; «*Що, Раюшко, допоможеш чи сама?»* [1, с. 176]; «*Зараз, Ганнусю! – нагадав лисий»* [1, с. 181]; «*Тонечко! Залиш мені хоч краплю кампарі!»* [1, с. 182]; «*Олесику! Сподіваюся, ти подбав про музику?»* [1, с. 182]; «*Ванечка! Як же я рада тебе бачити!»* [1, с. 264]; «*Дитинко, дитинко наша!»* [1, с. 277]; «*Звичайно, дорогенька, – усміхнулася жінка»* [1, с. 273].

Зазвичай у романі наявні непоширені звертання, уживані в розмові між двома або декількома особами: «*Лакі, Лакі! Та зупинись вже!»* [1, с. 7]; «*Мамо, я вже...»*[1, с. 9]; «*Господи, Стасе, це так несподівано!»* [1, с. 13]; «*Брате, не роби цього!»* [1, с. 13]; «*Привіт, Тохю! Кинь подушку!»* [1, с. 29]; «*Платоне! – усміхнулася»* [1, с. 30]; «*Так, тітко. Не схожі ви на добру пані. Чого вам?»* [1, с. 32]; «*Ти жартуєш, Петю?»* [1, с. 39]; «*Інко, блін! – пояснив брат»* [1, с. 44]; «*Ангеліно, Богом прошу... Не муч ти мене»* [1, с. 78]; «*Так, командире, тихо...Усе нормально!»* [1, с. 90]; «*Так он, Ніно, сядьте і вислухайте!»* [1, с. 102]; «*Раю, не їдь!»* [1, с. 107]; «*Райко, та ти що? Спиш?»* [1, с. 111]; «*Що тебе дивує, друже?»* [1, с. 194]; «*Ходімо, дитино! Щось ти зблідла»* [1, с. 197]; «*Не буду, Марто. Царство небесне!»* [1, с. 198]; «*Дякую, Марку...Ти ж не зникай»* [1, с. 250]; «*Привіт, Коцюбо!»* [1, с. 288]; «*Доброго дня, хазяїне»* [1, с. 292].

Зрідка трапляються поширені звертання: «*Біг мій! Пані Лідю... – тільки й змогла прошепотіти вражено»* [1, с. 37]; «*Прошу не звертатися до мене, молодий чоловіче»* [1, с. 50]; «*Проходьте, гості дорогі! – так голосно заверещала Нінуха»* [1, с. 130]; «*Восьмий вагон, Федоре Олександровичу! Ну*

куди ви?» [1, с. 146]; «Дякую, **Василію Івановичу**. Не треба. Пройдуся» [1, с. 297].

Найяскравіша представниця розмовної побутової лексики використала у творі «Мати все» й нецензурні, лайливі звертання, що виражають певну зневагу, презирство до героя: «**Ти, старе стерво**, в усьому винна!» [1, с. 34]; «**Ти кого до нас привіз, чортове сім'я?**» [1, с. 90]; «**Едька, зараза!** Ану геть від кози!» [1, с. 104]; «**Так, мужики**, відпочивайте!» [1, с. 55]; «**Пацани... Які проблеми? На тиво ж вистачає?**» [1, с. 56]; «**Батя**, ти чим голишся?» [1, с. 298].

Отже, Люко Дашвар у романі «Мати все». майстерно вживає різні засоби, що ускладнюють прості речення, зокрема однорідні члени та звертання. Зокрема, переважають однорідні присудки, звертання часто містять зменшувально-пестливі суфікси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Люко Дашвар. Роман «Мати все». Харків : «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 336 с.
2. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 410 с.

Д. К. Решетніков,
студент Криворізького державного педагогічного університету
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Шарманова)

**СУФІКСИ ЯК НОСІЙ КОНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ У
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(на матеріалі твору Миколи Куліша)**

За радянських часів лінгвістичний аналіз художнього тексту не розвивався, тому що його асоціювали з формалізмом, який не вписувався в тогочасні ідеологічні доктрини. У сучасному українському літературознавстві філологічний метод, що полягає у збиранні, систематизації та тлумаченні мовних особливостей, майже не застосовують, а його досвід використовують лише як елементи для вивчення поезики, стилю, образної структури твору тощо.

А. Панченков вважає, що «образність мови кожного автора криється насамперед у вживанні стійкої частини засобів літературної мови, у словоформах, які самі по собі не несуть експресивного забарвлення, але в певному дискурсі створюють специфічний підтекст у кожному прямому випадку і підпорядковані розкриттю певної ідеї, певного характеру, у зв'язку з чим виникає й певне ставлення до зображуваного» [1, с. 625]. Тому актуальним вважаємо дослідження емоційно-експресивних можливостей суфіксів.

Емотивна та конотативна функції мови полягають у тому, що адресант намагається викликати у адресата емоції та оцінку образу, формує ставлення до нього, наголошує на якійсь характерній ознаці. Тобто мовець, називаючи щось, накладає оцінку, збуджує уяву та асоціації, а як наслідок – і емоції.

Як зазначає П. Білоус, «без емоцій немає мистецтва. Воно пробуджує в людині емоції своїми образами. Реципієнт свідомо чи несвідомо дозволяє вводити себе в штучно створений уявою і фантазією (художній) світ, сприймає його, співпереживає по-справжньому. Література створює віртуальну реальність, даючи читачеві привід для емоційної реакції» [2, с. 56].

Реалізація емоційної і експресивної функцій, як зазначає Ю. Карпенко, притаманна «будь-якому висловлюванню, будь якому тексту», «є не метою, а умовою використання мови» [2, с. 63]. Дериваційні засоби переважно створюють образ за допомогою синонімії словотвірних афіксів. Для вираження емоційно-експресивного відіткну найпродуктивнішими є суфіксальний спосіб словотворення, інші переважно або змінюють лише граматичне значення слова, або змінюють лексичне. Суфікси оновлюють, увиразнюють значення слів або роблять його незвичним, чужорідним, що допомагає розкрити емоційно-експресивний потенціал. Пор.: *юнкер* (нейтральне), *юнкерство* (книжне), *юнкерня* (розмовне); *ріка*, *річище*, *річка*, *річенька*, *річечка*.

За допомогою суфіксів можна акцентувати на різних властивостях денотата (об'єкта позначення). Наприклад, *директор*, *директорка*,

директриса. Перше слово наголошує на фаховій ознаці, друге акцентує на статевій ознаці, третє виражає негативну оцінку денотата.

Суфікси можуть «очищувати» емоційно-експресивне забарвлення слова. Наприклад, слово «каятися» має негативний відтінок, а похідне слово «каяття» нейтральне, оскільки має більшу абстрагованість.

Суфікси можуть переміщати лексику з одного шару лексики до іншого. Наприклад, слова «побутовий», «юнкер» – нейтральні, а похідні «побутовизм» (книжне) та «юнкерня» (розмовне) – стилістично забарвлені. Слово «ідея» – книжне, а похідне «ідейка» – розмовне.

Прослідкуймо емоційно-експресивну природу суфіксів на прикладі п'єси «Мина Мазайло». У демінутивній функції автор використовує суфікси **-ик**, **-иц-**, **-ц-**, **-еньк-** тощо. Микола Куліш використав демінутивні суфікси, щоб увиразнити дитяче мовлення комсомольця Губи. Також автор використовує демінутивні суфікси, щоб створити іронічний ефект, що особливо проявляється тоді, коли автор поєднує їх в одному реченні із суфіксами, що збільшують абстрактність: «Услід їй гадючками поповзло шипіння, свистіння» [5, с. 89].

Автор, щоб створити «відтінок книжності» (урочистий, серйозний або піднесений настрій) використовує етимологічно старослов'янський суфікс **-ість** (а також похідні прислівники на **-іс-н-о**), латинський суфікс **-иціј-**, що має значення «дія; наслідок дії» та ін. Це вживання має особливий ефект тоді, коли читач відчуває варіативність реалізації афіксної системи мови відповідно до стилю мовлення. Пор.: «Тому на запитання тьоті Губа подав таку пропозицію...» [5, с. 74] і «Тому на запитання тьоті Губа запропонував...»

Як зазначає Ю. Карпенко, «онімія художнього тексту є засобом створення художнього цілого, робить яскравим художні образи, передає глибинний зміст, являє собою засіб художньої виразності» [2, с. 237]. Микола Куліш вдало обіграв суфікси у прізвищах персонажів. Наприклад, коли Рина зарекомендувала свою подругу Мокієві як «Розсоха», то Уля, засоромившись, виправила на «Розсохина» [5, с. 11] – додала суфікс **-ин-**.

У сюжеті п'єси «Мина Мазайло» замальовано ситуацію, де працівник «Донвугілля» вважає причиною всіх своїх нещасть українське прізвище і хоче змінити його на російське. Цій думці «підіграють» інші персонажі, зокрема вчителька правильної вимови Баранова-Казино: «Скажіть – змінили вам прізвище? Папа ваш так турбувався... Воно і справді якесь чудне. Любонь, малоросійське?» [5, с. 32]

Іронічним є те, що Мокій, агітуючи Улю, згадує про «якісь заяложені, солодко-міщанські» [5, с. 23] прізвища на **-ськ-ий** – Аренський, Ленський, Милославський – і саме комсомолец Аренський дорікає: «Занадто захоплюється мовою. – Боліє. Питання – чого?» [5, с. 59] Прихильники замінити прізвище Мазайло на, як вважає тьотя Мотя, «більш людське» [5, с. 74], почувши прізвище Аренський, радіють.

Суфікс **-ов-** у прізвищах створює особливий образ: «...Список осіб, що міняють своє прізвище. Минько Панас на Мінервина Павла. Читаю, не

розумію. Вайнштейн Шмуель-Калман-Беркович на Вершних Самійла Миколайовича – читаю; Засядь-Вовк на Волкова, читаю, Ісидір Срайба на Алмазова, і тут все прояснилось. Я зрозумів, де я і чого прийшов...» [5, с. 20] До того ж Мазайлові пропонують змінити прізвище на Розов, Тюльпанов, а після дискусії – Мазов, Рамзесов, Рамазай-Армазасов тощо. Також цей суфікс створює колорит в топонімах: «Дивлюсь – не “Харьков”, а “Харків”! Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?» [5, с. 49], «Тільки слави, що на вокзалі “Харків” написано...» [5, с. 51].

Емоційно-експресивне мовлення є ефективним засобом індивідуалізації образу персонажа. «Драматичним жанрам властиві монтаж тексту із висловлень персонажів (монолог, діалог, полілог), зорієнтованість на сценічне відтворення (звідси – ефективність образів-персонажів, їхнього мовлення, поведінки), мовне саморозкриття героїв», – зазначає П. Білоус [3, с. 166].

Мовлення прихильників змінити прізвище сповнено етимологічно церковнослов'янськими суфіксами **-ств-, -ї-, -тель, ущ-, -її-**, а також okazіональних утворень із суфіксами **-тель, -щин-**: «предсідатель» [5, с. 62], «». Щоб створити збуджений настрій, вони використовують етимологічно грецькі і латинські суфікси **-ації-, -иції-, -ізм-**: «Є пропозиція скінчити дискусія» [5, с. 73] і «Пропоную скінчити дискутувати».

Лина Мазайло, щоб створити урочистий, збуджений або глузливий настрій, теж використовує суфікси **-тель, -ість**: «Слава Богу! Слава Богу! Спасителька наша приїхала...» [5, с. 47]. Демінутивні суфікси мають іронічний відтінок тоді, коли їх поєднано в одному реченні з книжними, урочистими суфіксами: «Ви йому потрібна не на коханнячко, не на милуваннячко, а тільки, щоб робити на вас україні-за-а-цію...» [5, с. 86]. Мовлення Лини, Рини та Улі сповнене демінутивних суфіксів **-еньк-, -ячк-, -ась, -ус-, -ик-, -очк- (-ечк-), -к-, -юн-, -ц-** та нульовий суфікс: «Дурненька, не бійся! Я тобі дам потайний ключик, я покажу стежечку до його сердечка» [5, с. 10].

Дядько Тарас, щоб створити піднесений або іронічний відтінок, використовує книжні суфікси **-іст, -ова-, -нн-, -її-**: «Як прийшла революція, то націоналізували його будинки» [5, с. 97]. До okazіональних утворень дядька Тараса належать слова із суфіксами **-ник** (має значення «предмет з елементом сукупності предметів, названих твірною основою»), **-щин-** (що виконує аугментативну функцію), **-ор** (етимологічно латинський суфікс, має значення «особа певного роду занять» [6, с. 220-221]; створює іронічний відтінок): «одіжник» [5, с. 72], «расейщина» [5, с. 55], «українізатор» [5, с. 56].

У демінутивній функції Мокій вживає суфікси **-ок, -ісіньк-** (має також семантичне значення великої міри). Нульовий суфікс у його мовленні має іронічний відтінок. У мовленні Мокія переважають книжні суфікси **-ість, -нн-, -ізм, -ац-, -її-, -иції-** тощо: «Брахіцефальності пересічний індекс, себто короткоголовість...» [5, с. 35], «Це ж русифікація!» [5, с. 45], «Вузьколобий націоналізм! Шовінізм усе це!» [5, с. 52]. Поєднання в одному реченні

книжних та демінутивних суфіксів створює відтінок іронії, зверхності, зневаги: «Щоб ми вийшли на високості... На високості... На високості інтернаціональної культури – першим повстаєш проти цього ти, папо, засновуючи у нас на Холодній Горі замість українського лікнепу якогось інститутика старих класних дам...» [5, с. 65]. Книжні суфікси створюють образ особи, яка прочитала багато наукової літератури.

Мовлення комсомольців сповнене урочистими книжними суфіксами - **іст-, -иці-, -ізм, -ість, -енн, -ств-**: «Але, вважаючи на далеку майбутність цієї системи, ми мусимо до того часу пристати на пропозицію...» [5, с. 74].

Отже, драматург використовує емоційно-експресивні можливості суфіксів не хаотично. Емоційно-експресивний відтінок прагне виразитися у формі слова. В авторському мовленні ці суфікси виражають позицію автора або викликають у реципієнта пені емоції, ставлення.

Драматург вдало обіграв суфікси в онімах та в мовленні персонажів, що значно індивідуалізувало їхні образи, увиразнило загальну тему зображення. Персонаж, називаючи щось, виражає своє ставлення до нього, виражає свої соціальні та розумові риси. У п'єсі «Мина Мазайло» продуктивними є суфікси **-ість, -тель, -і-, -нн-, -к-**.

Результати дослідження будуть корисні для тих, хто хоче більше дізнатися про емоційно-експресивну природу суфіксів та те, як М. Г. Куліш використав її у своїй творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми українського словотвору / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 669 с.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. Вид. 2-ге, стер. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 336 с.
3. Білоус П. В. Теорія літератури : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 328 с.
4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Вид. 3-тє, перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
5. Куліш М. Мина Мазайло; Патетична соната: п'єси. Київ : Знання, 2018. 207 с.
6. Селігей П. О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. Київ : Академперіодика, 2014. 324 с.

Т. М. Рожко,

студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки

(науковий керівник: д. ф. н., професор Н. М. Костусяк)

СУЧАСНА ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ДИНАМІКИ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Суспільна динаміка генерує мовні зміни. Договірні й дипломатичні взаємовідносини з різними країнами, торгівельні зв'язки, формування глобального інформаційного простору, трансформація різних сфер діяльності та ін. слугують передумовою збагачення мови й важливим підґрунтям для проникнення запозичень, які беруть участь у розбудові словникового складу. Запозичення лексем – звичний і необхідний процес розвитку мови, за умови правильного вживання кожне іншомовне слово не шкодить її самобутності.

Важливий чинник динаміки мови – взаємодія з мовами інших держав, що відбувається впродовж тривалого часу. Нині складно визначити початковий етап проникнення запозичень, проте з упевненістю можна говорити про те, що нові лексеми мають різний ступінь закріплення в тій мові, до якої вони потрапили. На переконання Н. М. Костусяк, «одні з них залишаються на десятиліття, “життя” інших менш тривале» [1, с. 18].

Безумовно, ми сьогодні послуговуємось різними словами, та нечасто замислюємося над джерелом виникнення кожного з них. Багато іншомовних лексем поступово починаємо вважати «своїми», часто підпорядковуємо їх українським лексичним нормам, граматичним й орфографічним правилам. Оскільки процес запозичення безперервний, то проблема дослідження зазначених одиниць не втрачає актуальності. Суголосні міркування з цього приводу висловлюють українські науковці: «Склад іншомовної лексики постійно оновлюється через безперервність процесу лексичного запозичання, відповідно кількість тематичних груп іншомовних лексем може змінюватися. Саме тому проблема вживання лексем іншомовного походження потребує постійної уваги дослідників» [2, с. 201].

Упродовж тривання російсько-української війни простежуємо актуалізацію запозиченої лексики певних тематичних груп, а також творення на її основі інших похідних слів, що, поза сумнівом, засвідчує мовну динаміку та її взаємодію із зовнішніми чинниками. Зокрема, виправдовуючи повномасштабну воєнну агресію в нашій державі, ворог використав слово *денацифікація*, засвідчене ще в давніших лексикографічних працях: «**Денацифікація** (від *де...*, *нацизм* і *...фікація*) – система заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків панування *нацизму* в політичному, економічному й громадському житті німецького народу після розгрому гітлерівської Німеччини з метою проведення демократичних перетворень у країні» [3, с. 199]. Значення вказаної номінації, порівняно з поданим тлумаченням, зазнало деяких змін. Послуговуючись словом *денацифікація*, російська влада аж ніяк не мала на увазі нацистів гітлерівської Німеччини, а придумала існування людей, які нібито сповідують ідеї нацизму в Україні,

плутаючи з тим, що для нашого народу здавна пріоритетні не нацистські, а національні переконання. Часто в засобах масової комунікації журналісти використовують цю лексему з негативно-іронічним навантаженням, наприклад: *Але звернімо увагу на інше: на термін «денацифікація України», який останнім часом постійно звучить у виступах Путіна та його оточення. А ще – на його ж численні звинувачення Києва у «геноциді народу Донбасу». Такі собі «магічні коди», адресовані не стільки всередину Російської держави, скільки назовні, на обшири демократичного світу («День», 26.02.2022).* Процес метафоризації простежуємо на прикладі лексеми *орки*. Нині це слово вживають не із закріпленням за ним значенням 'видумані фантастичні істоти', а з метою підкреслення жорстокості російських військових, наприклад: *Орки – ви не зможете вбити нашу українську культуру, навіть, якщо зруйнуєте приміщення театру, навіть якщо вбиватимете акторів! Ми маємо генетичну пам'ять, ми маємо глибоке коріння!* («День», 18.03.2022); *«ЗСУ б'ють орків, а ті знаходять все нове й нове “гарматне м'ясо”, Попасняниця всяяна трупами рашистів, яких не забирають», – написав глава ОВА* («День», 17.04.2022).

Від початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України актуалізовано чимало інших запозичених слів. Серед них *байрактар* та *джавелін*. Про тривання процесу мовної адаптації свідчить те, що їх оформлюють і латиницею, і кирилицею, хоч кириличне написання домінує, а також із малої та великої літер, у лапках і без них: *Але, дякуючи нашим захисникам і джавелінам, противник продовжує втрачати техніку і живу силу* («Газета по-українськи», 25.04.2022); *Як повідомлялося, українська армія успішно застосовує в боях розвідувально-ударний безпілотний комплекс **Bayraktar** турецького виробництва* («День», 04.03.2022); *«Сьогодні на світанку біля острова Зміїний було знищено два російські катери типу **Раптор**. Працює **Байрактар**», – написав Залужний* («День», 02.05.2022). Деякі контексти засвідчують розширення семантичного діапазону цих слів, передусім ідеться про їхній стосунок до лексико-семантичного способу творення слів: *Хліб пшеничний «Яровий» тепер надходить у продаж під назвою «Джавелін»* («День», 09.03.2022); *На Дніпропетровщині з'явилися хлібобулочні вироби «Байрактар» та «Джавелін»* («День», 09.03.2022). В усному мовленні дикторів інформаційного телемарафону «Єдині новини» подекуди навіть трапляються утворені суфіксальним способом деривати *байрактарнути*, *джавелінити*, *джавельнути*, що вказує не тільки на особливу популярність твірних відповідників цих дієслів, а й активний процес їхнього мовного закріплення.

Як засвідчує сучасна мовна практика, запозичення продовжують проникати в українськомовний простір, проте, на нашу думку, цей процес контрольований, він аж ніяк не вплине на втрату самотності української мови. На цьому слід акцентувати увагу здобувачів освіти, зокрема й школярів. Опанування іншомовної лексики має відбуватися на засадах нині пріоритетного компетентнісного підходу. Перед педагогом стоїть непросте завдання – сформулювати свідомого, впевненого в собі комунікабельного учня,

який зможе чітко формулювати думку, відповідати на запитання, ініціювати розмову і, найважливіше, послуговуватися мовними нормами як в усному, так і в писемному мовленні. Формування мовних і мовленнєвих навичок – достатньо непростий аспект комунікативної компетентності. Саме на реалізацію вказаних завдань має акцентувати увагу вчитель на уроках української мови, присвячених опануванню запозичених слів.

Отже, процес запозичення продовжує відбуватися, він сприяє збагаченню української мови, але тільки в тому разі, якщо не виходить за межі контрольованості, інакше запозичена лексика стане неефективною і лише «заплямує» нашу рідну мову. Такі пріоритети повинні сповідувати й під час вивчення цієї групи слів у шкільному курсі рідної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Костусяк Н. М. Динаміка запозичених лексем із першою частиною відео в медіатекстах ХХІ ст.: семантика та проблема кодифікації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 1. С. 18–25.

2. Молоткіна Ю., Костусяк Н., Навальна М. Іншомовна термінологічна лексика інформаційних технологій в українських інтернет-виданнях. *Волинь філологічна: текст і контекст. Проблеми інтерпретації тексту : зб. наук. праць / упоряд. Т. П. Левчук. Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. Вип. 31. С. 187–204.*

3. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна ред. укр. рад. енциклопедії, 1977. 776 с.

А. В. Сидорик,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

**МЕТАФОРИ В РОМАНІ «КОХАНЦІ ЮСТИЦІЇ»
ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА**

Для постмодерністського твору, як і будь-якого іншого, характерним є використання тропів. Троп – слово, уживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його «внутрішньої форми» [2].

До тропів належать порівняння (пояснення одного предмета через інший, подібний до нього), алегорія і символ (передавання абстрактної ідеї за допомогою образу), метафора (розкриття сутності одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю), персоніфікація (перенесення ознак живого на неживе), метонімія (перенесення на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для певного слова предметом за своєю природою), синекдоха (кількісне зіставлення предметів та явищ), перифраз (заміна предмета чи явища його описом), оксюморон (поєднання протилежного), епітет (художнє означення), гіпербола (перебільшення) та інші [2].

«Коханці Юстиції» – роман українського письменника Юрія Андруховича, виданий у 2017 році. «Коханці Юстиції» – паранормальний роман, у якому окремі життєписи з притаманною автору композиційно-стилістичною майстерністю об'єднуються в художню цілість.

Говорячи про цю книгу, головна редакторка BBC News Україна Н. Кур'ята зазначила: «Роман Юрія Андруховича – про людей у неймовірно складних, часто трагічних ситуаціях. Ці бунтівники та ідеалісти хочуть по-своєму усправедливити недосконалий світ. Особлива принадність тексту в поєднанні історичного антуражу, навіть документальних свідчень – з містикою й легендою. Історія й сучасність нагадують про відносність істини, але й про необхідність її шукати» [1].

Тональність роману Андруховича також частково епічно-іронічна, але й епічносаркастична. Іронічна вже сама назва роману – «Коханці Юстиції». Її іронічність виникає на порушенні так званих ритуальних дій соціуму. У демократичному суспільстві до юстиції, тобто судової влади, поважне, шанобливе ставлення, бо закони стоять на сторожі цього демократичного життя. Але роман Ю. Андруховича не про таке суспільство, а про порушників законів, за якими живе суспільство, тому назва відображає нехтування цими людьми законів суспільства. Це автор висловив у метафорі, бо коханець – це чоловік, що перебуває в позашлюбному зв'язку з жінкою або дівчиною..., тобто ця метафора виражає протизаконні відносини протагоністів твору до законів суспільства.

Метафора означає розкриття сутності одного предмета чи явища через особливості іншого; це образне розкриття суті явища через подібне йому. У такий спосіб метафори дозволяють передавати інформацію про відносно

знайомий предмет (базовий домен) через новий і відносно невідомий (цільовий домен).

Епічно-саркастична тональність як вияв злої іронічності до зображуваного денотату пронизує увесь роман Андруховича. Автор майстерно добирає оксиморони, щоб досягти цього підвиду гумористичної тональності: *виняткова краса його злочинів, найзухваліші вбивства і грабунки, виконано з неабияким естетичним чуттям, залишають непозбутнє враження вільної натхненної творчості* (с. 8), *бездоганні зарізяки* (с. 17), *випущені звірі [...], бавлячись у квітниках, водограях та монастирських садах і тепер уже неквапно ласуючи окремими пороздираними перехожими* (с. 18); *Дукати виявилися всі як один фальшиві, і в ніч на 22 червня Немирич та його хлопці віроломно наздогнали шахрая та його валку на Великому Шовковичному шляху, де порубали всіх до одного [...]* (там само); *сонце зійшло на заході* (с. 104) і підсилює саркастичну тональність іншими стилістичними засобами: ремінісценціями (напр. непряма цитата ВоLANDa з «Майстра і Маргарити» Булгакова щодо вбивства Потоцького), варійованими повторами, переліком і т. д.

Автор насичує текст великою кількістю метафор: *...біла пляма в океані національної історії...* (с. 9) – про невідомі сторінки історії; *...за буйними учтами, близийськими співами...* (с. 10) – про вільний час оригінальних вигнанців; *...знавеснілий фанатик правосуддя...* (с. 11) – про правоохоронця; *...зрешетили старого Ісаковича кулями...* (с. 2) – про пограбування ювеліра; *...найголосніша справа...* (стор. 3) – про притягнення Немирича до відповіді; *...піддавшись оригінальній музичній темі...* (с. 3) – про зігнання звірів до кліток; *...присів на голку...* (с. 4) – про долю героя; *...стіни темниці були списані Амальчиним іменем...* (с. 5) – про перебування кримінальника у в'язниці; *...блискучі злочини...* (с. 5) – про злочини Немирича; *...гірка чаша трагізму...* (с. 5) та *...гіркота Немиричевої чаші...* (стор. 5) – про долю Немирича; *...паршива віця в героїчному українському стаді...* (с. 6) – про Немирича; *...спецслужба прагнула завербувати кожного зайця...* (стор. 6) – про обставини вербовки людей тощо.

На активне вживання в постмодерній творчості метафори вказує Л. Приблуда, зауважуючи, що вона виконує образотворчу, стилістично-описову, емоційно-експресивну, зображально-оцінну, внутрішньоаксіологічну функції, які не лише увиразнюють художній текст, а й сприяють вираженню позитивної чи негативної оцінки зображуваних явищ, внутрішнього стану персонажів [3].

Отже, Юрій Андрухович у творі «Коханці Юстиції» зіставляє мало поєднані об'єкти й смисли, створюючи при цьому яскраві й місткі образи, збагачуючи мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Zaxid.net. Книгою року BBC став роман Юрія Андруховича «Коханці Юстиції». ZAXID.NET (укр.). Архів оригіналу за 19 лютого 2020. Процитовано 17 лютого 2020.

2. Тропи в українській літературі.
URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/3461-tropi-v-ukrajinskij-literaturi> (дата звернення: 18.04.2022)

3. Приблуда Л. М. Стилiстичнi функцiї метафори у прозi початку ХХI столiття. *Society of culture*. Lublin, 2013. С. 188–193.

А. Л. Сич,

студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка

(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич)

ГРАМАТИЧНЕ, ЛЕКСИЧНЕ ТА СТИЛІСТИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У РЕТРОРОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ЦЕНЗОР СНІВ»

Тематична лексична група зі значенням «їжа та напої» – це багаторівневість, яка організована певним чином. Водночас вона не є замкнутою системою, де елементи об'єднуються в лексико-семантичні групи на основі родо-видових синонімічних понять за загальною і диференційною семантичними ознаками, які вони виражають. Найпершими, хто почав досліджувати лексику на позначення їжі та напоїв, були етнографи, а пізніше номінацію і аналізували й лінгвісти. Цінними є праці Є. Турчин, Г. Вешторт, Н. Загнітко, В. Різник, Л. Борис, Й. Дзензелівського, М. Бубряка, Е. Гоци, М. Волошинової та ін.

Назви страв – найбільш уживаний шар у тематичній групі лексики, тому основними методами номінації страв є: основа виготовлення, спосіб приготування, форма виробу, функція. Граматично назви їжі та напоїв можна виразити у формі іменника в поєднанні з прикметником, відіменним прикметником, прийменниково-іменниковим словосполученням.

Наша мета – описати граматичне, лексичне та стилістичне оформлення назв їжі та напоїв у ретроромані Юрія Винничука.

Часто у творі лексика на позначення їжі та напоїв уживаються в сполученні з іншими частинами мови:

- Іменник (основна назва) + прикметник (додаткова ознака з прийменником або без): *житній валлійський хліб; шмат нарізаного бекону; морські смаколики; з гарячою водою; з міцною кавою;* (якісні прикметники); *чорна кава; ячмінною кавою;* (відносні прикметники). Також автор використовує найвищий ступінь порівняння прикметника: *найдорожчі й найзаморочливіші котлети, найдорожче шампанське*. А ще означення використовується зі значенням місцевості, що характеризує страву або той чи інший напій: *французькими тістечками, віденська кава, грецького вина, італійські вина, польська горілка*.

- Іменник + займенник: *мої тістечка; наші шинцлі, свій коньяк* (присвійні займенники); *та ярина, те пиво* (вказівний).

- Іменник (основна назва) + іменник у непрямих відмінках (додаткова ознака з прийменником або без): *кілька кісточок бульйону з яловичини; горілкою з карафки; шампанське з льодом*.

- Іменник (додаткова ознака) + іменник у непрямих відмінках (основна назва з прийменником або без): *салати з бурячків, салери й капуста, драглі з коропів і щук; пляшки з шампанським; з пляшкою джину*.

- Іменник + кількісний числівник: *дві канапки з шинкою та два пампухи, одна курка, шість котлет по-київськи, п'ятдесят грамів коньяку;*

триста грамів горілки; вісім пляшок рому і бренді (власне кількісні числівники); кілька кісточок бульйону з яловичини; кілька кухлів пива (неозначено-кількісні числівники).

- Іменник + дієслово у формі:

- дійсного способу теперішнього часу I особи однини: *готую вечерю, ріжу бекон, виймаю пляшку вина, наллю пива*; I особи множини: *купуємо тістечка, продаємо струді, п'ємо пиво, возимо молоко*; III особи однини: *смажить яєчню, перехиляє келихи шампану*; III особи множини: *начиняють щуку, двигають молоко*;

- минулого часу чоловічого роду: *замовив салат, з'їв біфштекс, купив пляшку вина, запив гарячим розсолем, випив кави*; минулого часу множини: *жували вечерю, підробляли борошно, зготували сніданок, дали два галони води*; минулого часу жіночого роду: *заморозила ягоди, вималювала візерунок на торті, оздоблювала торт, замовила коньяк*;

- майбутнього часу I особи однини: *тепер питиму шампана*; II особи однини: *привезеш грецького вина*; III особи однини: *віллє горілку*;

- наказового способу II особи множини: *візьміть пляшку шампана, зробіть запас вина, принесіть мені порцію чаю, пийте ром*; I особи множини: *ходімо на лямку вина*;

- інфінітива: *обкачати в сухарях, начиняти рибу, принести обід, вбивати час за кавою, куняти з кавою*.

Зазначені вище конструкції часто об'єднуються в одне ціле, яке характеризує назву за різними критеріями: якість, спосіб приготування, колір, основні й додаткові компоненти.

Автор апелює до синонімії при абстрактній назві їжі: страва, смаколики, вгощення, сніданок, обід, вечеря, споживчі товари; а також і при назві напою: напій, випивка, алкоголь, трунок, питво.

Фіксуючи номінації напоїв у ретроромані, можемо підсумувати, що Юрій Винничук використовує однорідність, яка сполучається безсполучниковим зв'язком. При цьому важлива роль належить інтонації: *«За шинквасом на полицях красувалися пляшки з горілкою, ромом, вином»* [1].

Назви напоїв поєднуються сполучниковим сурядним, найчастіше єднальним сполучником і, та (у значенні і): *«...пан Гредель замовив ще дві пляшки шампана і солодке»* [1], а також розділові сполучники чи, або: *«...пили пиво чи каву...»* [1]; розділовий парний сполучник не лише..., а: *«...не лише м'ясо, смалець, мармуляду, рибу, мед, оцет, дріжді, цукор, крупи, а навіть яйця...»* [1] (у цьому випадку використано безсполучниковий та сполучниковий зв'язок).

Трапляються випадки, де використані обидва зв'язки – безсполучниковий та сполучниковий: *«... на тім світі не дадуть горівки, ані пива-меду, ні вина»* [1] (другий і третій компонент поєднуються розділовим парним сполучником – ані,... ні, а перший – інтонацією);

Автор, як правило, уживає напої у формі однини, але в деяких випадках номінативи наявні й у формі множини: «...поливаючи їжу винами та коньяками...» [1].

Поодиноким є використання заперечних часток: «...не дадуть горівки, ані пива-меду, ні вина» [1]; а також протиставних відношень: «...ми п'ємо пиво, а треба пити віскі» [1].

Юрій Винничук у романі зазвичай надає перевагу розповідним реченням, де фіксуються напої, але також можемо натрапити й на питальні: «Можна вас запросити на каву?» [1]. Спорадичним ужитком відзначаються окличні речення, наприклад: «Кулюс! Най мене нагла чорна кава залле! Та то ти!» [1]

Звернімо увагу на те, що автор використовує стилістичні тропи, що надають експресивного забарвлення текстові, такі як: порівняння («Вона водить пальцем по столу, розмащуючи краплину кави, від чого та краплина стає схожою на квітку, маленьку червону квіточку» [1]); антитезу («Відтак ми з нею засіли за меню і сотворили не меню, а Пісню пісень з багатющою панорамою холодних і теплих закусок, основних страв та десертів» [1]); переносне значення («... всі складки свого пушиного дріжджового тіла...» [1]); оксюморон («...Я підкинув до печі торфу, скропив сухарі водою і поклав на блят. Коли вони розм'якли, я намастив їх смальцем і з'їв разом із зупою. Отак я пообідав у своїй рідній хаті нерідними харчами» [1]); гіперболу («Вони тропили гори салатів, відра оселедців, піраміди канапок з ковбасою...» [1]).

Зазначимо, що у творі вжито й фразеологізми, ключовими словами яких є назви напою та їжі: «...вбивати час за кавою» [1] (щоб скоріше промайнув час); «Так, що тут ще один генерал у долі. Розумієш, який рівень? Груба риба» [1]; «Я пробував виторгувати бодай ще один тиждень, але в мене нічого не вийшло, бо, як з'ясувалося, до Львова має приїхати дуже висока риба з гестапо і харчуватися ця риба буде тут»[1] (надзвичайно важлива й шаноблива людина).

Отже, у творі лексика на позначення їжі та напоїв уживається в сполученні з іншими частинами мови: іменник з іменником, прикметником, займенником, числівником, дієсловом. У романі автор апелює до синонімії, антонімії, однорідності, антитези, гіперболи, оксюморону, порівнянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винничук Юрій Цензор снів. Харків : Фоліо, 2016. 319 с.

О. М. Слабокруг,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

БІЛІНГВІЗМ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ КОРОСТЕНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ

Білінгвізм (інша назва двомовність) – це використання однією людиною чи групою людей двох мов у межах однієї держави. Існує не одне визначення цього поняття. Наприклад: енциклопедичне видання «Українська мова», подає двомовність (білінгвізм), як «практику індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї державної або соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [2, с. 131].

Одна з перших дослідниць українсько-російського білінгвізму Т. Бурда під цим терміном розуміє володіння двома мовами, але на різних рівнях, використання їх перемінно, пасивно та активно й залежно від ситуації, царини комунікації людини. Хоч і при розбіжності думок, усе ж таки більшість науковців беруть за основу визначення саме почергове використання мов, а не рівень володіння ними.

Явище двомовності цікавило й цікавить багатьох науковців з різних країн світу. Українські вчені також не обійшли стороною це поняття, а саме: І. Брага, Л. Масенко, Н. Матвеева, С. Соколова, О. Чередниченко, В. Чемес та ін.

Мета роботи – простежити наявність білінгвізму в освітньому середовищі учнів Коростенщини.

Загалом сучасна мовна ситуація засвідчує, що, хоч українська мова є державною мовою й має функціонувати в усіх царинах життя українців, зокрема й освітній, проте насправді часто мовний режим у стінах школи почасти зазнає впливу російської мови. Такої думки дотримуються мовознавці, як-от: О. В. Калиновська та О. М. Данилевська. Дослідники стверджують те, що українська функціонує поряд з російською мовою. Українська виконує функцію мови навчання, а російська служить для неформальної комунікації [1, с. 199]. Такі думки й твердження науковців послуговували поштовхом для того, щоб дослідити й підтвердити або ж спростувати наявність двомовності в шкільному середовищі коростенських школярів.

Явище двомовності поширене на всій території нашої країни, тому не дивно, що така ситуація характерна й для царини освіти.

Із опитування, яке проводилося з початку листопада 2021 року по січень 2022 року серед коростенських школярів середньої та старшої ланки, наявна така картина: 96 % опитаних дітей народилися в місті Коростень, своє навчання в школі починали в рідному місті.

За національністю 100 % респондентів є українцями, усі опитані діти навчаються в українськомовних школах.

Безсумніву, мовне середовище коростенських школярів є білінгвальним, оскільки в межах навчальних закладів міста активно функціонує українська мова й російська.

На питання «Якою мовою діти відповідають на уроках?» 67 % відповіли українською, 9,6 % російською, 20,7 % відповіли суржиком, що свідчить про те, що залишається чималий відсоток учнів, які не послуговуються українською мовою під час навчального процесу, за умови, що мовою навчання в Україні є українська мова. На питання про обов'язковість викладання навчальних предметів державною мовою отримали такі результати: 62,2 % відповіли, що має бути державна мова, 24,4%, що скоріше обов'язкове, 9,6 % скоріше ні, ніж так, і 3,7 % відповіли, що взагалі не обов'язково викладати навчальні предмети українською мовою, 24,4 % не досить впевнено відповіли за викладання українською мовою.

Коростенські школярі на перерві спілкуються переважно суржиком та російською мовою, невеликий відсоток дітей розмовляє з однокласниками українською, таку картину ми бачимо й тоді, коли діти спілкуються з друзями в неформальній обстановці, що дає підстави говорити про те, що учні використовують дві мови, як у навчальному процесі, так і в повсякденному житті.

Із опитуваних 25,4 % відповіли, що їх дратує, коли вчитель просить давати відповідь тільки українською мовою або виправляє відповідь, якщо вона була російською мові чи суржиком. Напевно, це є показником того, що не завжди й не всюди навчальні заклади приділяють увагу мовному вихованню. Мовна культура насамперед виявляється в ставленні людей до мови. І хоч мовне навчання в нашій країні на високому рівні, цього не можна сказати про мовне виховання, підтвердженням цього є те, що 47 % дітей дотримуються думки, що всі українці повинні розмовляти державною мовою, а 30,9 % вважають протилежне, 21,3 % байдуже.

Отже, явище білінгвізму притаманне школярам міста Коростеня, і як виявилось не тільки в освітньому середовищі, а й у буденному житті. Це несе негативні наслідки для статусу й престижу української мови загалом, і для дітей та їхньої реалізації як громадянина України зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилевська О. М. Посттоталітарні деформації мовної ситуації в українській шкільній освіті на початку ХХІ ст. *IX Міжнародний конгрес українців. Мовознавство. Збірник наукових статей*. Київ : ІМФЕ, 2018. С. 197–213.

2. Українська мова : енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

М. В. Слива,
студентка Волинського національного університету
імені Лесі Українки
(науковий керівник: д. ф. н., професор Н. М. Костусяк)

МОВНЕ ПИТАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті 10 Конституції України зазначено: «Державною мовою в Україні є українська мова» [3, с. 14]. Попри це мовне питання завжди було актуальним і гострим, навіть коли Україна стала незалежною й конституційно закріпила державність своєї мови. Звісно, значна частина населення свідомо того, що тільки рідна мова може бути засобом розвитку та збереження нації, а також зброєю, яка не дасть ворогові її здолати. Як справедливо наголошує Л. Т. Масенко, «поширене в масовій свідомості переконання в тому, що мова – це лише засіб спілкування, є глибоко хибним. Мова нерозривно пов'язана з культурою і свідомістю» [2, с. 109]. Проте ще й досі є ті, хто використовує російську мову в повсякденному спілкуванні, а українською послуговується почасти, тільки за потреби, переважно обмежуючись офіційними сферами. На жаль, навіть донедавна російською лунали виступи у Верховній Раді України.

Складну мовну ситуацію наша держава успадкувала від колишнього тоталітарного режиму, коли пріоритетності надавали російській мові, а українській нав'язували стереотип меншовартості та вторинності, що стало підґрунтям пропаганди та маніпуляцій. Тривалим був період утисків і нищення української мови, культури, історії та нав'язування нам проросійської ідеології. Спрямовані на це заходи, поза сумнівом, перешкоджали розширенню сфери вживання української мови та її комунікативній потужності. Поте з часу, коли Україна стала незалежною державою, мовна ситуація зазнала позитивних змін, хоч, звісно, про повне мовне відродження говорити не можна. Зросійщена частина України, зокрема східна та південна, не виявляла великого прагнення комунікувати українською мовою й не усвідомлювала повною мірою зв'язку мовних конфліктів із питанням цілісності України. Актуальні міркування з цього приводу висловлює Л. Т. Масенко: «Оскільки національна мова, культура й ідентичність перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності, розростання зросійщених напівмовних середовищ становить реальну загрозу державному суверенітетові. Новітня російська експансія в соціокультурний простір країни позбавляє українців, як і в радянський період, культурної перспективи і має наслідком люмпенізацію населення» [2, с. 111–112]. Доказом об'єктивності концепції дослідниці слугує повномасштабне вторгнення Російської Федерації. Саме прикриття т. зв. захистом російськомовних людей стало передумовою початку російсько-української війни. Отож, мовне питання нині одне з важливих та актуальних.

Слід розуміти, що 24 лютого 2022 року – це не лише початок нового відліку в українській та світовій історії, а й етап усвідомлення важливості здобутків, яких українська мова досягла впродовж свого історичного

розвитку. Навіть ті українці, хто не надто переймався питаннями своєї історії, культури, традицій і, звичайно, рідної мови та літератури, зараз змушені задуматися над цими проблемами. Нині ми спостерігаємо велику державотворчу акцію, реальне зміцнення громадянського суспільства, справжню взаємоповагу та підтримку. Україна консолідувалася й разом іде до перемоги. «Кожний народ, щоб побудувати зрілу націю, повинен представити у своєму оточенні найкращий образ себе, створений шляхом утвердження своїх національних цінностей – мови, традиції, історії, міфології, культу героя», – слушно пише Л. Т. Масенко [1, с. 41–42]. Можемо стверджувати, що зараз Україна вибудовує цей образ.

Українці відбиваються не лише зброєю та тестами на вимову, вони також борються за мову. Дехто з російськомовних людей уже почав спілкуватися українською, оскільки прийшло усвідомлення того, що російська – це мова агресора. За іронією долі, відстоюючи т. зв. права російської мови та її носіїв, Путін здійснив мовну революцію, яка об'єднала наш народ. У багатьох закладах вищої освіти організовано розмовні клуби для переселенців. Один із них запрацював у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Заняття відвідують люди різного віку, які читають твори відомих українських письменників, вчать скоромовки, опановують правила орфоєпії, позбуваючись наближення *о* до *а*, перекладають тексти з російської мови на українську, вчать вживати правильні форми кличного відмінка й навіть напам'ять цитують українську поезію. Отож, є сподівання, що зросте престиж української мови, вона поступово витіснить російську. Так само зникне й російськомовна друкована продукція, як нині почали зникати назви міст, площ, вулиць, названі на честь російських письменників, політичних та військових діячів. І це цілком закономірно, адже маємо багато своїх видатних постатей культури, науки, спорту, мистецтва, щодня дізнаємося про подвиги наших захисників, чії імена мають поповнити групу урбанонімів.

Звісно, мовна ситуація в Україні ще далека від ідеалу. Попри деякі зрушення в ставленні до мови, на жаль, ще не можемо говорити про повний перехід усіх українців, передусім східної та південної частини нашої держави, на спілкування національною мовою. Особливо двомовний дисбаланс став відчутним на відносно безпечних територіях, де переважала українськомовна комунікація. Потрапивши в таке середовище, не всі тимчасово переміщені особи намагаються розмовляти українською. Сподіваємося, що вони швидко подолають мовний бар'єр. Адже мова – це генний і культурний код нації, який не лише забезпечує комунікативний процес, а й слугує чинником національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Масенко Л. Т. Мова і свідомість. *Український смисл : науково-популярний лінгвокультурологічний щоквартальник*. 2008. № 1–2. С. 38–54.
2. Масенко Л. Т. Суржик : між мовою і язиком. 2-ге вид., зі змінами і допов. Київ : Києво-Могилянська академія, 2019. 229 с.

3. Конституція України: подарункове видання / упоряд.: Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Є. Г. Кудлай [та ін.]. Київ : ВАІТЕ, 2021. 328 с.

О. В. Степушенко,
студентка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. М. Титаренко)

ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПУ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЖИТОМИРСЬКИХ ШКІЛ У ДВОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Визначення типології мовної поведінки українців на сьогоднішній день залишається актуальним. Лінгвісти намагаються створити класифікацію мовної поведінки, застосовуючи ті аспекти, що визначають напрямки їхніх студій. П. Селігей поєднує типи мовної свідомості саме з типами мовної поведінки [3]. І. Брага аналізує типи мовної поведінки залежно від уживання певного мовного коду [1]. Поки що не існує наукових праць, де було б ґрунтовно описано й подано комплексний та системний аналіз, який стосувався мовної поведінки українців.

Мовна поведінка школярів стикається з проблемами становлення особистості, тому формування та реалізація відбувається в досить неоднозначних умовах, а саме:

- 1) в умовах офіційного спілкування, де особи, що знаходяться в комунікативній взаємодії, не є рівноправними;
- 2) в умовах «підліткового бунту», оскільки особи, що досягли віку від 10 до 17 років знаходяться в одній підлітковій групі, але належать до різних вікових підгруп.

Психологи наголошують, що підлітковий вік є найскладнішим періодом становлення особистості загалом, адже відбуваються важливі зміни в психіці, формується світогляд та основа свідомої поведінки. При розгляді особливостей комунікативного простору школярів потрібно враховувати соціально-психологічні чинники особистості, бо це безпосередньо впливає на тип мовної поведінки.

Для визначення типу мовної поведінки слугують відповіді на питання, які містяться в анкеті про двомовність у комунікативному просторі житомирських школярів.

Аналізуючи отримані дані учасників анкетування на питання «Якою мовою ви спілкуєтесь у повсякденному житті?», маємо такі варіанти відповідей: «переважно українською» – 44,4 %; «суржиком» – 33,3 %; «російською і українською мовами рівномірно» – 16,7 %; «переважно російською мовою» – 5,6 %.

Зіставимо результати відповідей на питання «Якою мовою ви розмовляєте на уроках?»: переважна більшість опитаних обрали варіант – «переважно українською мовою» – 90,7 %; однаковий відсотковий розрахунок по 3,7 % отримали варіанти «суржик», «українською та російською рівномірно». Найменшу кількість – 1,9 % – отримала відповідь «переважно російською мовою».

В умовах формального спілкування в школі більшість учнів, які брали участь в опитуванні, користуються літературною мовою.

Зовсім інший вигляд мають відповіді на питання «Якою мовою ви спілкуєтесь на перерві?». Якщо під час уроків, майже всі спілкуються лише українською мовою, то на перерві тільки 42,6 % опитаних послуговуються державною мовою. Значна частина відповідей, а це 33,3 % припадає на суржик; 18,5 % опитаних на перерві спілкуються українською і російською мовами рівномірно, тільки 5,6 % на перерві послуговується переважно російською мовою.

Якщо зробити висновок, то простір комунікації в школах міста Житомира залишається двомовним, тобто досить поширеним є явище диглосії. Літературною мовою користуються на уроках учні та вчителі, але під час неформального спілкування на перерві або позашкільних заходах засобом спілкування між учнями часто є російська мова.

Для школярів досить важливою та показовою залишається мовна поведінка вчителів, які під час закінчення уроку або на перерві не перемикаються на іншу мову, а спілкуються українською мовою. Якщо це школа, де навчання ведеться українською мовою, то вчителі мають дотримуватися чітко прописаних правил; у цьому навчальному закладі педагоги не мають показувати свої подвійні мовні стандарти.

Важливим питанням для дослідження мовної поведінки житомирських школярів в опитувальнику є «Якою мовою ви говорите в присутності українськомовних співрозмовників?». Переважна більшість респондентів користується українською мовою – 81,5 %; російською та українською рівномірно послуговуються 9,3 % опитаних; суржиком розмовляють 5,6 %, а переважно російською мовою спілкуються – 3,7 %.

Порівняймо відповіді на питання «Якою мовою ви говорите в присутності російськомовних співрозмовників?»: українською мовою спілкуються 40,7 % опитаних; майже однаковий результат набрали відповіді – переважно російською мовою – 27,8 %, а російською і українською мовами рівномірно – 22,2 %; суржиком послуговуються 9,3 % респондентів.

Отже, підсумовуючи вищесказане на підставі анкетування можна зробити висновок, що в школах міста Житомира взаємодіють дві мови – українська та російська. Школярі за рівнем мовної адаптації продемонстрували природний некомфортний тип мовної поведінки. Це означає, що в українськомовній школі діти, які спілкуються українською мовою обирають у позаурочний час або на перерві російську мову, тому що вона більш поширена в неформальному спілкуванні учнів і здебільшого сприймається ними як престижніша.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брага І. І. Мовна особистість суржикомовця в інтернет-дискусії. *Мова і культура*. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. Вип. 14. Т. VIII (154). С. 144–149.
2. Данилевська О. М. Українська мова в українській школі на початку ХХІ століття. Київ, 2019. 364 с.
3. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с.

А. В. Тарасюк,
магістрантка Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(науковий керівник: д. ф. н., професор О. Ю. Зелінська)

МОВНІ ЗАСОБИ ПЕРЕКОНУВАННЯ У ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЧАС ВІЙНИ

У сучасній лінгвістиці спостерігаємо посилений інтерес мовознавців до людського фактору в мові, вивчення мовних і мовленнєвих одиниць у діяльнісно-комунікативному аспекті, активізацію функціонального підходу до вивчення мови шляхом виявлення комунікативно-прагматичних значень мовних одиниць.

Активно вивчають політичний дискурс, особливо тексти прагматичною настановою яких є переконати адресата здійснити вибір на користь адресанта. Мовознавці вивчали різні мовні тактики, які використовують адресати для впливу на аудиторію. Наприклад, Т. Ананко описала комунікативні стратегії у політичному дискурсі Х. Клінтон [1], О. Зелінська вивчала мовні засоби вираження солідаризації в реалізації комунікативної стратегії переконання в проповідницькому дискурсі [2], Л. Монастирєва комунікативні стратегії переконання як одну з характеристик мовної особистості лідера [3]. У цій публікації ми подамо узагальнену характеристику мовних тактик переконання у промовах Президента України у час війни. Промови розміщені на офіційному сайті Президента України, за покликанням <https://www.president.gov.ua/>.

Президент України у час війни постійно звертався як до окремих осіб, президентів інших країн, прем'єр-міністрів, так і до колективного адресата – парламентів, урядів, конгресу тощо. Під час звернень Президент прагнув переконати адресатів надати Україні необхідну допомогу. Для переконання Президент використовував різні мовні стратегії і тактики.

Аналізовані тексти засвідчують, що промовець продуктивно використовував стратегію солідаризації з адресатом. Президент України, звертаючись до очільників урядів і парламентів інших країн, передусім прагнув акцентувати на спільних цінностях, які сповідує Україна та інші європейські народи. За допомогою цієї тактики Президент України формує думку, що ми, такі ж, як і всі європейці, ми одні із них, тому повинні отримати допомогу в біді. Лексичним засобом вираження цієї тактики в аналізованих текстах є прикметник **спільний**: *Але захищаємо всі наші з вами спільні цінності. І ми – світлі люди! І ми захищаємо всі ці цінності вже місяць!* (Виступ Президента України Володимира Зеленського на саміті НАТО); *Що в нас залишилося? Наші цінності. Єдність. І рішучість захищати нашу свободу. Спільну свободу!* (Промова Президента України на спільному зібранні Сенату, Національних зборів Французької Республіки та Ради міста Парижа). Таку ж роль виконує слово **однаковий**: *Взнали й побачили, що ми з вами дуже схожі. Однаково цінуємо свободу. Однаково цінуємо рівність. Однаково хочемо жити. Просто хочемо жити. Однаково хочемо тільки найкращого, найсвітлішого для наших дітей, для наших родин.*

Але зараз ми з вами живемо неоднаково (Звернення Президента України Володимира Зеленського до італійців та усіх європейців).

Тактика запевнення, часто використовується у промовах Президента України. На жаль, ще багатьом треба донести думку, що Україна буде захищати свою територію, свій народ, свою свободу. Реалізація цієї тактики досягалась граматичними засобами. Автор використовує прагматичний потенціал форм майбутнього часу, за їхньою допомогою Президент констатує на невідворотності обраного курсу, на неухильному досягненні поставленої мети: ***Ми будемо боротися*** на морях, будемо битися в повітрі, ми будемо захищати нашу землю, хоч би якою була ціна. ***Ми будемо битися*** в лісах, на полях, на узбережжях, у містах і селах, на вулицях, ми будемо битися на пагорбах... І я хочу від себе додати: ***ми будемо битися*** на териконах, на березі Кальміуса та Дніпра! І ми не здамося! (Звернення Президента України Володимира Зеленського до парламенту Великої Британії); ***Ми всі будемо боронити*** нашу державу й наші кордони (Звернення Президента Володимира Зеленського до громадян). Посилює переконувальний вплив повтор.

Президент України неодноразово використовував тактику емоційного тиску. Це зумовлено передусім тим, що багато світових лідерів не усвідомлювали реальної загрози розв'язаної війни, не могли наважитись запровадити відповідні санкції проти Росії та відмовитись від тих благ, які дають економічні стосунки. Президент намагався переконати, що економічні інтереси не можуть переважити цінність людського життя. Тактика емоційного тиску полягає у тому, що мовець акцентує на речах дуже близьких для кожної людини, звертається до особистих почуттів, нагадування про сім'ю, дітей, рідну домівку, батьківщину. Зразком тактики емоційного тиску може бути звернення до канадського прем'єра: *Просто уявіть... Уявіть, що о четвертій ранку кожен з вас чує вибухи. Страшні вибухи. Джастіне, уяви, що ти чуєш. І чують твої діти. Чують ракетні удари по аеропорту Оттави. По десятках інших місць по всій території вашої прекрасної країни, території Канади. Крилаті ракети. Ще до світанку. І твої діти обіймають тебе і запитують, що сталося, батьку. А ти вже отримуєш перші звіти про те, які об'єкти в твоїй державі розбиті ракетами Російської Федерації. І ти знаєш, скільки і де вже загинуло людей.* Автор звертається до очільника уряду на ім'я, без звань і назв посад, цим апелює до його людських почуттів, які відчуває кожна людина, незалежно від своєї соціальної ролі. За допомогою цієї тактики промовець прагне, щоб адресат теж пережив такі ж емоції, як і автор звернення і дослухався до його прохань. Емоційного тиску автор промов досягає, коли створює уявні порівняння, закликає уявити, що такі речі відбуваються на їхній території, називає об'єкти, які є виразниками батьківщини адресата: *З танків – по Запорізькій атомній станції. Прямою наводкою. Коли там почалася пожежа. Чи можете ви уявити таке з вашою станцією Bruce Station в Онтаріо? І що б ви відчули, якби побачили, як ваш прапор у кожному місті, де вони проходять, як ваш прапор у Монреалі знімають... Знімають, щоб*

викинути та замінити російським. (Промова Президента України Володимира Зеленського у парламенті Канади).

Емоційний тиск здійснюється шляхом повтору назв реалій, які несуть загрозу людям: **Бомби, бомби, бомби, знову бомби** на будинки, на школи, на лікарні. *І це геноцид. Який не зламав нас. Мобілізував кожного й кожна з нас. І дав нам відчуття великої правди.* (Звернення Президента України Володимира Зеленського до парламенту Великої Британії).

Отже, промови Президента України в час війни демонструють використання різних мовних тактик, за допомогою яких автор пране вплинути на адресата, переконати його прийняти рішення на користь України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананко. Т. Р. Комунікативні стратегії у політичному дискурсі Хіларі Клінтон. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (47). Issue 160. 2018. С. 7–10.

2. Зелінська О. Тактика солідаризації в реалізації комунікативної стратегії переконання в проповідницькому дискурсі. *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2021. Вип. 30. С. 6–13.

3. Монастирєва Л. В. Комунікативні стратегії переконання як одна з характеристик мовної особистості лідера. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 3. № 4. Ч. 1. С. 176–180.

Д. І. Фіялка,

студентка Поліського національного університету
(науковий керівник: к. ф. н. А. А. Плечко)

НАРОДНА ЕТИМОЛОГІЯ ТОПОНІМІВ ЖИТОМИРЩИНИ

Мала батьківщина займає в житті людини неабияке місце. Людина завжди виявляє інтерес до історії рідного краю, зокрема, і до історії походження назв населених пунктів, пов'язаних з дитинством чи молодістю людини. Чим давніше селище, містечко, тим складніше з'ясувати семантику його назви, тим більше виникає варіантів легенд, пов'язаних з його найменуванням. Тому етимологія топонімів – власних назв географічних об'єктів, здавна привертає увагу дослідників.

Як тільки не називали топоніміку: архівом та літописом землі, синтезом лінгвістики, географії та історії [7, с. 7], розділом мовознавства, що вивчає топонімію [2, с. 1462]. На думку діалектологині Є. Гайової топоніми – своєрідна енциклопедія народознавства, жива історична пам'ять народу, де зафіксована історія заселення кожного села [3]. Дослідниця Г. Лабінська зауважує, що лінгвістичну природу географічних назв засвідчує також тісний зв'язок між топонімією та семантикою, морфологією, фонетикою та діалектологією [7, с. 8]. Етимологію топонімів України досліджували Д. Бучко, Б. Думін, А. Коваль, М. Крилов, О. Купчинський, Г. Лабінська, В. Лучик, М. Пономаренко та інші. Географічні назви Житомирщини були предметом дослідження П. Білоуса, М. Брицуна-Ходака, О. Карпенко, В. Мойсієнка, М. Никончука, Л. Ящук тощо.

Топонімічні легенди й перекази зазвичай пов'язують походження певних загальновідомих та місцевих географічних назв з історичними особами та подіями [8]. Краєзнавець М. Щербина поділяє топонімічні легенди й перекази на ойконімічні (пояснюють походження назв населених пунктів), оронімічні (походження назв особливостей рельєфу), гідронімічні (етимологія найменування водних об'єктів). Г. Лабінська аналізує видову розмаїтість географічних назв, утворених від власних імен (антропотопоніми), від назв тварин (зоотопоніми), назв рослин (фітотопоніми), від назв підприємств, заводів (ерготопоніми) [7, с. 14]. Більшість науковців досліджують походження топонімів за історичними писемними джерелами: актовими документами, грамотами, давніми картами регіонів України тощо. Топонімічні легенди й перекази – це той пласт народної творчості, який і досі передається нащадкам від родичів, вчителів-краєзнавців.

Предмет нашої розвідки – легенди та перекази, пов'язані з назвами топонімів Житомирщини.

Становлення ойконімікону Житомирщини має давню історію, як і саме виникнення поселень на цій території, витоки яких ведуть у долітописний період [6, с. 37]. Значну допомогу в збиранні топонімічних легенд та переказів надають місцеві старожили, краєзнавці, вчителі історії, мови.

Парипси – село за 3 кілометри від смт. Попільня на Житомирщині. За однією з версій, яку оповідають мешканці села *назва села походить від слів*

«пара» – тобто двоїє та «пси» – собаки. На користь цієї версії свідчить легенда про походження назви села з подібним найменуванням Опарипси (Радивилівського району Рівненської області), яка пояснює досить незвичну назву села так: воно було придбане у власність за пару добрих псів [9]. Жителі села Парипси переповідають: *Цілко́м можли́во, шчо коза́цк'і дозо́ри, йак'і патрул'увáли р'івнін:у м'ісцєв'іс'т' з п'ї́ноч'і в'ід Пáволоч'і (ї́ нáпр'амку се"лá Парі́пси) бра́ли з собо́йу пса або páру пс'ї́, а дл'а перепочі́нку зупин'áлис'а ї́ посéлен':і б'іл'а р'ічки Кáмйанка. Згóдом жител'і Пáволоч'і стáли називáти ц'і дозо́ри та жител'ї́ посéлен':а – парипс'áнами, а самé посéлен':а Парі́пси.*

Тхорин – село в минулому Овруцького району, нині Коростенського. За місцевою легендою нáзва с'е"лá в'ід тхор'ї́, шо вод'іл'іс'а. Дрúга л'ег'єнда, кол'і нападáл'і монгóло-татáри, то вони́ так він'їшч'іл'і с'е"лó, шо залиши́їс'а лишé од'ін чолов'єк, ход'ї́ по с'óлах і шукáў соб'є жóнку і казáў: «Ўс'о с'е"лó ун'їчтóж'іл'і, остáїс'á йа од'ін йак тхор, од'ін йак тхор, живї́, бо зарї́їс'а ї́ кúп'їну, йак тхор». Кол'іс' л'úде, йак р'атувáл'іса в'ід татáр, то хавáл'іса ї́ болóт'і, вони́ дїхал'і чéрез трúбочк'і, ту трúбочку називáл'і дихáр, унáсл'їдок зм'їн тої, шо дїхáў стаў дихарї́н, тод'є тхорї́н. С'е"лó дáўн'є. І ї́ тїс'ачу пїатсóт йакóмус' рóц'і зарейестрóване, йак Дихóр.

Ігнатпіль – село Коростенського району Овруцької міської громади. Місцеві мешканці оповідають, що тут бул'і болотá та жи́ї пан Гнат. І тут булó йогó пол'є. Тогó нáзва Ігнатпол'.

Чоповичі – село Коростенського району. За переказами місцевих жителів існує не одна версія про походження назви села: л'єс тут бу́, р'єчка Чоп булá глїбо́ка і ширóка, млин вод'анї́ї стóйáў, а зáре р'ї́чáк, рúсло р'єчк'і м'ї'н'áлос'. Дубї́ з р'єчк'і т'агáли тоўстéзнийє. Од р'єчк'і Чоп нáзва с'елá. Зáраз у нас р'єчка Іршá. Де́що іншу легенду пропонує історик-краєзнавець М. Брицун-Ходак: «Серед названих Чоповців, Скуратовців, Меленівців, Чопи-Чоповичі – найдревніша гілка Старого Роду Х віку, генеза Роду має набагато древніший корінь... Древність Роду Чопів-Чоповичів не викликає сумнівів. Вони мають глибинний корінь Племен Полуденного Світу...» [1, с. 417]. Багато істориків, зокрема В. Антонович, М. Брицун-Ходак, В. Баранівський, Ю. Кононученко-Чопівський, В. Тимошенко та інші дотримуються версії про отримання князем Ігнатом Чопом Древлянським Грамоти на землі цього села, від князя і назва села Чоповичі [10].

Середі – село Ємільчинської селищної територіальної громади в Житомирській області. За однієї з легенд, яку переповідають місцеві: *Проживáў музї́ка Івáн Серéда, п'їшóў в'ін св'їтáми шукáти соб'ї м'їсцє, загрáў б'іл'а р'ічки і сподóбалос' йомú це м'їсцє. Залиши́їс'а в'ін на ц'óму м'їсц'ї жити, а до н'óго приходили л'úди, бо в'ін дúже гáрно граў і казáли: «П'їшли́ до Серéди». А колї́ в'ін помéр, стáли говорї́ти «П'їшли́ у Серéди». Друга легенда подає відомості про людину на прїзвище Серєда в де́що іншому трактуванні: «Пр'їзвишча Серéди у нас в се"л'ї́ немáйє, а чéрез два с'елá поўно пр'їзвишча Серéди. Йшли войáки, почúли йак гáрно грáйє музї́ка і ститáли йогó: «Йак с'елó називáйєца?» – а музї́ка в'їдпов'ї́, шо н'їйáк. «А*

те"бє йак звати?, – Іван Серєда», – в'їдпов'їу музїка. Ото і записали с'єло Серєди. Інша легенда: с'єло стояло посередїн'ї м'їж двома пов'їтами: Овруц'ким і Серєд'ївс'ким, і в'їд серєдини п'їшла нєзва Серєди. С'єло давн'є, з п'ятнєдцатого стол'їт'а.

Дубовик – село в Потїївській сїльській територїальній громаді Радомишльського району Житомирщини. З оповїдок мїсцевих респондентів нєзва сє"ла в'їд дуб'їв, заўждї тут була дубовина, дубова роща. Заўжди була ц'а нєзва, сє"ло даўн'є.

Таким чином, дослідження народної етимологїї окремих топонїмів Житомирщини, дає змогу виокремити антропотопонїми (*Ігнатпїль, Чоповичї, Серєди*), зоотопонїми (*Парипси, Тхорин*), фїтотопонїми (*Дубовик*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брицун-Ходак М. Тисячолїтнї веди Землі Древлїан. Археологїя. Історїя. Етнографїя. Коростень, 2006. 459 с.

2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.

3. Гайова Є. Топонїми – жива історична пам'ять народу (за експедиційними матеріалами з Великоберезнянського району Закарпатської області). URL: <https://www.pyrohiv.com/activities/toponimi-zhiva-istorichna-ramyat-narodu.html> (дата звернення: 10.04.2022).

4. Гуцул Л. Акцентна структура ойконїмів Полїсся. *Волинь-Житомирщина*. 2010. № 22(1). С. 226–233.

5. Карпенко О. Назви поселень Житомирщини (їсторичний екскурс). *Волинь-Житомирщина*. 2010. № 22(1). С. 243–249.

6. Карпенко О. П. Старожитності Житомирщини XV–XVI ст. (на матеріалї ойконїмїї). *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 37–44.

7. Лабїнська Г. Топонїмїка : навч. посїбник Львів : ЛНУ іменї Івана Франка, 2016. 274 с.

8. Щербина М. М. Топонїмїчні легенди і перекази Черкащини / Черкаська обласна органїзація Національної спїлки краєзнавцїв України. URL:

http://nsku.ck.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=23:2010-12-20-10-41-07&catid=24:2010-12-20-10-37-49&Itemid=9 (дата звернення: 10.04.2022).

9. 9. [Wikipedia. Село Опариси](https://uk.wikipedia.org/wiki/Опариси). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Опариси> (дата звернення: 17.03.2022).

10. [Wikipedia. Село Чоповичї](https://uk.wikipedia.org/wiki/Чоповичі). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Чоповичї](https://uk.wikipedia.org/wiki/Чоповичі) (дата звернення: 15.03.2022).

О. С. Цапенко,

магістрантка Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

(науковий керівник: к. ф. н., доцент В. В. Денисюк)

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИСУДКА В «ЩОДЕННИКУ» М. ХАНЕНКА

Українська мова першої половини XVIII ст. мала широку синтаксичну палітру для вербалізації думки. Можна вважати, що всі типи речень – і простих, і складних – уже завершили своє оформлення. Ця теза справедлива для семантичних відношень між частинами речення; вибір засобів поєднання речень був продиктований мовною політикою тієї держави, до складу якої входила та чи та частина українських земель. У цьому аспекті стійкість виявляють засоби вираження присудка, що засвідчують тяглість синтаксичної традиції від киеворуського періоду і до першої половини XVIII ст. Джерелом нашого дослідження слугували щоденникові записи генерального хорунжого Миколи Ханенка, високоосвіченого представника тогочасного українства.

Як засвідчує «Щоденник», М. Ханенко активно послуговувався обома видами присудка – простим і складним. На думку мовознавців, у киеворуський період простий присудок виражався дієслівними формами теперішнього, майбутнього та минулого (аористом, імперфектом, перфектом і плюсквамперфектом) часу, а також формою умовного та наказового способу. Простий присудок у давньоукраїнській мові міг виражатися формою активного нечленного дієприкметника [1, с. 26–36].

У досліджуваному «Щоденнику» зафіксовано такі дієслівні форми для вираження простого присудка:

а) **теперішнього часу**: *Снѣцару, которій дѣлаетъ шафу, дано 30 к.* [2, с. 38]; *Писано въ Новгородокъ по Маджугу и по Захарченка, да о цѣнѣ, почему теперь **продается** на торгахъ збоже* [2, с. 115]; *Звано мене на свадьбу въ домъ бывшой сотниковой Уманцовой, которая **выдаетъ** дочь свою за писаря полкового прилуцкого Івана Александровича* [2, с. 156] та ін.;

б) **майбутнього часу**: *Въ 8-мъ часу предъ полуднемъ оный же полковникъ Алсуфевъ объявилъ, что поселъ знову на Кіевъ свой путь **воспріемлетъ** и на Переволочную не **пойдетъ**, о чемъ отъ мене и къ полковнику прилуцкому Галагану для сообщенія и въ другіе полевые полки писано* [2, с. 136]; *У профессора Matheseos Козе арифметику и первую часть геометріи въ лѣтъ на полѣ **практиковать** будетъ* [2, с. 194] та ін.;

в) **минулого часу**: *Пріѣздила Федорова Шираева зъ дочери, а по обѣдѣ и **отѣхали** купно зъ вчорашними гостми* [2, с. 191]; *Былъ у насъ графъ Мойсѣй Владиславичъ и **сказоваль**, что пошлетъ своего человека въ Стародубъ съ писмами* [2, с. 311] та ін. Аналізована пам'ятка засвідчує, що на першу половину XVIII ст. давні форми минулого часу (аорист, імперфект, перфект та плюсквамперфект) вийшли з ужитку. Ними М. Ханенко послуговується спорадично: *Получилъ листъ одъ полковника зъ полѣценомъ команди полковой, на которій **учиниломъ** отвѣтъ* [2, с. 10]. Активніше щоденникові записи фіксують форми минулого часу, властиві польській

мові, де, на відміну від української, витворилися особові форми як результат лексикалізації колишнього дієприкметника минулого часу з особовими формами допоміжного дієслова бути в теперішньому часі: *Скоро свѣтъ припустилисьмося съ судномъ ботомъ къ самому берегу, иже не мѣлисмо лодки, мусили брести, порозберавшисьъ зъ споднѣхъ убіоровъ, а, вѣйшовши на берегъ, немедля помаршировали до лагеру, гдѣ стояла вся армія отъ моря верстей у 3, а прѣйшовши въ обозъ и допитавшисьъ ставокъ адмиралской и Петра Андреевича, первіе Толстому, и адмиралу, потомъ и габинетъ секретарю Макарову вручилисмо писма, мало зась погодя, когда его императорское величество изволилъ прѣйти до ставки адмиралской* [3, с. 182]; *Готовилисмо себѣ лодку* [3, с. 190]. Звертає на себе увагу те, що М. Ханенко активно послуговується для вираження простого присудка допоміжними дієсловами: *Ночью былъ пожаръ* [2, с. 414]; *Рано былъ пожаръ подлѣ Сухаревой Башни* [2, с. 415];

г) **формою умовного способу**: *Скоро свѣтъ прислалъ къ намъ Шафналь своего кармана, же бы одалисмо писма для отвозу, куда надлежитъ, которому мы вручивши пакетъ, на имя пана полковника миргородского подписанный* [3, с. 175]; *Писалъ къ старостѣ товкачовскому Паленскому, что привезены денги 82 р. и чтобъ Качановскому нѣкоторого огорождя пустовского и кунтуша не боронилъ и ему-жѣ бы далъ жита полусмакъ, ячменя и гречки по четверику, да отцу Ивану, брату, отправиль-бы всякой пашнѣ двѣ подводы, по первомъ зимномъ пути* [2, с. 183];

г) **формою на -но, -то**: *а ночью прислано требованіе отъ полковника Алсуфѣва, все ли уже по оному до Переволочной тракту заготовлено и не будетъ ли ни за чимъ остановки или неудоволствія поселству* [2, с. 136]; *У шинкаря марковского (с. Марковска) за станъ горилки отобрано 2 р. 50 к.* [2, с. 143]; *Послано отъ старосты перегонского въ полковую стародубовскую канцелярію доношеніе на ратушю погарскую, что побрато людей нашихъ въ Погарѣ на торгу и послано въ Новгородокъ* [2, с. 144]; ... *старого одного Абиза на поль збито, мстячись затое, же и они посланныхъ одъ государя Козаковъ зъ писмами тиранско замордовали* [3, с. 179]. Зазначимо, що активністю позначені саме форми на **-но**, тоді як форми на **-то** фіксуємо спорадично.

Іменна частина складеного присудка, за спостереженнями лінгвістів, у давньоукраїнському реченні виражалася іменником у формі називного чи орудного відмінка, нечленним прикметником чи дієприкметником у називному відмінку, числівником, займенником, прислівником [1, с. 38–39].

Як засвідчує «Щоденник» М. Ханенка, у першій половині XVIII ст. іменна частина складеного присудка могла бути виражена:

а) **іменником у формі називного відмінка**: *День былъ вторникъ* [2, с. 174]; *Надѣ 5000 донского войска атаманъ былъ Иванъ Матвѣевичъ Краснощокій, да полковникъ Данило Ефремовичъ* [2, с. 187]; *Писалъ писма: 1-е до сотниковъ, полку стародубовского, Случановского о Левку Ярмущенку хмеліовскомъ, 2-е до погарского о 10 рубляхъ, женѣ Петра Гладуненка отъ Борковского належныхъ, 3-е до Федора и Петра Савичовъ въ Ведмежее за*

Александромъ Остелецкимъ, чтобъ быть ему священникомъ въ Слоутъ на половинъ парохіи зъ братомъ своимъ, тамошнымъ священникомъ, Даниломъ Остолецкимъ, которихъ обоихъ отецъ есть Яковъ священникъ старый Остолецкій [2, с. 495]. Допоміжне дієслово **бути** у формі 3 особи однини чи множини засвідчено спорадично. Абсолютну більшість складених іменних присудків з іменною частиною у формі називного відмінка М. Ханенко вживає без допоміжного дієслова;

б) іменником у формі орудного відмінка: *Одправлено крещеніе сину нашему Петру, которому воспріемникомъ былъ господинъ полковникъ стародуб. Александръ Ивановичъ Дуровъ и ея м. пангя Андріева Миклашевская [2, с. 30]; Надъ 10000 козацкаго войска наказнимъ гетманомъ былъ Даниилъ Апостоль [2, с. 187];*

в) нечленним дієприкметником у називному чи орудному відмінку: *Прибыли зъ ясне велможнымъ въ Гадячъ, гдѣ уже свѣтлѣйшого князя застали и якъ въѣздилъ гетманъ въ городъ, то палено зъ пушокъ, и сталъ квартирою въ замку, гдѣ цѣлая рота драгунская совѣсьми офицерами зъ знамемъ и зъ музикою поставлена была на караулъ, имъ отдавала честь гетману зъ барабаннымъ боемъ походу и зъ граньемъ музыки [2, с. 165]; Принесена царского величества грамота и за собственною монаршею рукою листъ изъ кабинета зъ объявленіемъ о состоявшемся вѣчномъ миру зъ короною шведскою, а оная грамота принесена Даниломъ Тимофитвичемъ Чевкинымъ, отъ лейбъ гвардіи капитаномъ поруччикомъ [3, с. 171]; еще зась и другое судно морское, т. е. далье моремъ отъ береговъ ишло, зовемое галіотъ, на которомъ первенствующимъ былъ Филиппъ Петровичъ Палчиковъ подмайстерій корабельный да Иванъ Даниловичъ хочетъ (кочотъ) паросный, и Тихонъ Игнатъевичъ Блоковъ майстери [3, с. 180]; На стану зась меневномъ, зъ якого рушили, здѣланъ ими жъ былъ по указу государевомъ невеликій транжаментикъ, и оставлено въ ономъ козаковъ нашихъ 102 и драгунъ зъ офицеромъ 30 [3, с. 184];*

г) прийменниково-числівниково-іменниковою конструкцією: *Село въ 12-ти верстахъ отъ Глухова [2, с. 41].*

Отже, іменна частина складеного іменного присудка в досліджуваній пам'ятці виражена іменником у формі називного чи орудного відмінка, а також нечленним дієприкметником, числівниково-іменниковою конструкцією.

М. Ханенко значно активніше послуговується складеним дієслівним присудком. Наведемо кілька прикладів уживання складеного дієслівного присудка з різними засобами вираження дієслівної частини, зокрема: **форма на -но, -то:** *Иванъ Михайловичъ Гамалгя, сотникъ лохвицкій, получившій по раздѣлу съ братьями село Великіе Пески, лохвицк. уѣзда, которое затѣмъ было продано имъ Ефиму Дарагану [2, с. 8];* **інфінітив:** *Гдижъ в. м., м. панъ можешъ помнѣти, что и заставу мнѣ изволилесь давать – кубокъ срѣбный и рондзикъ, а іа не взялъ, дуфаючи слову вашему, что імглісто вскорѣ тотъ мой долгъ отдати, зъ потверженемъ теди прошу в. м., м. пана сему посланному должніе 20 рублей денегъ вручити для привозки онихъ ко мнѣ, а*

іа-жъ тогожъ посланного буду здѣсь дожидатись въ Глуховѣ [2, с. 8–9]; *Прибыли на Днѣпръ, где и ночовать мусѣли за попорченіємъ мосту* [2, с. 13] та ін.

Отже, аналізована пам'ятка доводить синтаксичну тяглість засобів вираження присудка. Специфіка жанру диктувала необхідність використання одних засобів більшою мірою, інших – меншою або ж узагалі без них. Скам'яніння дієприкметникових форм і витворення дієприслівника зменшило арсенал засобів, проте, як свідчить «Щоденник», значно активнішими стали предикативні форми на **-но**, **-то**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арполенко Г., Грищенко А., Німчук В. та ін. Історія української мови. Синтаксис. Київ: Наукова думка, 1983.
2. *Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г.* Київ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884.
3. *Дневникъ Николая Ханенко (1719–1723 и 1754 г.). Киевская старина.* 1896. LIV(8). С. 151–196.

В. С. Ювко,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. п. н., доцент Л. С. Шевцова)

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗАСОБАМИ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ

В умовах модернізації освіти в Україні серед першочергових завдань є необхідність оволодіння мовленнєвими навичками у загальноосвітніх навчальних закладах. Також зростає значення української мови, впровадження її в усі організації, установи, освітні заклади.

Розвиток мовлення є провідним завданням під час навчання рідної мови. Уміння порівнювати, класифікувати, систематизувати, узагальнювати мовні явища формуються через застосування знань з мови у різних видах мовленнєвої діяльності. Логічне, чітке, образне усне та писемне мовлення особистості є показником її загального розвитку.

Полікультурний підхід неможливо вважати чимось відокремленим від інших фахових знань та вмінь, оскільки він стосується будь-якої галузі.

Полікультурна компетентність стосується ставлення, знання, вмінь та соціальної і культурної обізнаності, яка потрібна під час роботи в міжкультурних ситуаціях [2, с. 4]. Ця компетентність накопичується впродовж навчання та практики. Розуміння полікультурного підходу охоплює також розуміння власних думок, ставлення та вражень щодо певної культури.

Переважає більшість педагогів-науковців і учителів української мови переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентного підходу.

Полікультурна компетентність у сучасному освітньому середовищі набуває важливого значення. На уроках української мови вона формується завдяки когнітивно-мовленнєвій активності учня, у процесі формування мовленнєвих ситуацій, що дають можливість стимулювати мовленнєву діяльність.

Полікультурна компетентність накопичується впродовж навчання та практики. Розуміння полікультурного підходу охоплює також розуміння власних думок, ставлень та вражень стосовно певної культури.

Поняття «підхід» у загальному розумінні означає певну сукупність різноманітних засобів та прийомів, які діють певним чином на когось. У науковому розумінні поняття «підхід» тлумачиться як вихідна позиція, що складає основу дослідницької діяльності [3].

Зазначимо, що науковці по-різному тлумачать поняття полікультурного підходу. Н. Бібік під полікультурним підходом розуміє здатність працювати із власним культурним походженням у взаємодії з іншими [1, с. 45].

Полікультурний підхід міг би забезпечити основу для аналізу та розуміння загальноприйнятих полікультурних ідеалів, соціальної справедливості, міжкультурного порозуміння та людської гідності. Крім того, полікультурний підхід може забезпечити основу для національної

єдності, світової єдності та всесвітньої співпраці, яка потрібна для протистояння спільній загрозі тероризму та напрацювань, щоб досягти більшої рівності та соціальної справедливості на місцевому, національному та глобальному рівнях.

Полікультурний підхід у процесі розвитку зв'язного мовлення враховує посилення практичного аспекту та змісту предмета української мови; зміну аспектів у навчальній діяльності, спрямованих на всебічний розвиток учнів; моделювання навчальних ситуацій, що спонукають до різних видів мовленнєвої діяльності; збільшення завдань, що стосується діалогу культур та способів і засобів їх вербального відтворення. Полікультурний підхід зумовлений необхідністю переосмислення основних завдань засвоєння учнями української мови, переакцентацією мети мовної освіти з формування лінгвістичної компетентності на полікультурну. Своєрідність цієї методики полягає в тлумаченні навчальних мовних одиниць як концептів – носіїв етнокультурної інформації, особливості сигналів конкретного світу.

Працюючи на збагачення словника учнів значущими словами-термінами, не тільки сприяємо розширенню їхнього активного словника, підвищенню культури мовлення, розвитку зв'язного мовлення, а й розв'язуємо суто прагматичну проблему: готуємо їх до кращого сприйняття дисципліни вищого профілю. Полікультурна освіта передбачає роботу з лексичним матеріалом, читання та аналіз текстів, виконання певних вправ, орієнтованих на розвиток навичок розмовного мовлення, уміння вжити засвоєння лексики в нових біологічних та аналогічних ситуаціях.

Потреба у формуванні полікультурної компетентності у процесі розвитку зв'язного мовлення зумовлена наявністю суперечностей між: загальними потребами сучасного соціуму у спеціалістах, готових успішно взаємодіяти на міжнародному рівні, підвищенням ступеня компетентності учнів та недостатньо розробленою методикою підготовки учнів до полікультурної компетентності у процесі розвитку зв'язного мовлення.

Основою формування умінь і навичок зв'язного мовлення є сукупність понять з лінгвістики тексту і стилістики, що стали визначальними у сучасній програмі з мови. Вчитель, який прагне добре організувати роботу над розвитком зв'язного мовлення учнів, повинен бути обізнаним не лише з найновішими досягненнями психолінгвістики, зокрема психології, кібернетики, інформатики, ораторського мистецтва, педагогіки, а звичайно, з лінгвістики тексту.

Полікультурна інформація має ґрунтуватися на розкритті відмінностей у культурах різних народів, а також пошуку того спільного, що об'єднує всіх людей. При цьому варто наголошувати на спільному гуманістичному менталітеті всіх народів, загальнолюдських гуманістичних цінностях, що втілюється в різноманітних етнокультурних варіантах.

Основними видами завдань на уроках зв'язного мовлення є творчі роботи, що сприяють виробленню в учнів практичних умінь, потрібних для продукування зв'язних висловлювань на різну тематику, а саме: вправи аналітичного й конструктивного характеру з використанням різних типів

словників; дослідження функціонування тексту; вправи на побудову монологів, діалогів, полілогів; написання анотації на основі опрацьованої літератури; виступи з повідомленнями; обговорення та коментарі до виступів тощо.

Формування полікультурної компетентності у процесі розвитку зв'язного мовлення учнів сприяє розвитку мовлення; виробленню мовного чуття; становленню мовленнєвої особистості учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Основна школа*. 2005. Вип. 3–4. С. 36–47.
2. Менська Т. Б. Полікультурна освіта: Програми та методи. *Суспільство та освіта в сучасному світі: зб. матеріалів із зарубіжного досвіду*. Вип. 2. 1993. С. 4–12.
3. Симоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm (дата звернення: 20.03.2022).

Ю. Г. Якубівська,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Н. М. Дяченко)

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ХОЛОДНИХ СТРАВ ТА ЗАКУСОК У ПОВІСТІ «КУЛІНАРНІ ФІГЛІ» МАРІЇ МАТІОС

Кулінарна лексика як предмет мовознавчих студій у всі часи привертала увагу дослідників. Особливо посилився інтерес науковців до глутонічних найменувань у ХХІ ст. Українські дослідники такі як І. Масляєва [3], С. Ковпик [2], В. Дмитренко [1] активно досліджували лексику у творах сучасних авторів: «Кулінарні фіглі» Марії Матіос, «Фелікс Австрія» Софії Андрухович, «Кухня егоїста» Світлани Пиркало, «Книга історій та рецептів смачного настрою» Наталі Гук. І. Масляєва досліджувала структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти кулінарних найменувань [3]; С. Ковпик – лексику на позначення назв страв та напоїв, інструментів для приготування їжі, різновидів їжі [2]; В. Дмитренко – гастрономічний дискурс у прозі М. Матіос, зокрема на прикладі повісті «Кулінарні фіглі» [1]. Серед кулінарної лексики мовознавці виокремлюють такі лексеми, як холодні страви та закуски, перші та другі страви, десерти, напої.

Мета нашої розвідки – дослідження особливостей назв холодних страв та закусок у повісті «Кулінарні фіглі» Марії Матіос.

Повість «Кулінарні фіглі» Марії Матіос насичена лексемами на позначення назв страв, зокрема холодних страв та закусок. Серед лексики на позначення назв холодних страв та закусок у розгляданому творі можемо виокремити назви салатів («Привіт із Америки», «Салат б на б», «Перчений рис», «Квашені зелені помідори від Клави»); закусок та страв з овочів («Серце закоханого», «Овочева асорті від Киячки», «Гуцульський гердан», «Половина шостої»); закусок та страв з м'яса («Маїна», «Гуцульські постולי»).

Про назву салату «Привіт із Америки» Марія Матіос говорить, що раніше він побутував під назвою «Проковтнеш пальці». Пізніше цю страву було названо на честь господині, яка проживає багато років в Америці й поділилася рецептом салату. Марія Матіос пише: *«Але ексклюзивна господиня, яка поділилася зі мною секретом смаку цього салату, – моя подруга Оля Гаджева – вже років дванадцять живе в Лос-Анджелесі. Ото я й увіковічила свою тугу за нею назвою страви»* [4].

Найменування салату «б на б» Марія Матіос мотивувала кількістю продуктів, що необхідні для його приготування. Авторка наголошує на тому, що потрібно взяти шість болгарських перчин, шість помідорів, шість баклажанів, шість цибулин, потім порізати їх на четверо й тушити в маринаді.

Про назву салату «Перчений рис» Марія Матіос говорить, що вона не мотивована складом продуктів, що входять до нього, оскільки ця страва має солодкий присмак.

Цікавим є найменування салату «Квашені зелені помідори від Клави», який Марія Матіос назвала на честь сусідки, від якої дізналась їх рецепт. Авторка пише: *«Отож, салат квашені зелені помідори від сусідки Клави – це на один головний біль менше, коли взимку треба нагодувати або ж домашніх, або ж сторонських татар. Для цього візьміть глиняну бочечку чи велику каструлю, наріжте кільцями 3 кіло зелених помідорів, покладіть один шар на дно каструлі, тоді шар зелені – петрушку з кропом, далі – шар дрібно порізаного часнику, з розрахунку півголівки на кіло томатів. І знову – помідори, зелень, часник. Верхній шар обов'язково має бути «зеленим». Залийте все розсолем: на 1 літр холодної кип'яченої води – 1,5 столових ложок солі. Прикрийте «гнітом» і нехай кваситься два-три тижні на холоді»* [4].

Назва «Гуцульський гердан» мотивована своєю формою, яка нагадує прикрасу із намиста, котру носять на шії. Марія Матіос говорить, що під час приготування цієї страви важливо дотримуватися форми й кольорів прикраси. Щодо форми авторка зазначає, що вона схожа на розірване коло, завужене доверху й розширене донизу. Письменниця говорить, що гердан вирає всіма кольорами, тому, щоб страва була яскравою, потрібно на верхній шар майонезу додати буряк, моркву, ягоди калини, цибулю, кукурудзу задля надання страві яскравих кольорів.

Назва страви «Половина шостої» мотивована виглядом страви та її формою. Для приготування страви продукти викладаються на круглій тарілці так, щоб вийшла форма годинника зі стрілкою, яка вказує на половину шостої. Іронічна назва страви має досить прозору мотивацію. Марія Матіос зазначає: *«Отже, берете щонайкращий круглий таріль і отак на голий таріль викладаєте «калачиком» один, найбільш м'який і піддатливий для ручних маніпуляцій баклажан. Його стрілка показує на захід – на половину шостої. Розумієте, яку паніку може посіяти такий невинний нібито баклажанний «калачик»?»* [4].

«Овочева асорті від Киячки» – назва, що мотивована прізвиськом дружини відомого політика й вченого Тараса Кияка, котра поділилась рецептом маринованого овочевого асорті.

Назва страви «Серце закоханого» Марії Матіос мотивована своїм виглядом та кольором. Авторка говорить, що для її приготування необхідно взяти три-п'ять червоних бурячків, яйця, цибулі. Буряки обрізають зверху і знизу, вичищають їх всередині та надають форми серця. Жовток змішують з цибулею, а білок слугує фоном для нафаршированого жовтком серця. Письменниця відзначає особливості подачі страви: *«На білок можна покласти ягуду-дві калини або ж перетерту середину буряка. Ось Ви й піднесли коханому чоловікові своє закохане серце на білому блюдечку та ще й із краплями невинної своєї крові»* [4].

Цікавим є найменування страви з м'яса «Гульські постолі», назву якої Марія Матіос запозичила від назви взуття, яке побутувало в Україні в XIX ст. Авторка пише, що виготовила цю страву у вигляді носочка, меншого ніж 36 розмір: *«А личаки – це вам не гуцульські постолі. Це я підводжу Вас до*

рецепта наступної страви, яка так і називається – гуцульські постולי»; «Я ж Вам розказувала, щопостоли – це мистецький витвір. А не так собі – оброблена і припасована до розміру ноги взувачка. Ось і докладіть фантазії. Із крапельок майонезу і кетчупу зробіть красиві і оригінальні шнурки для постолів» [4].

Про назву страви «Маїна» письменниця говорить, що вона не традиційно українська, а єврейська й означає «старовинний єврейський весільний струдель з м'ясом». Марія Матіос пише, що ця страву й дотепер залишається родзинкою буковинської кухні.

Отже, лексику на позначення назв холодних страв та закусок Марія Матіос мотивує виглядом та формою страви; складом продуктів, що необхідні для її приготування; найменуванням (переважно прізвиськом) жінки, що поділилась рецептом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитренко В. Гастрономічний дискурс сучасної жіночої прози. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). Миколаїв, 2015. С. 77–80.

2. Ковпик С. І. Поетика густативів у повісті Марії Матіос «Кулінарні фіглі». Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. : зб. наук. праць. Вип. 16. Кривий Ріг, 2017. С. 351–358.

3. Масляєва І. В. Назви страв у сучасному художньому мовленні: структурно-семантичний та функціонально стилістичний аспекти. URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2727/1/%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2018_%D0%92%D0%B8%D0%BF%204..pdf (дата звернення: 23.04.2022).

4. Матіос М. Кулінарні фіглі. URL: https://www.ereading.club/bookreader.php/1023298/Matios_Kulinarni_figli.html (дата звернення: 23.04.2022).

К. Т. Яриновська,
магістрантка Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(науковий керівник: к. ф. н., доцент Г. І. Гримашевич).

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ІЗДРИКА

Сучасний світ різноманітний і багатогранний, кожен із нас розуміє та сприймає його по-своєму, але одними із первинних способів сприйняття та передачі світовідчуття є лексика. Будь-які враження людини – надзвичайно важливе джерело пізнання світу, адже кожен об'єкт має певну ознаку, що його характеризує; крім того, у свідомості людини виникає чітка та індивідуальна асоціація (лексема) – певна матеріальна річ.

Юрій Іздрик є одним із найвідоміших українських поетів, прозаїків, музикантів, активних громадських діячів, культурологів, авторів концептуального журнального проекту «Четвер», представником творців станіславського феномену. Народився в Калуші, на Івано-Франківщині, там живе і творить нині, активно співпрацює з багатьма відомими музикантами та митцями. Його найвідомішими творами вважають – повість «Острів крк», збірки поезій «Станіслав і 11 його визволителів» і «Після прози», збірки есеїв «Флешка», «Underwor(l)d» романи «Воцтек», «Подвійний Леон» і «АМтм». Порівняно нещодавно у Львові, традиційно, у «Видавництві Старого Лева» вийшло три поетичні збірки Іздрика: «Ю», «AB OUT» та «Календар любові» [1].

Цікавою в плані побудови та структуризації лексичної системи є творчість Юрія Іздрика, оскільки лексеми, використані у поезіях не лише передає зміст світобачення та основну думку твору, а й означає певні об'єкти, а і є важливим художнім засобом для відтворення навколишньої дійсності та неодмінною складовою ідіостилю митця.

У своїх творах Ю. Іздрик досліджує власні рефлексії, переживання й почуття, а основною метою написання його творів є бажання «впроваджувати читача у дивний емоційний стан зависання між реальністю й сновидінням» [3, с. 156]. Щоб остаточно розуміти його твори потрібен коментатор, котрий пояснює культурний, релігійний, соціальний досвід автора. «...їх неможливо інтерпретувати поза особою і поза біографією, точніше поза внутрішньою біографією їхнього автора» [3, с. 156]. Для автора його твори є своєрідними актами самотерапії, він навіть одного разу Іздрик: «ти просто переселяєш на папір власні проблеми, таким чином позбуваючись їх» [3, с. 156].

Творчість Ю. Іздрика надзвичайно різноманітна, автор пише прозу, поезію, активно займається творчістю у театрі, у кіно в ролі актора, сценариста та режисера. Його стосунки із літературою дуже особливі: «Я не бачу ніяких ознак того, що колись повернуся до читання. І це суто нейрофізіологія. Для того, щоб успішно формувати своє identity, щоби вміти компонувати картину світу, мозок потребує багато слів, образів, сенсів, а отже – текстів, з яких він би міг черпати не тільки інформацію, не тільки

знання, а й способи формування «Я», орієнтири та зразки для цього. Певно, існує якийсь мінімально необхідний запас образів і смислів, без якого людина не може самореалізуватися, сформувати своє identity. Проте, коли «Я» уже сформовано, коли воно вписане в твою психічну структуру, нормально функціонує, набираючи навиків самодостаності і самоактуалізації, чужий досвід і додаткові сенси робляться непотрібними. Тому я не лише перестав читати, але й дивитися кіно, де наратив є основою твору. Не потребує більше ані чужих історій, ані чужого мовлення» [2].

Лексична система поетичних творів, представлених у збірці «Календар любові» досить розгалужена, різноманітна та своєрідна. Автор використовує багато лексем, якими виявляє внутрішні наповненості словесних порожнин та реалізує окремі світоглядно-етичні запити сучасного читача. Лексичні особливості словесного наповнення поетичних творів Юрія Іздрика є також своєрідними з погляду ритмомелодики, оскільки сучасні лексичні схеми та різка, навіть подекуди жорстка семантика, велика кількість візуальної та відчуттєвої лексики, неологізми – це все створює особливий та неповторний ідіостиль митця.

Особливої уваги заслуговує висвітлення застосування лексики на позначення кольору як однієї із найбільш яскраво виражених та поширених, зокрема і у збірці «Календар любові». Найбільш поширеним є вживання хроматизмів у значенні символічному, причому створити цей символ можна через уживання архаїчного значення кольоратива або через власне авторську інтерпретацію [4]. Розглядаючи репрезентовані кольоративи в збірці «Календар любові», можемо виокремити ті кольори, котрі вживаються найчастіше, – білий, чорний, сивий, сірий, синій, червоний, жовтий, рожевий.

Загалом, серед зафіксованих у збірці кольороназв можемо виокремити 124 випадки вживання лексем на позначення кольору, серед яких: 49 – на позначення чорного, 29 – білого кольору, 4 – сірого, 2 – сивого, 4 – червоного, 3 – зеленого, 4 – прозорого, 5 – жовтого, 4 – синього, 4 – золотистого, 7 – срібний, 1 – рожевого, 1 – пурпурового, а також 7 випадків уживання лексеми «колір».

Кольоративи виражаються здебільшого прикметниками, рідше – іменниками та прислівниками. Також є випадок вживання дієслова. Найбільше функціональне навантаження теж мають прикметники, оскільки вони не лише означають зображуваний об'єкт, а й входять до складу важливих стилістичних та художніх засобів.

Лексика на позначення кольорів у поезіях Юрія Іздрика надзвичайно різноманітна й представлена в багатьох вимірах. Поет експериментує зі словами, хоча наскрізними є протиставлення чорне – біле, світле – темне та сталі означення: *срібне дзеркало, прозорі привиди, червоний чілі, золоте жито*. Автор активно створює нові образи через звичайні прикметники, увиразнює й виділяє їх, вводячи в контекст.

Отже, у сучасному лінгвістичному модусі ми маємо ґрунтовно досліджену лексику та лексичні системи багатьох митців, котрі щодня доповнюються новими зразками. Якщо розглядати репрезентацію лексичного

складу української мови у художній творчості, то беззаперечним лишиться той факт, що представники всіх літературних епох звертаються до неї, як до одного з основних засобів передачі художнього змісту, відтворення колориту доби, створення неповторного літературного образу, представлення власних думок, відчуттів. У поетичній творчості сучасних митців, зокрема Юрія Іздрика, лексика є важливим змісто- та стилетвірним засобом. Автор використовує багато різних видів лексики, але найбільш яскравими та помітними можемо все-таки означити лексику хроматичну, тобто слова-кольоропозначення. Вони не лише передають мовну картину світу, а й допомагають увиразнити художнє мовлення, передати авторське світовідчуття, змалювати цілісну картину світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іздрик Юрій Романович. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іздрик_Юрій_Романович (дата звернення: 14.02.2022).
2. Про секс з літературою, нову любов і сенс життя: відверте інтерв'ю з Юрієм Іздриком. 2017. Preuzeto 27.03.2020. URL: https://maximum.fm/pro-seks-z-literaturoyu-novu-lyubov-i-senszhittya-vidverte-intervyu-z-yuriyem-izdrikom_n126536 (дата звернення: 10.03.2022).
3. Харчук, Р. Б. Сучасна українська проза, Постмодерний період. Київ: Академія, 2008. URL: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A2330/datastream/PDF/view> (дата звернення: 20.03.2022).
4. Worf B. The Phonetic Value of Certain Characters in Maya Writing / Benjamin Lee Whorf. Cambridge, 1933. P. 91–96.

МАТЕРІАЛИ УЧНІВ

С. М. Бабій,

учениця Тальнівського економіко-математичного ліцею
Тальнівської міської ради Черкаської області
(науковий керівник: к.ф.н. Л. П. Юлдашева)

ТРАНСФОРМАЦІЯ – ЯК ВАЖЛИВА СТРАТЕГІЯ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ АНГЛОМОВНИХ ФІЛЬМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Кінофільм – це особливий культурний феномен, що втілює основні соціокультурні пріоритети і є відображенням картини світу лінгвокультурного суспільства.

16 липня 2019 р. набрав чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 16 липня 2021 р. розпочався новий етап утілення норм цього закону, який забезпечить збільшення використання державної мови в публічному просторі. Зокрема, це стосується демонстрування фільмів у кінотеатрах і на телебаченні тощо (частини 2–6, 8 статті 23, стаття 26 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»). З огляду на це, особливої уваги заслуговує переклад і дублювання іноземних фільмів українською мовою.

Під час перекладу назв фільмів часто використовують трансформацію. Суть цього перекладацької стратегії полягає в заміщенні, додаванні або опущенні деяких лексичних елементів: «*The Scorpion King 4: Quest for Power*» – «Цар Скорпіонів 4: Втрачений трон», «*A Dog's Purpose*» – «Життя і мета собаки», «*Father Christmas Is Back*» – «Татусь до Різдва» тощо.

На думку О. Лесінської та Д. Радішевської, необхідність додавання може бути виражена «неформальністю семантичних компонентів, що містяться в оригінальній назві, тобто перекладач повинен додавати слова, щоб не порушити норми української мови» [1, с. 169]. Серед основних причин таких змін – культурологічні, комерційні, естетичні та ін. Окрім того, назва може містити сленгові елементи англійської мови, не мати достатніх відомостей про жанр чи зміст фільму, містити зайву інформацію, не зрозумілу носіям іншої культури. Тому перекладачі трансформують назви, утворюючи їхні нові варіанти.

Заміщення компонентного складу, або лексична субституція, унаслідок якої одне (декілька) слів заміщені іншими, проте для субститутивів характерні однакові морфологічні і синтаксичні особливості. Така субституція має не лише формальний, але й змістовий характер: «*The Call of the Wild*» (англ. *wild* – «дика природа») – «Поклик пращурів» «*Last Christmas*» (англ. *last* – «останній») – «Щасливого Різдва», «*The Bourne Legacy*» (англ. *legacy* – «спадщина») – «Еволюція Борна» тощо. «*Ludwig II*» в перекладі українською звучить як «Людвіг Баварський». Уважасмо, що такий переклад для українських глядачів є досить вдалим, адже використано уточнювальний локальний елемент: король Людвіг II відомий в Україні саме як Людвіг Баварський. Під час перекладу назви фільму «*Bloody Hell*» («криваве пекло») перекладачі також удалися до заміщення компонентного

складу. Український еквівалент утворено на основі тавтології – «*Пекельне пекло*». Заслуговує на увагу використання в українських еквівалентах фразеологічних зворотів замість конкретних слів: «*Down with Love*» – «*До біса кохання*».

Заголовок роману «*Miss Peregrine's Home for Peculiar Children*» американського письменника Р. Ріггз українською мовою перекладено як «*Дім дивних дітей*». У 2016 р. роман екранізовано, й українському глядачеві він став відомий під назвою «*Дім дивних дітей міс Сапсан*». Особливістю такого перекладу є не формальна літерна імітація форми англійського слова *peregrine* (транслітерація), як, наприклад, у російському перекладі «*Дом странных детей мисс Перегрин*», а заміна англійського слова на український лексичний аналог (калькування): англ. *Peregrine* – укр. *сапсан* – найшвидший хижий птах сімейства соколинних. Вибір такого способу перекладу дав змогу акцентувати на важливій характеристиці господині притулку для дивних дітей: вона вмє перетворюватися на птаха.

Розширення компонентного складу. Частина змістового навантаження припадає на нові компоненти. Додавання нового слова зумовлює часткову втрату первинного й набуття нового значення конструкції. Трансформація оригінального заголовка може супроводжуватися використанням внутрішньої вставки – інтерпозиції (уклинювання): «*Occupation: Rainfall*» – «*Окупація: Місія «Доц»*», «*News of the World*» – «*Новини з усього світу*»; чи препозиційної вставки: «*The Boss*» – «*Леді бос*», «*Room for Rent*» – «*Закляття. Здається кімната*», «*Immortals*» – «*Війна Богів: Безсмертні*». Новий компонент може примикати до первинного вислову (постпозиція): «*The Institute*» – «*Інститут Роузвуд*», «*Logan*» – «*Логан: Росомаха*», «*The French Dispatch*» – «*Французький вісник від Ліберті, Канзас Івнінг Сан*», «*Woodstock*» – «*Вудсток: три дні, що змінили покоління*», «*Tower of Silence*» – «*Вежа безмовності: Темні сили*», «*Stockholm*» – «*Стокгольмський синдром*» тощо.

Розширення компонентного складу зазвичай покликане акцентувати важливі компоненти змісту («*Victoria*» – «*Вікторія: Історія кохання*», «*The Big White*» – «*Великий білий тягар*»), пояснити («*Fatale*» – «*Фатальна зустріч*»); уточнити, використовуючи гіперонім («*Hitch*» – «*Метод Хітча*», «*The Green Knight*» – «*Легенда про Зеленого лицаря*», «*Mojave*» – «*У пустелі Мохаве*»), доповнити («*Project X*» – «*Проект X: Дорвались-відірвались*», «*Clementine*» – «*Клементина. Дівчина із раю*», «*Tuscaloosa*» – «*Таскалуца: Райське місто*».

Фільмонім «*Savages*» перекладений як «*Особливо небезпечні*». Оригінальна назва є дещо незрозумілою нашим глядачам, тому що *savages* належить до американського сленгу. Дослівно його перекладають як «*дикуни*», проте у фільмонімі воно вжито в іншому значенні. «*Savages*» використовують для вираження чогось жорстокого, брутального, небезпечного та дуже крутого. Це й зумовило появу українського еквівалента.

Найчастіше поширювачі виконують атрибутивну («*Inheritance*» – «**Темний спадок**», «*Copshop*» – «**Хороший, поганий коп**», «*Land*» – «**Незвідана земля**», «*Seance*» – «**Спиритичний сеанс**») або обставинну («*The Call*» – «**Дзвінок на той світ**», «*Hustlers*» – «**Шахрайки з Волл-стріт**») функції.

Розширення компонентного складу фільмонімів спричинює звуження їхнього значення та конкретизацію внутрішнього образу відповідно до конкретної ситуації. Це дає змогу стилістично обігрувати значення, модифікуючи традиційну форму.

Усічення компонентного складу фільмоніма. Редукція фільмоніма полягає у вилученні деяких слів за збереження його значущого фрагмента, достатнього для відновлення вихідної фрази. Деякі слова в перекладі українською були б надлишковими (вони легко поновлюються з огляду на семантику та граматичні особливості конструкцій), тому цілком умотивоване їх вилучення: «*White Men Can't Jump*» – «**Білі не вміють стрибати**» (з контексту зрозуміло, що йдеться про людей), «*Never Let Me Go*» – «**Не відпускай мене**» (вилучено *never* – *ніколи*, в англійському варіанті його використовують для посилення заперечення), «*You Only Live Twice*» – «**Живеш тільки двічі**» (в українському варіанті граматичне значення другої особи однини передає закінчення дієслова), «*Late Night Shopping*» – «**Нічний шопінг**» (у перекладі вилучено еквівалент *late* – «пізній», слово *ніч* уже містить цю сему). Натомість у деяких випадках опущено частини, які є поясненням, доповненням. Такий прийом дає змогу зберегти інтригу, зацікавити глядача: «*My Big Fat Greek Wedding 2*» – «**Моє велике грецьке весілля 2**», «*Neighbors 2: Sorority Rising*» – «**Сусіди 2**», «*A Classic Horror Story*» – «**Класична історія**» «*Voyage of Time: Life's Journey*» – «**Мандрівка часу**».

Наявність таких трансформацій не ускладнює сприйняття, адже в редукованій одиниці збережено достатньо інформації для розуміння, а скорочення компонентного складу впливає на семантичну сконденсованість фрази.

Отже, такі перекладні назви є багатим емоційно-інформативним фондом. Узнявши за основу заголовки-оригінал, перекладачі обігрують їхній семантичний потенціал із художньо-стилістичною метою, оновлюють у семантико-стилістичному і формальному плані, цілеспрямовано вибудовують нову структурно-семантичну єдність. Креативний підхід урізноманітнює стандартизовані мовленнєві формули, надає їм більшої експресивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лесінська О. М., Радішевська Д. Д. Особливості перекладу заголовків фільмів американського кінематографу українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. С. 169–171.

М. О. Осипчук,
учениця Варварівської ЗОШ І–ІІІ ст. Коростенського району
(науковий керівник: учитель української мови та літератури вищої
категорії А. С. Бідюк)

СЕМАНТИКА ТА СЛОВОТВОРЧА БУДОВА ПРИЗВИЩ СЕЛА ВАРВАРІВКА КОРОСТЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Прізвища кожного народу є своєрідною скарбницею його історико-культурної спадщини, цінним джерелом для етнографічних, соціокультурних, лінгвістичних, культурологічних студій [1, с. 6].

Українські прізвища вже давно стали предметом всебічного вивчення науковців. Словотвірна класифікація власних назв ґрунтується на визначенні їхнього способу творення і є однією із найбільш поширених та лінгвістично опрацьованих, оскільки на словотворчі особливості онімів постійно звернена увага дослідників [8, с. 358].

Сьогодні існують проблемні аспекти, які вимагають подальших ономастичних вивчень. Так, аналіз прізвищ найчастіше здійснюється на синхронному рівні, історичний же матеріал рідше стає об'єктом вивчення. Дискусійним залишається питання словотвірної класифікації прізвищ із принципами морфологічних характеристик, не розмежовуються суфікси прізвищеві й непрізвищеві, визначається різна кількість актуальних способів творення прізвищ, мало вивчені прізвища різних регіонів України.

Тому тема нашого дослідження актуальна й важлива.

Безпосередньо об'єктом дослідження є сучасні прізвища мешканців села Варварівка Коростенського району Житомирської області.

Метою роботи є словотвірно-структурна характеристика вказаних прізвищ.

З'ясовано, що власні назви досліджуваної території посідають проміжне місце між іменами та прізвищами, переважно мотивовані особовими іменами.

Кожне прізвище як родова назва належать до розряду іменників. За походженням та будовою, за морфологічними ознаками прізвища жителів села Варварівка Коростенського району Житомирської області поділяємо на дві групи:

- 1) прізвища прикметникового типу.
- 2) прізвища іменникового типу [3, с. 35].

Словотвірно-структурний аналіз прізвищ мешканців села Варварівка Коростенського району Житомирської області дає виділити морфологічні та лексико-семантичні утворення. Морфологічний спосіб творення власних назв, зокрема прізвищ, має такі різновиди: афіксальний, безафіксний, складання. На досліджуваній території найпродуктивнішою виявляється суфіксація як найдавніший та найактивніший шлях утворення прізвищ.

Найбільше серед суфіксальних утворень зафіксовано прізвищ із суфіксами -ук /-чук : Сидорчук, Ущюк, Осипчук, Покальчук, Сергійчук, Сторожук, Баланчук, Стафійчук, Пилипчук, Мосійчук, Тимощук, Гальчук,

Кравчук, Мирончук, Потапчук, Назарчук. Васильчук, Вербельчук, Корнійчук, Фещук.

Ю. К. Редько зазначає, що кількісно такі антропоконструкції посідають перше місце серед іменникових прізвищ, а основне значення форманта -ук/-чук – це вираження походження [6, с. 153].

Серед прізвищ прикметникового типу досліджуваних прізвищ наявні пестливі або згрубілі форми: Щирій (щирість), Висоцький (високий, величний), Блощинська (блоха), Шибецький (шибати, кидати), Сорочинський (сорока); вид занять Торгонський (торгувати). У творенні досліджуваних антропонімів суфіксальним способом найчастіше уживані такі афікси:

-ейк(-о), -ечк(-о): Можейко, Панечко, Хоречко;

-ик(-ік): спільнослов'янський за походженням суфікс -ик та його фонетичний варіант -ік стали засобами для творення таких зменшених варіантів назв, які пізніше перетворилися у прізвища: Дубик, Стаднік, Мисик, назв професій – Гірник, Мельник;

-ин(-а): морфема **-ин(-а)**, якій властива семантика зневажливості, насмішки, наявна в прізвищі Скорина;

-ій: прізвище Колодій утворено від колода (можливо, спосіб складання – діяти в колі, бути учасником певного дійства);

-ець: цей афікс представлений антропонімами: Козловець (козел; ловити кіз, полювати на тварин), Богданець (Богдан, Богом даний), Пархомець (Пархім), Луговець (луг), Коломієць (Коломия), Власовець (Влас, Улас).

У досліджуваних матеріалах наявні прізвища, утворені способом складання: Рудовол (рудий віл), Паригіна (гонити пару), Тонконог (тонка нога), Довгосілець (довге село, довго селитися).

Безафіксний спосіб творення власних назв представлений прізвищами: Коц, Кліщ, Цвік, Чепура, Іскра, Смик, Сорока, Кльоц.

Назви осіб за професією, видом діяльності, соціальним станом стали основою для сучасних прізвищ мешканців села Варварівка Коростенського району Житомирської області. Надзвичайне розмаїття українських прізвищ виявляється у великій кількості іменувань, які вказують на ремесло, професію; вони містять інформацію про види промислів, що існували на Олевщині: деревообробні ремесла (Бондар, Столяр), шевство (Шевчук), кравецтво (Кравець, Кравчук), бджолярство (Пасічник), ткацтво (Ткач, Ткаченко), Кушнір (ремісник з обробки хутра), Лимар(майстер, який виготовляє ремінну зброю, упряж для коней), Гончар (майстер, який виготовляє вироби з глини), Ковальчук, Коваль (майстер, що займається термічною і механічною обробкою металу), Токарчук (токар, фахівець, який займається механічною обробкою деталей з різноманітних матеріалів твердих порід), Столяр (столяр (тесля), робітник, який займається обробкою дерева й виготовленням виробів із нього), Сторожук (сторож, особа для охорони якихось об'єктів), Ткач (робітник, майстер, який виготовляє тканини на ткацькому верстаті), Мельник (власник млина або той, хто працює в млині), тобто ремесла, характерні для сільської місцевості. Засвідчено й прізвища Гамарник (працівник металоплавильної майстерні), Старостенко –

назви колишньої владної верхівки. Соціальний стан першоносія залишив відбиток у прізвищах Бідюк (біда), Мучичко (мука, мученик).

Наявні в досліджуваному регіоні прізвища, твірною основою яких є повне чоловіче ім'я: Андрій → Андрійчук, Василь → Васильчук, Гордій → Гордійчук, Герасим → Герасимчук, Давид → Давидюк, Дем'ян → Дем'янчук, Павло → Павлюк, Сидір → Сидорчук, Петро → Петрович, Федір → Федорович, Федорчук; Назар → Назарчук, Ніколай (рос.) → Ніколайчук, Тиміш → Тимошук, Мойсей → Мосейчук, Потап → Потапчук, Осип → Осипчук, Мирон → Мирончук, Пилип → Пилипчук, Остап → Остапчук, Гаврило → Гаврилюк, Омелько → Омельчук, Сергій → Сергійчук, Макар → Макарчук, Євтух → Євтушок. Твірними основами прізвищ жителів села Варварівка Коростенського району Житомирської області є суфікси -енк(о) (-енк(о)), які мають відтінок зменшеності Слюсаренко (слюсар, робочий, який обробляє метали ручним або механізованим інструментом, а також складає, регулює, ремонтує машини та механізми); указують на походження від батька: Василенко, Герасименко, Михайленко, Павленко, Ігнатенко. Юрченко, Яроменко; виду занять – Писаренко.

Твірною базою прізвищ також слугували назви:

- дерев: Вербельчук, Лозко;
- явищ природи Мороз;
- предметів та території: Гальчук (галька), Коц (килимok) Дворак (двір);
- етнічних груп: Бойченко, Ляшук, Москаленко, Поліщук.

Про прізвище Поліщук В. М. Русанівський і С. Я. Єрмоленко зазначають: «Його перші носії походять з українського або білоруського Полісся. Мешканці цих країв і зараз звать себе поліщуками, звичайно, щоб перетворитись на прізвище, ця назва мала потрапити в якесь інше, не поліське середовище. Тому прізвища ці фіксуються в різних областях України, та й не тільки України» [7, с. 155].

Отже, ми встановили, що найпродуктивнішим способом творення прізвищ досліджуваної місцевості є морфологічний.

Наше дослідження ще раз підтверджує думку дослідників, що прізвищеві феномени, які стали об'єктом наукового інтересу з другої половини ХІХ ст., є невичерпним джерелом історико-культурної спадщини народу, уособлюючи не лише мовні, а й лінгвогеографічні, етнографічні, історичні й інші категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Булава Н. Ю. Роль різних класів лексики у творенні прізвищ північної Донеччини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород, 2016. Вип. 1. С. 16–19.

2. Булава Н. Ю. Словотвірні особливості сучасних українських прізвищ Північної Донеччини. 2005. С. 37–47. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zzo/2005_9/Bulava.pdf (дата звернення: 03.04.2022).

3. Ірклієвський В. Етимологічний словник українських прізвищ. – Прізвищезнавство. Мюнхен, 1987. 904 с.
4. Повертайся додому: історико-краєзнавчий нарис / під заг. ред. М. Ю. Костиці. Житомир : Вид-во «Рута», 2010. 185 с.
5. Поповський А. М. Дециця про українські прізвища. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2009. № 14. С. 2–14.
6. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ, 1966. 215 с.
7. Русанівський В. М., Єрмоленко С. Я. Наші імена й прізвища, власні назви. *Життя слова*. Київ, 1978. С. 151–162.
8. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

Б. В. Сухарєва,
учениця Луцького ліцею № 21
імені Михайла Кравчука
(науковий керівник: учитель української мови та літератури
Н. С. Луцюк)

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЬСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Від перших писемних пам'яток до сьогоденних днів Біблія відіграє визначну роль у формуванні багатства людського мовлення, розвитку культури слова, залишається її невичерпним джерелом. Саме тому об'єктом дослідження обрано біблійні фразеологізми, адаптовані на слов'янському ґрунті української та польської мов. Мета дослідження – виявити стилістичні і семантичні паралелі біблійних фразеологізмів української та польської мов.

В українській та польській мовах біблійні фразеологізми діляться на дві основні групи, залежно від джерела виникнення: старозавітні та новозавітні [1; 5]. Проведено аналіз цих двох груп на основі найпоширеніших українських прикладів, запропонованих у Словопедії [4], праці Д. Ребро [2] та Словнику найуживаніших фразеологізмів [3], зіставлених із їхніми польськими відповідниками [6]. Першоджерелом слугувало Святе Письмо [1; 5].

У єврейській релігійній традиції, основаній на П'ятикнижжі Мойсея, були поширені певні правила та канони, на основі яких виникли стійкі словосполучення, які внесли нові символи до світової культури. До таких висловлювань в українській та польській мовах зараховуємо:

<i>Українська версія</i>	<i>Польська версія</i>	<i>Посилання</i>	<i>Основне значення</i>	<i>Додаткове значення</i>
Адамове ребро	Żebro Adama	Бут.2,21	жінка	–
Адамові діти	Dzieci Adama	Бут.5,4	люди	грішники
Від Адама	Od Adama	Бут.5,1	від початку світу	–
Берегти, як зіницю ока	Strzec jak źrenicy oka	Вих.32,10	берегти дуже ретельно	–
Вааламова ослиця	Oślica Balaama	Лев.22,23	покірна людина, яка раптом протестує	–
Вавилонська вежа	Wieża Babilońska	Бут.11,1	щось нестійке	–
Вавилонське стовпотворіння	Zamieszanie babilońskie	Бут.11,9	хаос	багатомовне середовище
Всесвітній потоп	Potop	Бут.6,17	катастрофа	–
Єрихонська сурма	Trąba jerychońska	Іс. Нав.6,1	дуже гучний, руйнівний звук	потужний голос
Кара Божа	Kara Boska, Plaga	Вих.6,6	справедливе покарання	невдача
Каїнова печать	Pieczęć Kaina	Бут.4,8	прокляття, братовбивство	–
Козел відпущення, цап-відбувайло	Kozioł ofiarny	Лев.16,9	людина, яка незаслужено несе провини інших	–

Манна небесна	Manna niebieska	Вих.16, 31	несподівані блага	щось легкодоступне
Марнота марнот	Marność nad marnościami	Проп.1,2	те, що не має ніякого значення	–
Наріжний камінь	Kamień węgielny	Іс.28,16	Спаситель, месія	основа
Обітована земля	Ziemia obiecana	Бут.12,1	заповітна мета, мрія	країна достатку
Око за око, зуб за зуб	Oko za oko, ząb za ząb	Втор.19,20	помста	релігійний фанатизм
Перекувати мечі на орала	Przekuć miecze na lemesze	Іс.2,4	відмовитися від війни	–
Плоть від плоті	Kość z kości	Бут.2,23	спільне походження чоловіка і жінки	рідня
Покласти на вівтар	Złożyć na ołtarzu	Пс.51,19	віддати шану Богові	пожертвувати чимось
Посипати голову попелом	Posypywać głowę popiołem	Числ.19,12	каятися, очищатися	фальшива побожність
Співати «алілуя»	Śpiewać «alleluja»	Пс.105, 48	прославляти	підлещуватися, надмірно захвалювати
Яблуко спокуси, заборонений плід	Zakazany owoc	Бут.3,11	спокуса, гріх, причина гріха	причина розбрату
Як Адам і Єва в раю	Jak Adam i Ewa w raju	Бут.2,13	невинність	безтурботність, щасливе життя

Принагідно можна виділити перехідну групу, яка своєю символікою об'єднує дві частини Святого Письма. До таких спільних фразеологічних конструкцій зараховуємо: *Не одним хлібом живе людина / Nie chlebem samut żyje człowiek* (Втор. 8, 3 – Мт. 4, 4) – духовні потреби, *Агнецъ / Baranek Woży* – тихий, покірний (Вих. 12, 3 – Йн. 1, 29) та ін.

До новозавітних фразеологізмів в українській та польській мовах зараховуємо такі висловлювання:

Українська версія	Польська версія	Посилання	Основне значення	Додаткове значення
Альфа і омега	Alfa i Omega	Ап.1,8	початок і кінець	цикл життя
Блудний син	Syn marnotrawny	Лк.15,11	грішна людина	емігрант, грішний нащадок
Будувати на піску	Budować na piasku	Мт.7,26	непевні життєві основи	–
Вдовина лепта	Wdowi grosz	Мк.12,41.	віддати останнє	–
Випити чашу	Wypić kielich	Лк.22,4	прийняти випробування долі	–
Вовк в овечій шкірі	Wilk w owczej skórze	Мт.7,15	нещира і підступна людина	–
Голос волаючого в пустелі	Głos wołającego na pustyni	Йо.1,23	зігнороване попередження	даремне прохання
Заблукала вівця	Zagubiona owca	Лк.15,4	людина з хибними життєвими орієнтирами	атеїст

Закопати талант у землю	Zakopać talent w ziemi	Мт.25,17	не реалізовувати своїх здібностей	–
Іти на Голгофу	Iść na Golgotę	Мт.27,31	страждати, іти на смерть	–
Камінь спотикання	Kamień odrzucony	1Петр.2,7	велика перешкода	–
Кидати перли свиням	Rzucić perły przed wieprze	Мт.7,6	даремно доводити	–
Книжники і фарисеї	Faryzeusze i uczeni w Pismie	Лк.7,36	фальшиві сповідники віри	нещирі люди, облудники
Милосердний самарянин	Miłosierny Samarytanin	Лк.10,30	добра людина	–
Не судить – і не судимі будете	Nie osądzaj – a nie będziesz sądzony	Лк.6,37	заклик до толерантності	–
Нема пророка в своїй вітчизні	Nie ma proroka w swojej ojczyźnie	Мк.6,4; Лк.4,24	несприйняття тих, хто поруч	–
Нести свій хрест	Dźwigać swój krzyż	Мт.16,24	долати випробування	–
Підставити ліву щоку	Nadstawić lewy policzek	Мт.5,38	не відповідати злом на зло	–
Пізнати за плодами	Poznać po owocach	Мт.7,16	оцінювання за результатами	–
Розіпнути	Ukrzyżować	Лк.23,21	завдати страждань	–
Сіль землі	Sól ziemi	Мт.5,13	видатні діячі	–
Скарби небесні	Skarby niebieskie	Мт.6,19	вічні цінності	–
Скорчити Лазаря	Kręcić Łazarza	Лк.16,20	прикинутися нещасним	–
Сліпі проводирі	Ślepi przewodnicy	Мт.15,14	фальшиві наставники	–
Стукайте – і відчинять	Pukajcie a otworzą wam	Мт.7,7	добиватися цілі	–
Тридцять срібників	Trzydzieści srebrników	Мт.27,3	плата зрадникам	–
Умити руки	Umyć ręce	Мт.27,24	зняти з себе відповідальність	–
Ходити по воді	Chodzić po wodzie	Мт.14,28	робити неможливе	–
Хома невіруючий	Tomasz niewierzący	Йн.20,24	недовірлива особа	–
Що посієш – те й пожнеш.	Co zasiejesz, zbierzesz	Гал.6,7	яка причина, такий і наслідок	–
Юдин поцілунок	Pocałunek Judasza		лицемірство	–
Ягнята серед вовків	Jagnięta wśród wilków	Мт.10,16	щирі люди у фальшивому середовищі	–

Семантика проаналізованих нами біблійних фразеологізмів, перекладених на українську та польську мови, вказує на те, що їхня спільна функція полягає у представленні в письмовій та усній формах універсальних цінностей морального характеру. Виділені додаткові значення свідчать про значне поширення біблійних фразеологічних зворотів у щоденному

мовленні, що надало деяким фразам іронічного та розмовного характеру. Таким чином, простежуємо загальний процес десакралізації біблійних символів.

Українські та польські біблійні фразеологізми не тільки однаковою мірою зустрічаються в розмовно-побутовій сфері, а й рівноцінно збагачують художню літературу, часто зустрічаються у публіцистиці, трапляються у наукових дослідженнях, надаючи текстам емоційної насиченості та образності. Вони виражені у формі гіпербол, порівнянь, метафор, метонімій, епітетів, прислів'їв, персоніфікацій тощо. Серед них ключову роль відіграють біблійні метафори.

Після опрацювання фразеологічного біблійного матеріалу української та польської мов ми дійшли до таких висновків: 1) Святе Письмо належить до найдавніших джерел формування фразеологічного багатства слов'янських мов; 2) Старозавітні і новозавітні фразеологізми здебільшого зберегли основне значення і лише подекуди зазнали семантичних трансформацій, проте ці відмінності незначні; 3) Найпоширеніші старозавітні фразеологічні звороти перекладені з Книги Буття, Второзаконня, Книги Мудрості тощо; 4) У Новому Завіті ключова роль у творенні фразеологізмів відведена притчам і промова Ісуса Христа; 5) Українські і польські біблійні фразеологізми при перекладі з оригіналу зберегли ідентичні значення, тому відрізняються лише структурою фразем.

Перспективи вивчення біблійних фразеологізмів в українському мовному просторі значні, чому сприяє їх зіставлення з відповідними фразеологічними одиницями польської та інших слов'янських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біблія: Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Рим – Торонто : Видавництво ОО. Василіан, 1991.

2. Ребро Д. 36 біблійних висловів, що увійшли в українську мову [Електронний ресурс]. URL: <http://c4u.org.ua/36-biblijnykh-vysloviv-iaki-vvijshly-v-ukrainsku-movu/> (дата звернення: 18.03.2022).

3. Словник найуживаніших фразеологізмів [Електронний ресурс]. URL: https://edera.gitbook.io/ed-era-book-ukr/frazeologya/slovník_naiuzhivanshih_frazeologzmy (дата звернення: 10.03.2022).

4. Словопедія [Електронний ресурс]. URL: <http://slovopedia.org.ua/> (дата звернення: 05.03.2022).

5. Biblia: Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu. Poznań: Pallottinum, 1990.

6. Lurker M. Słownik obrazów i symboli biblijnych. Poznań: Pallottinum, 1989.